विवाह वृन्दावन of केशव दैवज्ञ with the commentary दीपिका of गणेश दैवज्ञ - Ed. & Pub. by पं. कामताप्रसाद कटारे at गणेश प्रेस - slightly moth eaten pinholes in few middle pages damaging 1-2 letters and neatly repaired. Loose leaves lithoprint edn., Benares, 1947. (with one line illustration at end.)

45

1398

Bill No. 3/07-08

87

2008-02411

Indira Gandhi National Centre for the Arts

Consumers have to be organised to press their case

within 15 working days of complaint in 60 per cent of cases and ...

of services, monitor the performance of utilities, and award penalties or rebates in case of failure. They should also link ...

to be emulated in other states as well. Research institutions too have a major role to play to ensure that quality issues ... the regulatory ... ent delibera- ... on technical ... t on quality ... n. Hopefully,

... provi- ... for vi- ... s for ... tor in ... initia- ... other ... com- ... ce, the ... quality ... issued ... ertain ... tech-

for redressing the consu... plaints. These were, howev... when TRAI in July 2000 issu... lation on Quality of Servic... and Cellular Mobile Telep... vices with fewer parameters... nally suggested. The regul... seeks to create conditions fo... satisfaction by making known... ity of service which the servic... has to provide and the measu... formance against standards. ... nately, however, it does not p...

... gulatory re- ... satisfaction ... lly realised, ... lled for. The ... for money, ... nown to the ... gulator.

... Tata Energy ... itute, Delhi)

...a tries new ... vn

... food- for-w...

The other view, espoused typically by supply side economists, is that most economies in distress need to substantially enhance productive efficiencies through structural reforms to kickstart

measures like closing inefficie... sector units do not work as the... weaken demand due to large-s... offs. He has argued that the da... Japan's economy is not inefficiency but inadequate demand.

The immediate problem is not that

... direct result will be higher unemployment. In a booming economy, the workers released as firms go bankrupt and public works are canceled would soon find productive

..., describes ... n the dark. ... debate has strong parallels with that of India's at present. In fact, Yashwant Sinha's Budget was clearly a supply side effort aimed that effecting greater structural changes through labour reforms and

ment's re... billon pac... from the ... in Delhi, ... power, am...

In one s... The right... draw atte... old funda... the first g... cal partie... have to ... front. You... critical m... ty to org... sentiment... drawing ... differenc... stance, b... hatma G... say, Dinsh...

And ye... erning st... all three ... ministers ... state chie... et. al., sa... portant f... governm... sumed t... avoid the...

॥श्रीकाशीजीमेंमहल्लाआदिविश्वेश्वर पर पंडित दुर्गाप्रसादजी कटारे परलोकस्थ के पुत्र पंडित कामता
प्रसादजी कटारे के गणेशयन्त्रालयमें विवाहवृन्दावन टीकासंयुक्त छापी गई लिखा ठाकुरराम छा
पनेवाला सिववरन जिसे लेना होय उसे चाँदनी चौक में पंडित कामताप्रसादजी कटारे के दुकान पर मिलेगी

Rare Book Collection
ACC No.: R-241

1398

वि·वृ· ॥श्रीगणेशायनमः अथविवाहवृंदावनंसव्याख्यानंलिख्यते तीर्थानामधिपःकुभृच्छ्रितपदोसंत्यक्तवेलास्थितिर्यत्पर्यो अ·
टी· सकलद्विजाधिपसमीक्षासोरुमुत्पूरभृतल्लक्ष्मीशोखिलदानवारिसततप्रस्निग्धसद्म क्षितिर्घोषध्वस्तमलोजयत्युरुकृपासिं १
१ धुर्गुरुः केशवः १ अर्थचतुष्टयवाची तत्रप्रथमंगुरुपक्षे केशवोगुरुर्जयति सर्वोत्कर्षेणावर्तते गृणात्युपदिशतिशास्त्राणी।
तिगुरुः तमेवसर्वोत्कर्षंद्योतयति तीर्थानामधिपइत्यादिविशेषणैः तीर्थोध्वरेगुरौमार्गइत्यभिधानात् तीर्थानांगुरूणामधि
पः महागुरुरित्यर्थः तल्लक्षणमाहस्मृतिः पितापुत्रमुत्पाद्यसंस्कृत्यवेदान्वेदार्थांश्चग्राहयित्वावृत्तिंकल्पयतिसमहागुरु
र्भवतीतियद्वा तीर्थानांगंगादीनामधिपः सर्वतीर्थमयोगुरुरितिस्मृतेः कुभृच्छ्रितपदः कुभृतोराजानःतैः श्रितंसेवितंप
दंयस्यासौतथा असंत्यक्तवेलास्थितिः नसंत्यक्तावेलासुपूर्वाह्णादिकालेषुस्थितिर्विहिताचारोयेनासौतथा यत्पर्यासकल
द्विजाधिपसमीक्षासोरुमुत्पूरभृत् यस्मात्पर्यासाः प्रासाः कलाः पठनादयोस्तियस्ययोसकलाः तेचतेद्विजाधिपाविप्रश्रे
ष्ठास्तेषांसमीक्षासंदर्शनंतयाआसामासाउरुः अधिकामुद्धर्षः तस्यपूरस्तंबिभर्तीतितथा लक्ष्मीशःपशुधान्यादिधनवान्।
यद्वालक्ष्मीनाम्नीममजननीतस्याईशःपतिः अखिलदानवारिसततप्रस्निग्धसद्मक्षितिः अखिलानीअनेकानिचतानिदाना राम·
निचतेषांवारि उदकंतेनसततमनवरतंप्रस्निग्धाप्रकर्षेणार्द्रा सद्मक्षितिर्गृहभूमिर्यस्यासौतथा घोषध्वस्तमलः घोषेणाअ १
ध्ययनादिघोषश्रवणेन ध्वस्तोमलःपापंयेनसतथा जनानामितिशेषः उरुकृपासिंधुः उरुः पृथ्वीकृपातस्याःसिंधुःकृपासा
गरः अथसमुद्रपक्षे कथंभूतःसिंधुः तीर्थानामधिपस्तीर्थराजः कुभृच्छ्रितपदः कुभृतःपर्वताःमैनाकादयःतैःश्रितमा

श्रितंपदंस्थानंयस्यासौतथा पदंव्यवसितित्राणस्थानलक्ष्मांघ्रिवस्तुष्वित्यभिधानात् असंत्यक्तवेलास्थितिः वेलासमुद्रतीरं
तस्याः स्थितिर्मर्यादा असंत्यक्तावेलास्थितिर्येनसतथा यदिस्यक्ष्यंयत्यदाकालेपर्याप्तकलः परिपूर्णकलोद्विजाधिप
श्चंद्रस्तस्यसमीक्षासमुदयः तेन आसासासाउरुरधिकतरामुद्घर्षोयेनसतथा तदापूरभृज्जलपूरभृत्स्यात् चंद्रोदयेहिसमु
द्रस्यजलभरः अत्रापिपूर्णचंद्रोदयेअधिकपूरइतिभावः लक्ष्मीशः लक्ष्म्याईशः पिता अखिलदानवारिसततप्रस्निग्धस।
द्मक्षितिः अखिलादानवारयोदेवाः तैः सततंप्रस्निग्धाशोभमानासद्मक्षितिः स्थानभूमिर्यस्यासौतथायत्स्थानेविषावादिदेवानिवसंती
त्यर्थः घोषध्वस्तमलः घोषेणगर्जनेनध्वस्तः मलः पातकंयेनसतथा सुग्रीवसफलंजन्मयेवसंतिमहोदधौ अहन्यहनिघोषेणब्रह्म
हत्याविलीयतइतिपुराणात् अथविष्णुपक्षे केशवोनारायणोजयति गुरुः उद्धवार्जुनादीनांज्ञानोपदेष्टा तीर्थानामधिपः गंगादीनां
तन्यादजन्यत्वात् कुभृच्छ्रितपदः कुभृद्धरणीधरः शेषः तत्रश्रितंपदंयस्यसततथा शेषशायीत्यर्थः असंत्यक्तवेलास्थितिः असंत्यक्तवे
लायांसमुद्रतीरेद्वारकायांस्थितिर्निवसतिर्येनासौतथा यत्स्यर्पासकलद्विजाधिपसमीक्षाप्तोरुमुन्मूरभृत् यस्मात्स्यर्पाप्ताः शौर्यादिक
लायेनसः यस्यर्पाप्तकलः द्विजाः पक्षिणस्तदधिपोगरुडः यस्यर्पाप्तकलश्चासौद्विजाधिपश्चतस्यसमीक्षासंदर्शनंतया असाउरुमे
हतीमुद्हर्षस्तस्याः पूरंविभर्तीतितथा लक्ष्मीशोलक्ष्मीपतिः अखिलदानवारिसततप्रस्निग्धसद्मक्षितिः दानवारिदंतिनांम
दजलंतेनसततंप्रस्निग्धा आर्द्रीकृता अखिलासमग्रादानवारिसततप्रस्निग्धासद्मक्षितिर्गृहांगणभूमिर्यस्यासौतथा कृष्णमाव
तारे यस्यगृहांगणभूमिरेवंविधेतिपुराणप्रसिद्धा घोषध्वस्तमलः घोषाणांव्रजस्थितगोपादीनांध्वस्तः मलोयेनासौतथा कृष्णाव

वि॰चं॰ टी॰ २

नारंभसिद्धमिदं उरुकृपासिंधुः महासत्वगुणत्वात् अथ सूर्यपक्षे केशवः सूर्यः केशा रश्मयः प्रशस्ताः केशाः यस्यासौ केश
वः केशाद्वोन्यतरस्यामिति प्रशंसायां मत्वर्थे वः कथंभूतः केशवः गुरुः रोमकमयासुरादीनां ज्योतिःशास्त्रादिज्ञानोपदेष्टा अ
तएव तीर्थानामधिपः तीर्थानां ज्योतिःशास्त्रादीनां अधिपः प्रवर्त्तकः तीर्थं शास्त्राध्वरक्षेत्रेष्वित्यभिधानात् कुभृच्छ्रितन
पदः कुभृदुदयाचलः तत्र श्रितं पदं येन तथा उदयशिखरिशृंगस्वर्णसिंहासनस्थ इत्युक्तेः असंख्यकवेलास्थितिः वेलाका
लः तस्य स्थितिर्वत्सरः दिनादिनियमः असंख्यकावेलास्थितिर्येनासौ तथा यस्य यो सकलद्विजाधिपसमीक्षाकर्त्री आसोरुभृत्सूरभृत्या
त् यस्मात्सूर्यात्स्वर्याशाः मासाः कलायेनासौ यस्य यो सकलः स चासौ द्विजाधिपश्चंद्रस्तस्य समीक्षा संदर्शनं चंद्रस्य प्रतिदिनकलावृद्धिः
क्षयश्च सूर्यकिरणसंसर्गाद्भवतीति ग्रहगणितवासनाप्रसिद्धा आशास्तद्दर्शनलालसाः तेषां रुरुः सुसूरः महाहर्षभरस्तं बिभर्ति पु
ष्णातीति तथा लक्ष्मीशः लक्ष्म्यो दीप्तयः तासामीशः अखिलतेजसाधीशः दानवारिसततप्रस्निग्धसुद्युस्थितिः अखिलाश्चते दा
नवारयश्च इंद्रादिदेवाः तैः सततं प्रस्निग्धा शोभमाना सद्युस्थितिः स्थानभूमिर्यस्यासौ तथा इंद्रादिदेवैः सेवित इतितात्पर्यार्थः।
घोषध्वस्तमलः घोषेण नाम गर्जनेन ध्वस्तो मलः येनासौ तथा उरुकृपासिंधुः महाकृपासागरः स्थावरजंगमजगत इति शेषः
आदित्याज्जायते वृष्टिर्वृष्टेरन्नं ततः प्रजा इत्याद्युक्तेः इत्येते मदुदितश्लोकस्यार्थाः अथ प्रकृतं वध्नाति सप्रविवाहपूर्वकपदंद्वंद्वा। राम॰ २
वनं केशवादित्योयस्कुटिलोक्तियुक्ति बहुलं बद्धर्थगूढं पदैः हेलागम्यमनल्पदक्षसुधियां तन्नेतरेषां न यातस्मान्नहिहतिं विशेष
सहितामारब्धुमस्म्युत्सुकः २ नानाकलागमपटुर्भुवि गीतकीर्त्तिः श्रीकेशवस्य तनयः कुरुते गणेशः टीकांभ्रमांधनमसा।

पहरणंविवाहवृंदावनस्यकरपीडनदीपिकाख्यं ३ ख्यामान्येणानुष्टुभंतुयेकेचोद्वाहवचाइह मुनिमंतस्तुसद्युक्तिविशेषरचनै
रपि ४ कृत्वादौगृहलाघवाख्यकरणंतिथ्यादिसिद्धिद्वयं श्लोकैः श्राद्धविधिंसवासननयालीलावतीव्याकृतिं सप्रसेयमुहू
र्त्ततत्त्वनिरतिंपर्वादिसन्निर्णयंतस्मान्मंगलनिर्णयाद्यथकृतावैवाहसद्दीपिका ५ श्रीभरद्वाजमुनिश्रेष्ठवंशोद्भवऔदी
च्य ज्ञातिमंडनः सकलागमाचार्यवर्योज्योतिर्वित्कुलावतंसोनेककलाकलापचतुरः श्रीदैवज्ञराणागनंतनयः श्रीकेशवार्कः
करणःकंठीरवाद्युक्तानिजांसत्कविनाविशेषरचनासमेतांवाक्यविचारत्वातुरींदर्शयन्संहितास्कंधैकदेशभूतविवाह

श्रीशार्ङ्गिणोःसजनुषोनवसन्निवेशःक्लेशाप्रयंपंचलवलन्नयनांचलश्रीयनांचलग्रथनमंगल
माचचारशृंगारहारमणिकौस्तुभरश्मिगुंफः १ ॥ पवलचिकीर्षुर्जन्मजन्मांतरार्जितदुरितोत्पन्नप्रत्यूहनिरासे
नग्रंथसमाप्त्यर्थंसमासेप्यिग्रंथेनत्वरितचयार्थंशिष्टाचारपरिपालनेनशिष्यशिक्षार्थंचआशीर्लक्षणंमंगलमाचरन् श्रीलक्ष्मी
नारायणयोर्विवाहलक्षणंप्रथमसंनिवेशनंवसंततिलकवृत्तेनवर्णयति श्रीशार्ङ्गिणोरिति श्रयतेविष्णुमेतांसाश्रीःशार्ङ्गं यस्या
स्तीतिशार्ङ्गी नयोर्लक्ष्मीनारायणयोःसनवसन्निवेशः नवसंगमः संनिवेशस्तुसंस्थायांप्रवेशेसंगमेपिचेत्यभिधानात्वःयुष्मा
कंक्लेशाप्रयंसजनुकरोत्वित्याशीः नवसंनिवेशजानिविशेषणद्वारेणाह चलवलन्निति चलनंसोचलोवलनंसोवलनैस्था
नांतरगमनंचलनंतस्मात्परावर्त्तनंवलनंचलाश्चवलंतश्चचलवलंतः नयनानामंचलाःप्रांतानयनांचलाः चलवलंतश्चतेन

यनांचलाश्चचलवलन्नयनांचलास्तेषांश्रीशोभायस्मिन्नवसंनिवेशेसनथा समासांनविधेरनित्यत्वान्कप्रत्ययाभावः सानुरागपरस्प
रावलोकनेनयनांचलौचंचलौवलंतौ चेन्निजातिःलज्जाकुलनयानयनांचलाभ्यामेवावलोकनंयुक्तंसकः यत्रनवसंनिवेशेशृंगारहा
रमणिकौस्तुभरश्मिगुंफः अंचलग्रथनमंगलमाचचार आचीर्णवान् शृंगारस्यहारः शृंगारहारः तस्यमणिः शृंगारहारमणिः सचकौ
स्तुभश्चशृंगारहारमणिकौस्तुभौतयोरश्मयस्तेषांगुंफःगुंफग्रथनेगुंफनंगुफः ग्रथनमितियावत् अंचलयोर्ग्रथनंतदेवमंगलंअंच
लग्रथनमंगलंश्रियः शृंगारहारमणिः शार्ङ्गिणस्तुकौस्तुभः तद्रश्मीनांपरस्परंग्रथनं अंचलग्रथनभावंप्रापेत्यर्थः विवाहस
मयेवधूवरप्रावरणवस्त्रांचलग्रथनंमंगलत्वेनक्रियतइतिशिष्टसमाचारः सतुप्रागेवशृंगारहारमणिकौस्तुभरश्मि

संवर्म्यगर्गभृगुभागुरिरैभ्यगीर्भ्यः सारंवराहमिहिरादिमतानुसारं ॥

गुंफनेनैवनिष्पन्नइतिभावः अत्रमंगलार्थंगणादिदोषनिरासार्थंवाआदौश्रीशब्दप्रयोगः तदुक्तंदेवतावाचकाः शब्दायेचभद्रा
दिवाचकाः तेसर्वेनैवनिंद्याः स्युर्लिपितोगणतोपिवेतियथा श्रियःकुरूणामधिपस्येत्यादौ १ अथास्यग्रंथस्यआर्षमूलत्वे
नप्रामाण्यंतथाप्राचीनग्रंथेभ्योवैशिष्ट्यंद्योतयन् संबंधादिचतुष्टयगर्भंतदारंभहेतुंवसंततिलकयाऽऽह संवर्म्येति अ
हंविवाहवृंदावनंनामग्रंथंविरचयामि अन्वर्थंनामविवाहइतिविवाहः स्त्रीपुरुषसमागमलक्षणः तदर्थंवृंदावनमिव
वृंदावनंविवाहवृंदावनंकृष्णोहि तत्रगोपीभिः सहपरस्परपाणिधारणपूर्वकंरासक्रीडादिकंकृतवान् अन्योपिसूरसे

नसुषेणादयः वृंदावनंनामवनंयमुनातीरे प्रसिद्धं यद्वाविवाहानांवृंदं विवाहवृंदं तदेववनीति विवाहवृंदावनं अत्र हि सम्यक्सदसत्स्फु
लनिरूपणेन असत्समयपरित्यागात्समयविवाहकरणेन पुत्राद्यभिवृद्धिद्वारा विवाहावनत्वं युक्तमस्य ग्रंथस्य कथंभूतं विवाहवृंदावनं
स्फारत्स्फुरत्परिम लाढ्यफलं स्फारंतिनानि स्फारंति विस्तृतानि स्फुरंस्फूर्तौ स्फुरंतीति स्फुरंति विकसमानानि यत्र गतो मत्वपरिम
लः दोषाभावः कुगतिमादयश्चेति तत्सुरूपः तेनाढ्यानि परिमलाढ्या स्फारंति स्फुरंति परिमलाढ्यानि फलानि तत्र फलादीनि य
स्मिंस्तथा पुनः कीदृशं विचाररम्यं नानाविधविरुद्धमुनिवाक्यानां पूर्वपक्षसिद्धांतरूपसारासारविचारेण रम्यं किं कृत्वा गर्गादिगी

॥स्फारत्स्फुरत्परिमलाढ्यफलं विवाहवृंदावनं विरचयामि विचाररम्यं २॥

र्भ्यः सारं संवर्ण्य गर्गादयो यवनमितपुलस्त्यादीनामुपलक्षणं तेषामप्यत्र मनोपन्यासदर्शनात् गर्गादीनां गिरः वचनानि तेभ्यः ए
कदेशीयादिवाक्यपरित्यागेन बहुमतस्वीकारात्मकं सारं संवर्ण्य मेलयित्वा न केवलं समत्वेनैव सारं संवर्णितं किंतु वराहमिहिरा
दिमतानुसारं आदिशब्देन लल्ल श्रीपति श्रीधरादीनां ग्रहणं वराहमिहिरादीनां मतमनुसरतीति तथा गर्गादिवाक्यानां सारासा
रपर्यालोचनया वराहादिमतानुसारं विचार्य विरचयामीत्यर्थः अन्येः स्वानामहृत्वनानामपि गर्गादिमुनिवाक्यमूलत्वेन प्रामा
ण्यमितिभावः स्फारदित्यादिविशेषणद्वयेन पूर्वग्रंथेभ्योस्य वैशिष्ट्यं द्योतितं अथ संबंधादिचतुष्टयकथनमंतरेण शास्त्रारं
भवैयर्थ्यप्रसंगः तदुक्तं सिद्धिः श्रोतृप्रवृत्तीनां संबंधकथनात् यतः तस्मात्सर्वेषु शास्त्रेषु संबंधः पूर्वमुच्यते किमेवाभ्याभिधे

वि॰ टं॰ ऽंस्यादिनिष्टस्तुकेनचित् यदिनभोच्यतेनसैफलशून्यंतुनद्भवेत् सर्वस्यैवहि शास्त्रस्यकर्मणोवापिकस्यचित् यावत्प्रयोजनंनो अ॰
टी॰ क्तंतावत्तत्केनगृह्यतइति एवंब्रह्मोपदेशंहृदिमत्वाग्रनेनैवपद्येनसंबंधःसूचितः परिमलाढ्यफलमित्यनेनअभिधेयंसूचितंतस्या। १
४ स्यशास्त्रस्यचप्रतिपाद्यप्रतिपादकत्वेनसंबंधोवाप्रयोजनंतुशुभाशुभफलादेशः तज्जिज्ञासुरधिकारी एतदुक्तंभवति चतुरा
ननमुखाद्विनिसृतस्यास्यशास्त्रस्यनारदवसिष्ठादिमुनिपरंपरयास्मिन् लोकेप्रथितस्यब्रह्मणासहसंबंधःउक्तंचनारदेन अस्यशा
स्त्रस्यसंबंधोवेदांगमितिधातृतइति अस्यशास्त्रस्यवेदांगत्वमितिकृत्वाधातृतःसंबंधइत्यन्वयःयद्वावक्ष्यमाणाभिधेयस्यतत्प्रतिपा
दकशास्त्रस्यचप्रतिपाद्यप्रतिपादकत्वेनसंबंधःतत्रशुद्धिकालमीमांसाराशिमेलकनवांशविचारग्रहशुद्धचंद्रताराबलंग्रहकुलता।
तिथ्यादिलग्नशुद्धिगोधूलिकगोचरनिर्णयशुभाशुभयोगभावफलयोगबलसामुद्रिकलक्षणादिमिश्रफलवधूवरप्रश्नादिकप्र
तिपाद्यत्वादत्राभिधेयं प्रयोजनंतुजन्मजन्मांतरार्जितसदसत्कर्मविपाकरूपशुभाशुभफलसूचकनक्षत्रग्रहफलादिनाजगतः
शुभाशुभनिरूपणं तत्राशुभफलंग्रहशांत्यादिनाग्रहबलाद्युपेतःसत्समयेविवाहादिसंपादनेनवाशकुननिमित्तादिनावंच
यिष्यत इतिकृत्वातथा तत्प्रतीकारनिरूपणंचउक्तंचनारदेनप्रयोजनंतुजगतःशुभाशुभनिरूपणमिति तज्जिज्ञासुरधि राम॰
कारीसचद्विजएवनतुशूद्रादिर्वेदांगत्वात् यतोद्विजैरेवसांगोवेदोध्येतव्योज्ञातव्यश्चउक्तंच तस्माद्द्विजैरध्ययनीयमेतत्पुण्यं ४
रहस्यंपरमंचतत्त्वमिति अध्यापनेतुब्राह्मणएवाधिकारी क्षत्रियवैश्ययोरध्यापननिषेधात् महाप्रयोजनंतुवेदांगाध्यय
नेनधर्मपरिपालनत्वात् जगतोऽशुभनिराकरणेनचसुकृतसंचयद्वारात्रिकालदर्शित्वेनयोगितुल्यावस्थागतस्ययोगिव

न्निरतिशयानंदावाप्तिलक्षणमोक्षावाप्तिः उक्तं च श्रीमद्भागवते गर्गं प्रति नंदेन ज्योतिषामयनं साक्षाद्यत्तत् ज्ञानमतींद्रियं प्रणीतं भ
वता येन पुमान्वेद परावरमिति सिद्धांतेपि योज्योतिषं वेत्ति नरः स सम्यक् धर्मार्थमोक्षान्लभते यशश्चेति गर्गो ग्रंथतश्चार्थतश्चैत
त्कृत्स्नं जानाति यो द्विजः अग्रभुक् स भवेच्छ्राद्धे पूजितः पंक्तिपावनः इति अत्र सम्यक्पदग्रहणेन असम्यक् शास्त्रपरिज्ञानादय
थाशास्त्रं विवाहादिफलादेशकस्य पंक्तिदूषकत्वमस्तीति गम्यते यत उक्तं तेनैव अविदित्वैव यः शास्त्रं दैवज्ञत्वं प्रपद्यते स पंक्तिदू
षकः पापो ज्ञेयो नक्षत्रसूचकः नक्षत्रसूचको द्विष्टः सूपवासं करोति यः स व्रजत्यंधतामिस्रं सार्द्धं मृक्षविदं विनेति ऋक्षविदं विना न
क्षत्रसूचकेन अतश्चायथाशास्त्रमादेशक एव नक्षत्रसूचकः न तु कृत्स्नशास्त्रपरिज्ञाता दैवज्ञत्वं प्रपद्यत इत्युक्तत्वात् पूर्वार्जितस
दसत्कर्मविपाको दैवमित्युच्यते तज्जानातीति दैवज्ञः तस्य भावो दैवज्ञत्वं वृहस्पतिरपि दैवज्ञैः शास्त्रतत्त्वज्ञैर्मुहूर्तो निष्यते यदि स
न्मुहूर्तः समन्वेष्योऽन्यैर्नक्षत्रसूचकैरिति अत एव कश्यपेन वेदपारगसाहित्येनैव नक्षत्रसूचकस्य श्राद्धे पूज्यत्वं स्मर्यते अ
त्रिविंशभद्रतान्वयंगो नक्षत्रसूचकः काणः कुंठश्च मंदश्च श्वित्री मूर्खः सुदन्तवान् सर्वे श्राद्धे नियोक्तव्या मिश्रिता वेदपारगैरि
ति ह्रोषोपि स्मर्यते प्रायश्चित्तं चिकित्सां च ज्योतिषं धर्मनिर्णयं विना शास्त्रेण यो ब्रूयात्तमाहुर्ब्रह्मघातकमिति अतो सम्यक्शा
स्त्रवेदनादयथाशास्त्रफलादेशकोन नक्षत्रसूचकः न तु शास्त्रैकदेशवेत्तेति सिद्धं अत एवोक्तं गर्गादिभिः वनं समाश्रिता येपि नि
र्ममा निःपरिग्रहाः अपि ते परिपृच्छंति ज्योतिषां गतिकोविदं मुहूर्ततिथिनक्षत्रमृतवश्चायने तथा सर्वाण्येवाकुलानि स्युर्न स्या
त्सांवत्सरो यदि नासांवत्सरिके देशे वस्तव्यं भूतिमिच्छता चक्षुर्भूतो हि यत्रैष पापं तत्र न विद्यते इत्यादि मुक्तावल्यादिषु

पिदशदिनकृतपापंहंतिसिद्धांतवेत्तात्रिदिनजनितमंहस्तंत्रवेत्तानिहंतिकरणभगणवेत्ताचैकरात्रोत्थपापंजनयतिबहुपापंचैक
नक्षत्रसूचीति एकः केवलः नक्षत्रसूचकः अतोस्यशास्त्रस्यैकदेशाध्ययनेपित्रैवर्णिकस्यैवाधिकारोस्तीतिसिद्धं तत्राप्यार्ष
वाक्यानांपाठमात्रेणापिफलमस्तिस्मृत्यादिपठनवदिति ॥२॥ अथविवाहादिसर्वकार्येषुनारदादिभिः प्रथममुद्दिष्टत्वाल्लं
ग्नशुद्धेः प्राधान्यंतत्रापिप्राधान्यनक्षत्रशुद्धेः तथाचाहुः भावांशशुद्धोदयमप्यशुद्धंभशुद्धिहीनंप्रवदंतिसंतः तस्माद्विशेषेण
भशुद्धिमादौविचार्यकार्यंशुभमाहुरार्या इतिअतः सैवप्रथमम‌भिधीयते ॥ सानूक्तानक्षत्राणामेव अतः प्रथमंशुभनक्षत्रा-
ण्युक्त्वातत्प्रसंगेनशुभान्सौरमासांश्चाहध्रुवेतिवंशस्थवृत्तं ध्रुवाणिरोहिण्युत्तरात्रीणि अनुराधादीनिप्रसिद्धानिकरोहस्तः

॥ ध्रुवानुराधामृगमूलरेवतीकरंमघास्वातिरदूषणोगणः ॥

तेषांसमाहारेएकवद्भावः क्लीबत्वंच मघास्वात्यौप्रसिद्धे अयमेकादशनक्षत्रात्मकोगणः चेददूषणः वक्ष्यमाणपापवेधा
दिदोषरहितः तदामृगीदृशांस्त्रीणांमृगजातिः स्त्रीमृगीतस्यादृगिवदृग्यासांतासांकरग्रहे विवाहे मंगलकृत्स्यात् वक्ष्यतिच
स्फुरद्दूषणाभूषणोन्मादिक्रूरवेधादिदोषेत्वशुभफलंतत्रतत्रवक्ष्यतिरवेरिति षण्णांगृहाणांसमाहारः षड्गृहीमकरआदि-
र्यस्याः सोमकरादिः साचासौषड्गृहीचमकरादिषड्गृहीअमीनामीनरहितामकरकुंभमेषवृषमिथुनस्थोर्कोविवाहेमंगलकृदि-
त्यर्थः नन्वत्रनक्षत्रग्रहादीनांशुभफलकर्तृत्वंकथंयुज्यते प्राचीनसदसत्कर्मविपाकरूपस्यदैवस्यावस्यावश्यंभावि

स्वात् तथाच शौनकः येनतुयस्मात्सर्व्वंतस्यविधानंसुरेशसचिवोपियः साक्षान्नियतिज्ञः सोपिनशक्तोन्यथाकर्तुं तद्विज्ञानोपायंलग्नवि
धानेनसंप्रवक्ष्यामिजन्मन्यथावाप्रश्नेतत्सदृशफलंविवाहेपीति अतोयथोक्ताविवाहादिसमयादैवपाकज्ञानोपायाः विवाहादिष्वपा
दृशसमयावाप्तिस्तादृशंदैवमस्तीतिज्ञेयं यतउक्तंतेनैव वरगामप्रदानपरिणायशचीप्रपूजाभिषेककरणानि शुभशुभेतिथौविलग्ने
नभवंतिकिलाल्पपुण्यानामिति अतोविवाहादिशास्त्रंदैवज्ञापकमेवेतिनैवंसद्युक्तंमन्यसे विवाहादिषुविहितशुभकालस्य
यंत्रादिनाप्रयत्नेनपुरुषसाध्यत्वात् सत्सुभययोगेकर्मसिद्धिर्नकेवलंदैवेनेति तथाचवक्ष्यति फलेद्यदिप्राक्तनमेवतत्किंकृष्या
द्युपायेषुपरः प्रयत्नः श्रुतिःस्मृतिश्चापिनृणांनिषेधविध्यात्मकेकर्मणिकिंनिषण्णेति यदितुदैवमेवफलेत्तदासर्वोपिजनःकृष्या

रवेर्मीनामकरादिषड्गृहीकरग्रहेमंगलकृन्मृगीदृशाम् ३॥

द्युपायेषुकथंप्रवर्ततेकिंचनिषधविध्यात्मकाः श्रुतिस्मृत्यादयोपिनिरर्थकाःस्युः नद्रुमारोहेत्नकूपमेवेक्षेतनवाहुभ्यांनदीं
तरेन्नसंशयमभ्यापद्येतेत्यादीनामाश्वलायनादिकल्पानांश्रीकामःपुष्टिकामोवाग्रहयज्ञंसमाचरेदित्यादियाज्ञवल्क्यादिवच
नानांचिकित्सादिशास्त्रस्यचवैयर्थ्यप्रसंगःस्यादित्यर्थः तथाचयाज्ञवल्क्यः दैवेपुरुषकारेचकर्मसिद्धिर्व्यवस्थिता तत्रदैवम
भिव्यक्तंपौरुषंपौर्वदेहिकमितिकर्मसिद्धिः फलावाप्तिरिष्टानिष्टप्राप्तिलक्षणासाचकेवलंदैवेनव्यवस्थिता अपितुपुरुषका
रेपि पुरुषकारःप्रयत्नः अपिचपुरुषकाराभावेदैवमेवनास्तीत्याह तत्रदैवमिति पूर्वदेहार्जितंपौरुषमेवदैवमित्युच्यते न

वि॰ दं॰ टी॰ ३

चअल्पपुरुषकारादनंतरं महाफलोदयेन अभिव्यक्तं अतएवाह वसंतराजः पूर्वजन्मार्जितं पुराविदः कर्मदैवमिति संप्रचक्षते
उद्यमेन तदुपार्जितं तदा वांछितं फलति नैव केवलमिति तस्मात्प्रयत्नाभावे दैवं नास्तीत्यतो विवाहादिषु शुभकालावाप्तिलक्ष
णो यत्नो विधातव्यः तथा च नारदः सर्वाश्रमाणामाद्योयं गृहस्थाश्रम उत्तमं यतस्तदपि योषायां शीलवत्यां स्थितं ततः तस्याः
सच्छीललब्धिस्तु सुलग्नवशात् खलु पितामहोक्तं सर्वास्य लग्नशुद्धिं प्रचक्ष्महे इति अतो दैवयत्नयोरन्यतरेण फलसिद्धिर्न भव
तीत्यत्र दृष्टांतमाह याज्ञवल्क्यः यथा ह्येकेन चक्रेण रथस्य न गतिर्भवेत् तद्वत्पुरुषकारेण विना दैवं न सिध्यतीति अतएवयं।
थकारोपि वक्ष्यति प्राक्कर्म बीजं सलिलानलोर्वीसंस्कारवत्कर्म विधीयमानं शोषाय पोषाय च तस्य तस्मात्सदासदाचारवतां न
हानिरिति यस्मात्कर्म तस्य शोषाय पोषाय च अधुना विधीयमानं कर्म भवति किंवत् बीजं सलिलानलोर्वीसंस्कारवत् यथा स
द्बीजं शुभैः सलिलादिसंस्कारैः संस्कृतं सदुदेति वर्धते च तद्वत्प्राक्कर्मापि सेहितेन सत्प्रयत्नेन वर्धते अन्यथा शीयत इत्यर्थः
तस्मात्कारणात्कालविहितविवाहादिशुभकालग्रहशांतिचिकित्सादिसदाचारवतां पुरुषाणां सदा न हानिः स्यात् अपि च दैवं
किल पुरुषनिष्ठं तद्देशकालवशात् एव विपच्यते दृष्टमपि दृष्टांतरसाहित्येनैव दृष्टकारि यथा दुर्जनो रंध्रान्वेषणेन अतएवो
क्तं श्रीपतिना अकालचर्यां मृगयां च साहसं सुदूरयानं गजवाजिवाहनं गृहे परस्त्रीगमनं च वर्जयेद्ग्रहेषु राजा विषमस्थितेष्वि
हे निवसंतराजोपि नैतदेवमिह येन देहिनां पूर्वकर्मविहितं कुतो हि देशकालवशतो विपच्यते युज्यते व्यवहितं कथं तु तदि
ति स तदेव दैवप्रामाण्यं शेषं स्पष्टं अतश्चादृष्टमपि दैवफलं विवाहादिसत्समयावाप्तिरूपयत्नेन निवर्त्यत एव यथाहस

राम॰ ६

एवसर्पवन्हिविषकंटकादिकंयेनदैवशरणोपिमानवःदूरतस्त्यजतिपौरुषंसदातेनतनःस्फुरतिदैवतोधिकंपौरुषेणहृदयेशितांग
तिंप्राप्नुवंतिपुरुषाःसुमेधसःयांतिदैवशरणालयंयथापादपोज्वलितदाववपावके इतिअतःशकुनगोचरादिनाआवेदितंअशुभंदै
वफलंशुभेनप्रयत्नेनसंततोवंचयंत्येव तथाचसएवाह तन्निरूप्यशकुनेनदुःखदंवंचयंतिनियतंसमुद्यतंपौरुषेणपुरुषाःसु
मेधसःसंश्रयंतिपुनरात्मनोहितमिति नदैवफलंदुःखदंसमुद्यतंशकुनेननिरूप्यपुरुषाःपौरुषेणावंचयंतीत्यन्वयःअथानंत
रोक्तेःसर्पवृक्षादिदृष्टांतःपौरुषमेवफलसाधनंकथंनस्यात् उच्यतेसमानभूमिषुसमानसलिलादिसंस्कारेपिफलवैचित्र्य द
र्शनात्कारणांतरंकल्प्यतेतद्दैवमिति अतउभययोगेसत्येवफलसिद्धिरितिअथकेचिद्बुद्धिःकर्मानुसारिणीतिमन्यमानाःप्रय
त्नोपिदैवानुरूपप्रवृत्तिकत्वाद्दैवमेवफलसिद्धेःकारणमितिमन्यंते तन्न चतुरस्रं अनवस्थादोषप्रसंगात् तथाहिप्राक्समार्जितपौरुष
मेवकिलदैवमुच्यते अत्रत्यःप्रयत्नःप्राचीनपौरुषबलसत्त्वेनदैवेनजन्यःतदपिपौरुषंतत्प्राचीनपौरुषजन्यंतदपितत्प्राचीनपौरुष
जन्यमित्यनवस्था अतःप्रयत्नोपिदैवप्रेरितइत्यनुपपन्नंनैतन्मन्यामहेनखल्वियमनवस्थादूषणं अनादिसंसारेबीजांकुरन्या
यदृष्टांतसद्भावात् नचैतद्युक्तंनहिबीजांकुरन्यायाद्दैवमेवमूलंइतिनिश्चीयतेनापिप्रयत्नःअतःसत्युभययोगेफलसिद्धिरिति
यतंचतुरस्रं एवंचेत्तर्हि शौनकोक्तवाक्यानांपूर्वोक्तानांकासंगतिःउच्यतेदैवंतुदृढकर्मरूपमदृढकर्मरूपंचेतिद्विविधं तत्र
दृढकर्मरूपंस्यावश्यंभावित्वाद्ग्रहशांत्यादिरूपेणसंपूर्णप्रयत्नेनापितन्निवारयितुंनशक्यतेदृढमूलत्वात् खरतरवाता
घातेपिदृढमूलपादपवत् अदृढंकर्मरूपंतुप्रयत्नेननिवार्यते प्रशिथिलमूलपादपवत् तथाचजातकेयेधर्मेकर्मनिर

नाइत्यादि प्रयत्नाभावे तु विपत्त्यत एव तथा च तत्रैव पापिष्ठा ये दुराचारा देवब्राह्मणनिंदकाः अपथ्यभोजिनस्तेषामकालमरणं
ध्रुवमिति अत एव चिकित्साशास्त्रेपि पूर्वजन्मकृतं पापं व्याधिरूपेण बाध्यते इति सर्वव्याधीनां साधारण्येन कर्मजन्यत्वेपि साध्या
साध्यत्वेन द्वैविध्यमस्ति तत्रापि कृच्छ्रोपायः सुखोपायो द्विविधः साध्य उच्यते असाध्यो द्विविधो ज्ञेयो साध्यो यश्चाप्रतिक्रियः सा
ध्यासाध्यत्वमायांति साध्याश्चासाध्यतां तथा घ्नंति प्राणान् साध्यस्तु नराणामक्रियावतामित्यादिना अचिकित्सितव्याधेर्दृढक
र्ममूलत्वमन्येषामदृढकर्ममूलत्वं निश्चीयते अतो दैवस्य दृशं द्वैविध्यमस्ति अतः शौनकादिवाक्यानां पूर्वपक्षरचितानामयम
र्थः मनस्विनि येन पुरुषेणायस्मात्सर्वं अवश्यंभोक्तव्यं दृढकर्मोपार्जितमिति यावत् तद्दृढस्य निरस्यन्यथा कर्तुं न शक्तः अर्थाद
न्यदृढकर्मोपार्जितमन्यथा कर्तुं शक्त इत्यर्थः वरणप्रदानेति तद्विज्ञानोपायमिति अत्रायं भावः यस्य परिणयनादिकाले दुष्टग्रह
स्थिति चन्द्रादौ दृष्टे सति तदेव पाकस्य तादृशमशुभफलमिति ज्ञातं उक्तं च विवाहपटलांते तेनैव एवं बुध्या मतिमान् भविष्यफलमादि
शेत्सुमुहूर्ते इति अतो वै धायनादिविहितेन तच्छान्तिरूपेण धर्मे शास्त्रमत्वात्मकेन तन्निवर्त्यते धर्मेण पापमपनुदतीति श्रुतेः शुभ
कालेन तु अशुभं दैवफलं निवर्त्यते शुभं तु वध्यते अत एव तन्नैव तेनैवोक्तं सुपरीक्षितं विलग्नं धर्मार्थसुखाय भवति दंपत्योः तद्विप
रीतं निमेषाद् नागतानां तकालेन अपरीक्षितं विलग्नं न हि देयं पंडितैः न दैव विदा अयशोंबुनिधौ मज्जति शास्त्रमविज्ञाय यो दद्या
दिति दृढस्य निरस्याह ॥ स्वभावादेव कालोयं शुभाशुभसमन्वितः आनादिनिधनः सर्वो न निर्दोषो न निर्गुणः तस्मान्निर्दोषकालो
लोयोमुहूर्तमधिगच्छतां कालः शुभो गुणैर्युक्तो बलवद्भिः शुभप्रदः दोषैर्युक्तोपि च प्राणैर्बहुभिर्व्यस्तयद्वयोरिति अतः शुभ

कालवलेनपूर्वकर्मोपार्जितमशुभमपिनिवर्त्तनइतिसर्वमनवद्यं अतोनसप्तादीनांकालावयवत्वात्सर्वकर्मसु शुभाशुभफलदातृत्वमस्तीतिसिद्धं ३ अथपूर्वाफाल्गुनीपुष्योक्तेश्लिष्टुक्तोनन्मतनिरासार्थमाह इंद्रवज्रोपेंद्रवज्रामिश्रणान्मिकोपजातिकेयं प्रकृष्टं चेतोयस्यासौप्रचेताः तस्यापत्यंप्राचेतसोमुनिविशेषःसभगर्क्षंपूर्वाफाल्गुनीनक्षत्रंशिवंशुभमस्मिन्विवाहेयस्माह तस्मिन्नक्षत्रेऊढापरिणीतासीतासुखंनसिषेवे नसेवितवतीवनवासरक्षोहरणादिकंदुःखमेवाप अतोगर्गशौनकनारदादिभिर्नोक्तमितिसूक्ष्मत्वात्तन्नादरणीयमितिभावः ननुविवाहेभगर्क्षविधायकस्यमुनिवचनस्यकथमयंप्रत्यक्षबाधःउच्यतेतस्यसीताविवाहात्प्राक्युगविशेषविषयत्वादितियोजनीयं पुष्यस्तु अतिकामंपुष्यति वर्द्धयति एवंकारणादस्मिन्विवाहविषयेसपुष्यःप्रजायतेब्रह्मणःस।

प्राचेतसःप्राहशुभंभगर्क्षंसीतानचूढानसुखंसिषेवे ॥

काश्यपश्चापिआपप्राप्तवान् पुष्णातिकार्याणीतिपुष्यःकथंतोतिपानःब्रह्मणःकिलविवाहःपुष्येभूत् अनंतरंशंभुविवाहसमयेपार्वतीसौंदर्यदर्शनात्स्खलितचेतसोब्रह्मणःपरिहितवस्त्रांतप्रच्युतवीर्यस्यहस्तद्वयेनपरामृष्टस्यतंतुमध्यस्थितकणसहस्रेभ्योनिष्पन्नाअंगुष्ठप्रमाणाषष्टिसहस्रमितावालखिल्यानाममुनयोभूवन्नितिब्रह्मपुराणादौप्रसिद्धंततोनुतत्सोब्रह्मज्ञानदृश्यासम्यगवलोक्यपुष्यकृतविवाहनिमित्तमिदमितिकामोद्रेकरूपंवैकृतमितिनिश्चित्यविवाहविषयेपुष्यंशप्तवानितिज्ञात्वागर्गादिभिःसनिषिद्धइतिभावःतथाचशौनकःअब्दचतुष्कात्कन्यागुरुकुलविद्वेषिणीभवतिपुष्येक्षपणापतिसंत्यक्तायेधव्यं

वासमाप्नोतीति अन्येपि ग्रहेणाविद्धोप्यशुभान्वितोपीति ४ अथविवाहेप्रावृट्कालादिकंकेश्चिदुक्तंतन्मतंनिरस्यति इंद्रवंशावं
शस्थमिश्रगणात्मिकोपजातिकाप्रावृड्ऊषाःवसंतःप्रसिद्धःऊर्जःकार्तिकःसहामार्गशीर्षःतेषुकरग्रहःपरैरन्यैर्वात्स्यपराशरा
दिभिःउदाहारिउदाहृतःतन्मतंहारिनहरतीतिहारिमनोहारिनचाविरत्यर्थः तत्रहेतुमाहरवेरितियतोरवेरुत्तरायणंमकरा
दिषट्कं अवैसारिणंमीनरहितं मीनोवैसारिणोंडजइत्यभिधानात् पुरंध्रीणांस्त्रीणांपाणिग्रहणोपरायणं अनिष्टं ।
अमीनोत्तरायणास्यगर्गादिबहुसंमतत्वाद्दक्षिणायनःपातिनामाचंडादीनांग्रहणामेकदेशीयमतोनादरणीयमितिभावः।

पुष्यस्तुपुष्यत्यतिकाममेवप्रजापतेरापसशापमस्मात् ४ प्रावृड्वसंतोर्जसहःकरग्रहःपरैरुदाहा
रितन्मतंरवेरवैसारिणमुत्तरायणंपुरंध्रिपाणिग्रहणोपरायणं ५ याम्योत्तराःप्रागपराश्चपंचहेहेचरे

तथाचज्योतिःसारेबालस्योवर्षमनूनमिच्छंतितथारैभ्योपनंचोत्तरंस्त्रीनामानमृतुंविहायमुनयोमांडव्यरवेरत्ययेह्निदिष्टु ॥
व्यधिष्याज्जगुः चैत्रप्रोक्तयंपराशरःपरिणयेपौषश्चद्रोभीम्यदंत्वाषाढादिच्चतुष्टयंनशुभदंकेश्चित्समदिष्टंबुधैरिति स्त्रीनामाश्र
तुःप्राक्तनश्लोकस्वशौनकस्तुवर्णविशेषेणाश्रतुविशेषमाहपरिणयकालःशुभदःशरदिवसंतेचविप्राणांराजन्यवैश्ययोरपि
शुभदोग्रीष्मःसमुद्दिष्टःघनसमयेशूद्राणांशिशिरेचान्यत्रसंकरभवानारदस्तु अप्रवृद्धोहृषीकेशोयावत्तावन्नमंगलमिति।।शु
क्लेकादश्युत्तरकार्तिकंमार्गशीर्षंचविधत्ते अन्येपि नाषाढप्रभृतिचतुष्टयेविवाहइत्यादिनातोविधत्तेशौनकस्तुतोनिषेधतिशु

लदावैकार्त्तिकेमासिसौम्येपरवेश्मस्त्राकलहपराङ्मुखसंततेति शार्ङ्गधरादिभिस्तुतौमध्यमौउक्तौएवंसतिदेशाचारतोत्रव्यवस्थाज्ञे
या देशेदेशेयास्थितिःसैवकार्येतिवराहोक्तत्वात् दाक्षिणात्याहिमार्गशीर्षेविवाहंकुर्वंति केचित्तुगुर्जराःकार्त्तिकेपीत्यादि अतो
ग्रंथकृतास्वदेशाभिप्रायेणेदमुक्तं इतिसर्वमनवद्यं ५ अथनक्षत्रदोषान्विवक्षुर्वेधदोषस्यमहादोषांतःपातित्वेनप्राधान्या
त्तमुपजातिकाद्वयेनतावदाह याम्योत्तराःप्रागपराश्चपंचरेखाःरचयेत् विदिक्षुकोणेषुद्वेद्वेरेखेरचयेत्इदंपंचशलाकाख्यं
चक्रं तत्रचक्रेसहाभिजिद्विदिग्द्वितीयार्गलिताग्निताराःभवर्गःभवेत् अभिजितासहवर्त्ततेसौसहाभिजित् तेनसहेतितुल्ययोग

विदिग्द्वितीयार्गलिताग्नितारःसहाभिजित्तत्रभवेद्भवर्गः ६ तस्मिन्नभिन्नाग्रगतंभिनत्तिग्रहोविवा
हर्क्षमशेषमेवस्त्रीपुंसयोरायुरसौम्यवेधःसौम्यव्यधोहंतिसुखानिशश्वत् ७ वैश्वदेवत्तचतुर्लवःश्रवः

Indira Gandhi National

इतिबहुव्रीहिःतत्रसहस्यसादेशस्यवैकल्पिकत्वं विदिशिद्वितीयायारेखायार्गलितासंबद्धाअग्नितारा कृत्तिकायस्यसतथा को
णस्थद्वितीयरेखातःकृत्तिकादीनिसाभिजितिनक्षत्राणिसव्येनमार्गेण असव्येनवान्यसेदित्यर्थःअपसव्यमार्गस्यशिष्टगर्हित
त्वात्सव्यमार्गोत्रश्रेयान् ६ तस्मिन्चक्रे अभिन्नाग्रगतंविवाहर्क्षअशेषंसमस्तमेवग्रहोभिनत्तियस्यांरेखायांग्रहस्तदग्रस्थनक्ष
त्रंवेधयतीत्यर्थःविवाहग्रहणंविवाहकृत्योपलक्षणं यथाह श्रीपतिःवधूप्रवेशेदानेचवरणेपाणिपीडने वेधःपंचशला
काख्येन्यत्रसप्तशलाकके इति अशेषग्रहणाच्चरणवेधनिरासार्थेनतद्विषयंवक्ष्यतिवेधफलमाह स्त्रीपुंसयोरिति असौम्य

वेधः पापग्रहवेधः स्त्रीपुंसयोरशुंहंति स्त्रीचपुमांश्चस्त्रीपुंसौ अचतुरादित्वात्साधुः सौम्यव्यधः सौम्यग्रहवेधः शश्वदनवरतंसुखा। निहंति ७ अत्रसहाभिजिदित्युक्तं अतोभिजित्प्रमाणंतथाविवाहकृत्यादन्यत्रसप्तरेखाचक्रेवेधइत्याहरथोद्धता वैश्वदेवतनमुत्तराषाढानस्यचतुर्लवश्चतुर्थांशः अंतिमः श्रवः श्रवणस्तस्यपंच भूलवः पंचदशांशः आदिमः इयंइहवेधादिविषये अभिजिन्मितिः स्यात् अथमनंतरोक्तोव्यधोवेधः विवाहात्कन्यावरणादिविवाहकृत्यादन्यतः अन्यत्रसर्वत्रव्रतबंधवास्तुयात्रादिषुसप्तरेखवलयेसप्तरेखचक्रेविलोकयते तथाच श्रीपतिः वधूप्रवेशोदानेचेत्यादि अत्रविवाहपटलेअन्यकन्योपयोगिवेधनिरूपणादूर्ध्वादयः सर्वेवक्ष्यमाणाद्रो

> पंचभूलवइहाभिजिन्मितिः अन्यतः परिणयाद्यंव्यधः सप्तरेखवलयेविलोकयते ८ सकिलवेधविधिर्हि
> तृतीययोश्चरणयोर्मिथआदिचतुर्थयो अशुभविद्धमशेषमुद्धत्यजेच्चरणगं शुभवेधमसंपदि ९ यदशुभे

पासाधारण्येनसर्वंशुभकृत्येषुज्ञानव्याहृतिसूचितं तथाचवक्ष्यति तदखिलेपिखलं शुभकर्मणीति ८ अथपादवेधंतद्विषयंचाहद्रुतविलंबितं सकिलनरोक्तोवेधविधिर्हितृतीययोश्चरणयोस्तथाआदिचतुर्थयोश्चरणयोर्मिथः परस्परंस्यात् द्वौचत्रयश्चतेषांपूरणौ द्वितृतीयौतयोर्द्वितीयतृतीययोरित्यर्थः आदिश्चचत्वारश्च आदिचत्वारः तेषांपूरणौ आदिमचतुर्थयोरित्यर्थः प्रथमचरणस्थितेग्रहेविद्धनक्षत्रस्यचतुर्थेचरणोविद्धश्चतुर्थस्थेप्रथमइत्यर्थः एवंद्वितीयतृतीयावपिकिलेतिप्रसिद्धार्थेन्यासक्रमेणप्रथमादिचरणा। स्थितेग्रहेतद्वेखाग्रनक्षत्रचतुर्थ तृतीयद्वितीयप्रथमाश्चरणाः क्रमेणविद्धाः स्युरिति प्रसिद्धपादवेधविषयमाह अशुभेति अशु

भविद्धं पापग्रहविद्धमुडु नक्षत्रमशेषं समस्तं त्यजेत् शुभस्य शुभग्रहस्य वेधं चरणस्थितं असंपदि असंपत्तौ अन्यनक्षत्रालाभे सति त्यजेत् अर्थादन्यनक्षत्रसंभवे सति शुभविद्धमपि नक्षत्रमशेषमेव त्यजेदिति तथा च श्रीपतिः क्रूरसंसौम्यग्रहैर्विद्धं पादमात्रं परित्यजेत् क्रूरैस्तु सकलं त्याज्यमिति वेधविनिश्चयः इति यत्तु क्रूरैरपि त्यजेत्पादं केचिदूचुर्मनीषिण इति केषांचिन्मतं तन्नारदादिवहुमतविरोधान्नादरणीयमिति भावः ९ एवं वेधदोषं निरूप्य दोषांतराण्याह उडुनविले वितं यन्नक्षत्रमशुभैः पापग्रहैर्गतं गम्यं अधिष्ठितं च अशुभश्च अशुभौ च अशुभाश्च अशुभाः द्वंद्वैकशेषः एकेन अशुभेन द्वाभ्यां त्रिभिर्वा गतं गम्यं भुक्तं भोग्यं अधिष्ठितं यु

र्गतगम्यमधिष्ठितं यदपि च त्रिविधाद्भुतदोषितं तरणितारकतोपि चतुर्दशं तदखिलेपि खलं शुभकर्मणि १०
रविनखैर्मितमर्कविधुंतुदो मुनिभिरिंदुरखंडलमंडलः हुतवहाक्तनिषड्भिनदंतिभिः क्षितिसुतादभिलग्नय

कं यदपि च नक्षत्रं त्रिविधैर्भौमांतरिक्षैरद्भुतैः दूषितं दिव्याद्भुतानि ग्रहर्क्षजनितान्यन्यकादीनि भौमानि भूकंपादीनि आंतरिक्षाणि उल्कादीनि एषामन्यतममद्भुतं यस्मिन्दिननक्षत्रे जातं यदपि च तरणितारकतः सूर्याधिष्ठितनक्षत्राच्चतुर्दशं संध्योदितमित्यर्थः तरणोस्तारकं नक्षत्रं तरणितारकं कनीनिकायां नक्षत्रे तारकं तारकेति चेति विश्वः कनीनिका नेत्रतारा तन्नक्षत्रमखिलेपि शुभकर्मणि विवाहव्रतबंधयात्रादौ खलं पापं स्यादिति प्रत्येकं संबध्यते १० अथ लग्नदोषमाह उडुनविलवितं अर्कः सूर्यः विधुंतुद इति व्यथयतीति विधुंतुदो राहुः तौ रविनखैर्मितं स्वाधिष्ठितनक्षत्रात्क्रमेण द्वादशविंशतितमं अभिसंमुखं लग्नयतः खंडमेव खंडलं खंडलं भागः छेदश्चे

तिसीरस्वामीनरखंडलमखंडलंतन्मंडलंयस्यासौतथासंपूर्णमंडलश्चंद्रः मुनिभिः सप्तभिर्मितं अभिलक्षयति यत्तदुक्तंभवति संपूर्णमंडलश्चंद्रः किलपूर्णिमांतेभवति तत्र यन्नक्षत्रंतस्मात्सप्तमचंद्रोभिलक्षयति तच्च रूपलषष्ठ्यासन्नंसदास्यादिति हुतवहात्त्रयः। आहुति द्वाविंशतिः षड्सिद्धाः जिनाश्चतुर्विंशतिः दंतिनोष्टौतेरुत्यल्पनक्षत्रस्वाधिष्ठितनक्षत्रात् क्रमेणक्षितिसुताद्यौममार्भ्ययग्रहं अभिसंमुखंलक्षयति भौमादयः क्रमेणाग्न्यादीनिलक्षयंतीत्यर्थः ११ अत्रसर्वेषांसंमुखलक्षणमेवोक्तं पूर्वेरुकचतुर्णां पृष्ठलक्षणंचतुर्णाभिलक्षणंकथमुक्तंतत्रहेतुमाह द्रुतबिलंबितंइत्येवंविधेद्युसदांग्रहाणांअभिलक्षणेसंमुखलक्षणेसति

नियहः ११ इतिसतिद्युसदामभिलक्षणेयदनुलक्षणमुक्तमृषिव्रजैः तदुडुपश्चिमपूर्वविभागयोरन
धिकाधिकदोषविवक्षया १२ उडुनिनिर्दलितेशुभलत्तयानफलमस्तिवलस्यगलक्षया अस्तु

यदनुलक्षणंपृष्ठतोलक्षणंऋषिव्रजैर्मुनिसंघैरुक्तं ऋजुमार्गेणासिध्यतोर्थस्यवक्रेणासाधनायोगादितिन्यायेसत्यपि तनुडुपश्चिमपूर्वविभागयोः नक्षत्रोत्तरपूर्वार्धयोः न्यूनाधिकदोषविवक्षयाहेतुनाउक्तं ११ तदुक्तंभवति ग्रहनक्षत्राणि प्राङ्मुखानिसंति तत्रपुरःप्रेरितालत्ता अग्रस्थस्यपृष्ठेलगति पश्चात्प्रेरिताअग्रभागेअतः अग्रलत्तयाताडिततनक्षत्रस्यपूर्वार्धेअधिकदोषः उत्तरार्द्धेन्यूनः पृष्ठलत्तयातुपूर्वार्द्धेअल्पः उत्तरार्द्धेअधिकः स्यादितिअनेनहेतुनापृष्ठलक्षणंमहर्षिभिरुक्तमित्यर्थः ग्रंथस्तुनुलक्षितनक्षत्रस्य अखिलस्यापिनिषिद्धत्वादभिलक्षणमेवोक्तं १२ अथलत्तायाः फलमाह द्रुतबिलंबितं उडुनितस्त्रेशुभ

ग्रहलत्तयानिर्दलितेसतितस्यनक्षत्रस्ययद्विहितं शुभफलंतन्नास्तिकयाहेतुभूतयाबलस्यगलत्तयागलतीतिगलत्तस्यभा।
वोगलत्तातयानिर्बलत्वेनेत्यर्थः अशुभग्रहेणलत्तितयद्भंनक्षत्रंतत्रऊढयोः परिणीतयोर्दंपत्योः परमत्यर्थंअसुतापकरं प्रा
णतापदंसत् धनसुतानतिखादयति अशुभलत्तितनक्षत्रेउद्वाहितयोः प्राणतापो धनसुताश्चनश्यंतीत्यर्थः १३ अथैकार्गल
दोषमाह वसंततिलका ऊर्ध्वगताएकारेखातिर्यक्स्थिताभिस्त्रयोदशरेखाभिर्विद्धासतीखार्जूरिकंनामचक्रंस्यात् इहा।
स्मिन्चक्रेवक्ष्यमाणशीर्षनक्षत्रमारभ्यसहाभिजितिभचक्रेन्यस्तेसति सहअभिजितावर्त्तमानंनक्षत्रंयत्रबहुव्रीहिः प्राग्वत्ता

भलत्तितमतितदूढयोर्धनसुतानसुतापकरंपरम् १३ विद्धात्रयोदशभिरूर्ध्वगतैकरेखाखार्जूरिकंत
दिहशीर्षभतोभचक्रे न्यस्तेसहाभिजितितारकराजभान्वोरेकत्र्यर्क्षगम्यगतयोर्नयनार्गलेयं १४॥

रकराजभान्वोश्चंद्रसूर्ययोः कनीनिकायांनक्षत्रेतारकंतारकेतिचेतिविश्वः तारकाणांराजातारकराजः यद्वाज्योतिषोः संज्ञायामि।
निहृस्वः स्वस्वनक्षत्रस्थितयोश्चंद्रार्कयोरेकरेखागतयोरियंनयनार्गलास्यात् परस्परदृष्टिपातलक्षणः एकार्गलः स्यादित्य
र्थः कथंभूतयोः तुल्यर्क्षगम्यगतयोः ऋक्षयोर्गम्यगतेऋक्षगम्यगतेतुल्येऋक्षगम्यगतेययोस्तौतथा एकतरस्ययावति
नक्षत्रगतेतावति अन्यस्यगम्येसतीत्यर्थः अनेनपादवेधः सूचितः तद्यथाप्रथमचतुर्थचरणयोरन्योन्यंकिलवेधः तत्रैकत
रस्यप्रथमचरणस्थस्यपादमात्रंगतमन्यस्यचतुर्थचरणस्थस्यपादमात्रंगम्यंस्यात् एवंद्वितीयतृतीययोरपि तथाच।

नारदेनमहादोषेषुपठितंस्वाज्जूरिकंसमांघ्रिभमिति २४ अत्रशीर्षभत्तोन्यासउक्तस्तच्छीर्षभंतथैकार्गलंफलंचाह रयोद्वादु
ष्टयोगेसतितस्यदुष्टयोगस्यमितिःरूपसंयुताअर्धितासतीशीर्षभंभवति शेषमस्याःसाशेषिणीयदिसाशेषिणीभवतितदासार्द्धवि
श्व १३।२० युक्शीर्षभंस्यात् दुष्टयोगाःव्याघातशूलपरिघव्यतिपातविष्कुंभगंडातिगंडवज्रवैधृताः तत्रव्याघातसंख्या १३ रू
पसंयुता १४ अर्धिताजातं ७ शीर्षभंएवंशूलादिषु तथागंडोदुष्टयोगस्तस्यसंख्या १० रूपसंयुता ११ अर्धिता ५।३० इयंशेषि
णीजाता अतःसार्द्धत्रयोदशयुता १९ जातंशीर्षभंमूलःएवमतिगंडेपि १७ मंगलमितिसार्गलेविधौसतिमंगलंगलति अर्गलया

शीर्षभंभवतिरूपसंयुताद्दुष्टयोगमितिरर्धितासति शेषिणीयदिचसार्द्धविश्वयुङ्मंगलंगलतिसार्गलेविधौ
२५ त्यक्तागनैष्ण्यस्यपरेतुहेतुमुज्झेतिनक्षत्रमशेषमेवएकार्गलस्यैवहिसाचभंगीसंध्यागतेयद्गलहस्तयं

वर्तमानःसार्गलःएकार्गलगतयोश्चंद्रार्कयोःसतोर्मंगलंनश्यतीत्यर्थः२५ अत्रैकार्गलविषयेपरमतमाह इंद्रवज्रा परेश्रीपत्यादयः
तुल्यस्वर्गम्यगतयोरितीमंगनैष्ण्यस्यहेतुंस्वःत्यक्ताएकार्गलविद्धनक्षत्रमशेषमेवोज्झंतित्यजंतितेषामयमाशयःहियस्मात्कारणात्संध्या राम.
गतंसंध्योदितंनक्षत्रंसर्वमेवगलहस्तयंति परिवर्जयंतिसैवभंगीरचनायुक्तिःएकार्गलस्यगलेहस्तेननोदयंतितिगलहस्तयंति। ११
कल्यादित्वाण्णिच् यद्वसंध्यागतरविणापादविद्धमपिसर्वमेवत्यन्यंतनद्वदेकार्गलस्यमपीत्यर्थःतिष्यपुनर्वस्वोर्नक्षत्रद्व
ह्वद्वस्यन्त्रद्वनयेतरयोगेपिपृथकत्व ज्ञापकात्सर्वोपिद्वंद्वोविभाषयाएकवत्स्यात् अतोगनैष्ण्यस्येत्येकत्वं अथकैश्चित्क्रूर

Centre for the Arts

षड्भांतरितमष्टमनिष्टमितिविशेषितंतच्चांद्रजामित्रेपरिणतमित्याह १६ उपजातिका भाद्दीमंतरंयस्यततथा क्रूरस्यषड्भांतरंस्तृ
ष्टमनिष्टमेवेतिकेषांचिद्विशेषवादः विशेषोक्तिः असौयस्मान्यापाद्धाधीतरमृक्षं अस्मान्पापाच्चतुःपंचलवेषुचतुःपंचाशदंशेषु चांद्रं
जामित्रंपर्यापंसीत्परिणामतिस्मचंद्रजामित्रेणपरिणतः नक्षत्रेहिचंद्रनिष्ठप्रतिराशौनवनमांशाः तस्माद्धाधीतरेस्थितः क्रूरस्य
द्धाचतुःपंचाशदंशाएवभवंति अतःपरिणामेचांद्रजामित्र मेवेदमितिकृत्वानायंविशेषइतिभावः यमिरमितम्यातांसङ्क्षेतिद्दू
दूसगागमश्च १७ अथकेश्चित्यादवेधेयुक्तिरुक्तातामनूद्यदूषयंति उपजातिका विषादिनादिग्धेनपरामृष्टेनशरेण अ

ति १६ क्रूरस्यभार्धीतरमृक्षमेवमनिष्टमित्येषविशेषवादः पापाच्चतुःपंचलवेषुचांद्रंजामित्रमस्मात्स्व
लुपर्ययंसीत् १७ हतात्हतेदिग्धशरादितस्यशस्तंमृगस्यामिषमेवमन्ये क्रूरांघ्रिवेधायपदंवदंतितेनैव

दिग्धस्यविद्धस्यमृगस्यआमिषंमांसंहतात्हतेहतादन्यत्रशस्तंतद्वद्यत्रपादेवेधःसएवपादोशुभइति एवमन्येकेचित्क्रूरांघ्रिवेधाय
पदंविषयंवदंतितेनैवपदेनतेषांस्वपक्षहानिःस्यात् १८ एतदेवस्पष्टयति उपजातिका यथैकदिग्भिरेकस्मिन्नवेशरेणास्त
तोविद्धोपिहतःमृगःस्वैःअसुभिःप्राणैर्विश्लेषंवियोगमायाति प्राणवियोगंप्राप्नोतीत्यर्थः तथाक्रूरस्यांघ्रिवेधात्तारकाणांव
लरूपयोःसंपन्नभयेत् एतदुक्तंभवति यथाविषप्रदिग्धशरेणविद्धमृगस्यमांसंहतव्यतिरिक्तंशस्तं नहृद्यस्मिन्पादेपापवेधः
सएवदुष्टइत्यन्येवदंति तदयुक्तंयद्यपिविद्धमृगस्यहतव्यतिरिक्तंमांसंशस्तंतथापितस्यमृगस्यगतासुत्वमापन्नस्यतलरूप

संपन्नष्टा एवंतस्यपापदे धनक्षत्रस्यापि एवंगलेपादुकान्यायेननेषांस्वपक्षस्यापकपदेनैवस्वहानिरिति अनोयदुक्तंअशुभःविद्रुम
शेषमुद्रुत्यजेदितिनत्सम्यक् १९ अथचंडायुधदोषमाह उपजानिकाहर्षणादीनांषण्णांयोगानाअवसानस्थंयन्नक्षत्रंनस्मिन्नेव
नक्षत्रेसेंशांईशःस्यदमेशंचंडमुग्रंअस्त्रंपनेत् चंडीशचंडास्त्रपातःस्यादित्यर्थःतत्फलमाहमंगलेतिमंगलानांभंगस्तत्कृत्समयस्य।
तत्रयामंगलभंजक मित्यर्थः २० अथचंडायुधसंभवार्थयोगनिर्देशात्तत्साहचर्य्येणादुष्टयोगानांवर्ज्यविभागान्तन्नसंगेनग्रह
णादुष्टकालंचाह उपजानिकागंगंडःशूलमूलःविविष्कंभःववज्रःव्याव्याघातःअनिअनिगंडःएतेषुयोगेषुतेषामादिमाःक्रमे
नेषांनिजपक्षहानिः १८ विश्लेषमायानियथास्फभिःस्वैरेणःशरेरौकदिशि सतोपिनथ्यांघ्रिवेधादपिता
रकाणांक्रूरस्यनश्यदेहलक्षणसंपत् १९ यदंतगंहर्षणसाध्यशूलगंडव्यतीपातकवैधृतानां तत्रैवचं।
पाषद्भारत्रिनिनंदषट्का ६।५।३।३।९।६। घटिकास्त्यजेत् अन्नाद्यक्षरग्रहणेनैवनामग्रहणं यथाहृज्जानके शकुशुकुशुचरा
याद्धिनोवीर्यवंतइति परिघस्येदंपारिघंआदिमंह्यंशे अर्द्धंत्यजेत्कुत्रचित्त्र्यंशमितिपावःसतुवहुवाक्यविरोधान्नादरणीयः राम·
इंदुभान्वोःपर्वण्यनीतेसति चंद्रार्कग्रहणानंतरंदिनसप्तकंत्यजेत् २१ अथग्रहणादिसंबंधिनक्षत्रदोषमाह शालिनीयस्मि १२
न्नृक्षेनक्षत्रेसेंहिकेयोराहुर्दृश्यतेग्रहणंभवेदित्यर्थःग्रहणंसर्वोत्पातानामुपलक्षणंयदपिचक्वचिदिविधोक्तदोषिनमित्युक्तत्वात्
वाद्रत्यपथानारखेटयोभौमादिष्वन्यतमखेटयोर्भेदःभेदयोगःस्यात् तत्रनक्षत्रेआषण्मासंषण्मासपर्यंतंलग्नेंदुभाजिल

गें दूभजतीति लग्नेंदुभाक् स्मिन् लग्नेंदुभाजि लग्नस्थे चंद्रे वा सतीत्यर्थः किंचिच्छुभं कर्म भ्राजिष्णु भ्राजते तत् भ्राजिष्णु शोभमा
नं न स्यात् तद्यथा अश्विन्यां ग्रहणे जाते सूर्यग्रस्य शत्रयोदश भागांतः मेषलग्ने सति अश्विनीलग्नस्थः स्यात् एवं भरण्यादि
ष्वपि चंद्रस्य नक्षत्रं दिननक्षत्रमिति प्रसिद्धं उक्तं च व्यवहारतत्वे उत्पातैस्त्रिविधैर्हतं ग्रहणं चामासषट्कं न येति २२ अथोत्प
तादिदोषमुक्तनक्षत्रस्य शुद्धिमाह उपजातिका उत्पातास्त्रिविधाः पापग्रहारविभौमादयस्तैर्मुक्तं तदुक्तं तदुत्पन्नदोषैस्त्यक्तं यत्र
क्षत्रं तत् दास्ववुसकलेषु शुभेषु कर्मसु अर्हं योग्यं स्यात् तदा कदा यदींदुः आक्रम्य पुनर्भुनक्ति दोषत्यागानंतरं चंद्रभोगे जाते सति

द्रोडुनि चंडमैर्यामस्त्रंपतेत्मंगलभंगलक्ष्म २० गंभूविवत्यानिषुषट्शरन्त्रित्रिनंदषद्घाघटिकाः
क्रमेण हमांत्यजेन्यारिधर्मिंदुभान्वोः पर्वण्यतीते दिनसप्तकं च २१ यस्मिन्नृक्षे वीक्ष्यते तस्मै द्विकेयो

द्वितीयचंद्रभोगे शुद्धं भवतीत्यर्थः अथैतत्प्रसंगेन पातदोषमाह त्यजेदिति रवींद्वोः समक्रांतितत्त्वसकलेषु शुभकर्मसु त्यजेत्
क्रांत्योस्तत्त्वस्वरूपे समे चते क्रांतितत्त्वसमक्रांतितत् चंद्रार्कयोर्लंबाद्ये क्रांती यावत्समे तावदित्यर्थः २३ अथ तत्संभव
कालमाह उपजातिका भवनामा द्वादशो योगः तस्मिन् त्रिभागशेषेन्तृतीयांशावशिष्टे सति ऐंद्रे षड्विंशे योगे त्र्यंशेत्व नेच स
ति चकारो वार्थे अस्य क्रांतिसाम्यलक्षणस्य दोषस्य संभवः इदानीं संभवः स्यात् तदासन्ने काले भवेदित्यर्थः ध्रुवे व्यतीपाता
ख्यः ऐंद्रे वैधृताख्य इति ग्रंथनिर्माणकाले द्वादश अयनांशा आसन् तदभिप्रायेणोदमुक्तं ततो यथा यथा अयनांशा अधि

वि॰ वृं॰ कास्तथानपातयोर्योगयोर्न्यूनता चिंत्या तदानयनं श्रीगुरुणा केशवेनोक्तं त्रिभायनांशानखभाजितास्तद्विनाद्यसाद्धं त्रिभुवोद्रिपक्षाः ॥ अ॰
टी॰ ननुस्पष्टयुत्योर्गनयोर्विलोकयः पातोव्यतीपातकवैधृताख्य इति चेदिदं भान्वोः क्रांत्यंतरसानार्धयोगाधिकं तदाएषदोषोनस्यात् चंद्रार्कयोः १
१३ क्रांत्यंतरं पातआनेकपार्द्धो न्यूनं तावदेववायंदोषइत्यर्थः तदानयनंग्रंथकृता करणकंठीरवेमद्दितंद्विआत्मनोक्तं २१ अथनक्षत्र
शुद्धेः माशस्त्यमाह दृग्नविलंबिते मृगांकस्यसमीरक् तस्यामृगांकमृगीदृशः चंद्रनक्षत्रस्ययदि स्फुरद्दूषणभूषणकांतयः स्युः अदू
षणं पापवेधादिराहित्यं भूषणं शुभदृष्ट्यादिकं कांतिः प्रकाशः अक्षीणत्वादिः स्फुरंत्यः स्फूर्तौ स्फुरंतिताः स्फुरंत्यः परिपूर्णाः ताश्चेताः

भेदस्ताराखेटयोर्यत्रवास्यात् आषण्मासं तत्रलग्नेंदुभाजि भ्राजिष्णुस्यान्नो शुभंकर्मकिंचित् २२ उत्पातपा
पग्रहमुक्तमृक्षंयदींदुराक्रम्यपुनर्भुनक्ति तदानदद्दे सकलेषुकर्मसुत्यजेत्समक्रांतिनतूरवौ द्यौः २३ त्रिभा

दूषणभूषणकांतयश्चेतास्तथा तदासुतनोर्वध्वाः करं अवाप्यकरग्रहणंकृत्वावरः भरेणासंभृतंपरिपूर्णं शुभरसंशुभोपभोगं अश्नुते
प्राप्नोति दोषरहितनक्षत्रेपाणिग्रहकृद्वरः अतिशुभंप्राप्नोतीत्यर्थः २५ इति श्रीसकलागमाचार्यवर्यश्रीकेशवसांवत्सरात्मजगणे राम॰
शकविरचितायां विवाहवृंदावनटीकायां विवाहदीपिकायां नक्षत्रशुद्धिप्रकरणं प्रथमोध्यायः १ अथकालमीमांसाध्यायो व्याख्या १३
यतेनक्षत्रशुद्धेर्लग्नस्यात्सादौ तामभिधायेदानीं राशिघटितं विवाहलग्नसंयोगेन तावत्कालमीमांसानिरूप्यते तत्रादौजन्मराश्योरेव
घटितावलोकनयुक्तिमाह रयोः इता अंगमस्तीत्येषामंगिनः तेषांशरीरिणां इदं प्रसिद्धं जन्मलग्नं अंगंशरीरं पूर्वसूनयोमेनिरेस

त्यंनेसम इंदुमंदिरंचंद्रगृहं जन्मनियश्चंद्रराशिः समनद्दनिमेनिरे तथाचाहुःशौनकादयःशारीरंलग्नवशात्स्वदुःस्वंमानसंशशांकवशादिति हियस्मात्कारणात्सौहृदंमित्रत्वंमनसोरेवतनुदेहयोःनकुलसर्पयोरपिसौमनस्येसतिसहवासित्वदर्शनात् तस्मात्कारणादयंमेलकः इंदुगेहयोश्चंद्रराश्योरेवस्यात् जन्मराश्योरेवघटितयोगात्तनुजन्मलग्नयोरितिसुष्ठुहृदयंयस्यसुष्ठुत्वतद्धृदयंचेतिवातस्यभावः सौहृदंभावेअण् हृदयस्यहृदादेशः पूर्वपदादेर्वृद्धिः शर्हासुष्ठुहृदयंयस्यासौसुहृत् सुहृदुर्हृदौमित्रामित्रयोरितिनिपातः सुष्टुचतद्धृच्चेतिवा तस्यभावस्तथात्तुहृद्भगसिंध्वंते पूर्वपदस्यचेति पूर्वोत्तरपदयोर्वृद्ध्यासौहार्दमित्येवस्यात् छंदसितुमहत्तेसोभगा

गशेषेध्रुवनाम्नि चैंद्रेऽप्यशेगतेसंप्रतिसंभवोस्य मानार्धयोगाधिकमिंदुभान्वोःक्रांत्यंतरंचेत्ततदैषदोषः २४

स्फुरदुदूषणभूषणकांतयोयदिभवंतिमृगांकमृगीदृशः करमवाप्यवरः सुतनोस्तदाशुभरसंभरसंभृतमस्तु

येत्यादयः प्रयोगाः छंदस्येव तत्रसर्वविधीनांविकल्पविधानादितिप्रसादकारादयः यत्तु श्रीभागवते ततत्रसौहृदंधर्मसंततोभूतसौहृदं इत्यादिषुदृश्यते तदपिसंदिग्धंपुराणानामपिछांदसत्वात् विशेषेणश्रीभागवतस्य अतोभाषायांसौहृदमितिप्रयोगः कथंयुज्यतेयदितुग्रंथकृताप्रयुक्तस्तर्हिकथंचित्कृतिमात्रंचिंत्यते ओर्गुणइत्यनेनसंज्ञापूर्वकस्यविधेरनित्यत्वस्यज्ञापितत्वात् उभयपदवृद्धेरनित्यत्वमिति एववसुभेचलसौहृदयस्त्रियोद्वेष्याइतिवराहोक्तमपिनिवेदितव्यं १ ननुचंद्रराश्योर्मेलकस्तर्हितत्त्वांशयोरपिकथंनमेलकइत्याह रयोद्गतासौहृदंमित्रत्वंचंद्रराशिवशंचंद्रराश्यधीनमेवेतियदुक्तं तत्सूक्ष्मयोर्नवांशयोरधिकयत्न

Centre for the Arts

स्यात् जन्मनियद्राशौ चंद्रः सजन्मराशिरित्युच्यते तयोश्चेन्मेलकोविलोक्यतेतर्हि तदंतर्गतयोः सूक्ष्मयोश्चंद्रनवांशयोरपिकथंनमेल॥
कइत्याक्षेपः अपिःसमुच्चये अन्योन्नरं एवमस्त्विति चेदित्यध्याहारः एवंचेदस्तुभवतुतर्हि कर्कटेककेदराशिस्थेविधौमकरांशगेम
करनवांशस्थितेसतिउत्तरायणंकथन्नस्यात् अयनंहिराशिवशादेवनतुनवांशवशादितिप्रसिद्धं अतोराश्योरेवमेलकइति २
अथराशिवशादेवायनमित्यत्रप्रमाणमाह यस्मात्कारणान्मासषट्कंषण्मासपर्यंतंदक्षिणादक्षिणस्यांदिशिदक्षिणाद्याञ्च तद्वि
तश्चासर्वविभक्तिरित्यव्ययं आदित्यःसूर्यः एतिगच्छतितत्तस्मात्कारणात् इतिसवंविधमयनंमुनिर्जगौजगाद यस्मात्कारणा

ते २५ इतिश्रीविवाहवृंदावनेनक्षत्रशुद्धिःप्रथमोध्यायः १ अथकालमीमांसाध्यायः जन्मलग्नमिदमंग

मंगिनोमेलिरेमनइतींदुमंदिरं सौहृदंहिमनसोर्नदेहयोर्मेलकस्तदयमिंदुगेहयोः १ चंद्रराशिवशमेवसौह

त्सूर्योमासषट्कंदक्षिणांदिशंगच्छतितस्मात्तन्मयमाराममयनमुनिर्जगादेत्यर्थः एवंसयुक्तिकमागमप्रमाणमुक्त्वाप्रमाणांतरमाह मूलसं
क्रमेति नवांशतापेक्षयामूलराशिः विवस्वतःसूर्यस्यमूलसंक्रमोराशिसंक्रांतिः तत्समांतत्सदृशींचऋतवोवसंतादयोपिस्वस्वभंगिश्री
यस्वीयरचनांचिन्हमितियावत् विभ्रतिधारयंति वसंतेपुष्पोद्गमादिग्रीष्मेनिदाघादिइत्यादीनियान्यृतुचिन्हानितानिरविराशि
संक्रमवशेषुततदृतुषुअन्यसंदृश्यतेअतोराशिवशादेवमेलकइतिसिद्धं ३ अथयुक्त्यंतरमाह रथोद्धता दिनकृत्स्यादिवसनक्षत्रस्य
विरहेवियोगेसतिकरग्रहनक्षत्रालाभेसतीत्यर्थः तस्यकरग्रहनक्षत्रस्यउदयेक्षणोषुमुहूर्तेष्वपिकरग्रहः किन्नेष्यतेधिष्ण्येनासि

तस्य भस्योदयो वेति यस्मिन् धिष्ण्ये यच्चकर्मोपदिष्टं तद्दैवत्येन मुहूर्तेपि कार्यमिति च कथितेपि दिनदस्त्रालाभे सति तद्दैवत्येन मुहू
र्तेवा करग्रहोमहद्भिः कथं नेष्यते अपि तु नेष्यत इत्यर्थः अतोखिलं समस्तं जगतः फलं स्थूलमेवमिति एवं च तर्हि सूक्ष्मफलस्य ग
तिमाह तर्हि विशेषयतीति तत्र स्थूलफलं सूक्ष्मता गतिः सूक्ष्मफलस्य गतिः विशेषयति विशेषं करोति सूक्ष्मफलं स्थूलस्य विशेष
तां करोतीत्यर्थः ४ तर्हि सूक्ष्ममेव फलं प्रमाणं कथं न स्यादित्याशंकायामाह स्वागतां प्रति वेलं तत्तदूहनविकल्पसमूहैः अव्य
वस्थितिः स्यादिति हेतोः मुनीन्द्राः स्थूलमप्यनुसरंति केवलमणीयो नरमणीयमित्यन्वयः वेलां वेलां प्रतीति प्रति वेलं वीप्सा।

दं सूक्ष्मयोरपि न किं नवांशयोः एवमस्तु मकरांशगे विधौ कर्कटेपि किमु नोत्तरायणं २ मासषट्कमय
नं च दक्षिणादित्यसंगतिं तदिति श्रुतिर्जगौ मूलसंक्रमसमां विवस्वतः स्वस्वभं गमितवोपि विभ्रति ३

Centre for the Arts

र्थेव्ययीभावः तस्यास्तस्या वेलाया ऊहतर्कविकल्पास्तु स्यादयः तेषां समूहास्तैः कृत्वा अव्यवस्थितिरव्यवस्था स्यादि
ति हेतोर्मुनींद्रा गर्गादयः स्थूलं फलं वर्षमासतिथ्यादिकमप्यनुसरंति तत्र प्रवर्त्तंते केवलमणीयः सूक्ष्मतरं फलं न रमणीयं।
स्यात् अतिशयितमणु अणीयः सूक्ष्मफलस्यानवस्थानात् स्थूलेष्वपि प्रवर्त्तंत इति भावः एतदपि स्पष्टयिष्यति ५ एवं चे
त्तर्हि सूक्ष्मफलमकिंचित्स्यात्तत्राह स्वागता भुवि दृष्टिपथि व्यावर्त्तमान अयं भूयान्बहुतरो जनः जातानेकवचनं एकधि
ष्ण्यदिनः जोपि एकनक्षत्रतिथिजातोपि भिन्नफलभाक् विसदृशफलभागी भवतीति प्रत्यक्षं तेन कारणेन सूक्ष्मतापि

वि॰ टी॰ १५ गरिष्ठा गरीयसी स्यात् अपिः समुच्चये तर्हि स्थूलं त्याज्यं स्यात्तत्राह साचेति सा च सूक्ष्मता मूलं स्थूलं अनुरुध्य अनुसृत्य विधेया स्यात् । अ॰ २
स्थूलानुसारेण सूक्ष्मतापि ग्राह्येत्यर्थः ६ कथं स्थूलमनुरुध्य सूक्ष्मता ग्राह्येत्येतद्दर्शयन् सूक्ष्मताया अनवस्थानं प्रकटयति उपजातिका
सूक्ष्मयोरपि न किं नवांशयोरिति नवांशः किल सूक्ष्म उक्तः नवांशादपि द्विरसांशो द्वादशांशः सूक्ष्मः द्वौ च रसाश्च तैः अंशः आदौ द्व्यंशः
तत्तनस्य रसांश इति कृत्वा द्वादशांशः एव सिद्धः यथा सूर्यनंदैर्हतं तत्स्यादायुर्मासादिकं स्फुटमित्यादिषु सूर्यहतं सन्नंदहतमिति व्याख्या
यतेन तु द्वादशाधिकनवशतैर्लहृदत्रापि अतएवहृद्ज्ञानके चंद्रोपगद्विरसभागसमानरूपमिति तद्भवतत्समाद्द्वादशांशाद

किं दिनस्पर्शविरहेकरग्रहो नेष्यते न दुदयस्पृशोप्यपि स्थूलमेवमखिलं जगत्फलं न द्विषेषयति सूक्ष्मतागतिः ७ ॥
अव्यवस्थितिरिति प्रतिवेलं तत्र दूहनविकल्पसमूहैः स्थूलमप्यनुसरंति कृतींद्राः केवलं न रमणीयमणीयः

पि त्रिंशांशलवस्त्रिंशांशः सूक्ष्मः ततोपि लिप्ताकला सूक्ष्मा इतीत्यनेन प्रकारेण अवलिप्तवाच्चा अवलिप्तावाक्येषां तेन तथा एवमुक्त
वतामित्यर्थः पुरुषाणां दृक् दृष्टिः कस्यां नियतो समस्यां समाधानं एतत् गतु समसनं समस्या कप्र एवं सूक्ष्ममुक्तवतां दृष्टेर्नकुत्रा
प्यवसानमस्ति सूक्ष्मस्य अपर्यवसायनादिति भावः ७ एवं सूक्ष्मकालानां कलने सति सिद्धांतमाह इंद्रवज्रा स किल कालस्यैक राम॰
देशः अत्यंतसूक्ष्मः अतिदुर्लक्ष्यः येन कृत्वा खिलानां प्राणिनां फलर्द्धिः फलसंपद्विदुरा भेदे न शीला स्यात् भिन्नभिन्नेति यावत् १५
किंदिविदिभिदां कुरः सः सूक्ष्मकालः अस्मादृशां वयमिव दृश्यं तेते स्मादृशः तेषां चर्मचक्षुषां दृग्विषयो दृष्टिगोचरो न स्यात् ।

दुर्ज्ञेयइतियावत् तथाचनारदः स्वस्थेनरेसुखासीनयावत्स्पंदतिलोचनं तस्यत्रिंशत्तमोभागस्तत्परः परिकीर्तितः तत्पराच्छतशोभाग
स्त्रुटिरित्यभिधीयते त्रुटेः सहस्रभागोयोलग्नकालःसउच्यते देवोपितंनजानातिकिंपुनः प्राकृतोजनःसकालोप्यन्यकालोवापू
र्वकर्मवशाद्भवेत् निमित्तमात्रंदैवज्ञस्तद्दृशाच्चशुभाशुभमिति सिद्धांतयतितस्मादितितस्मात्सूक्ष्मकालस्यादृग्विषयत्वात् सर्व
जनानांव्यवहारसिद्धिःमूलानुकूलास्यात् मूलस्यानुकूलामूलानुकूलास्थूलानुसारिणीवत्सरमारभ्यनवांशपर्यंतमित्यर्थःअ
सत्साध्यत्वात् ८ अथानयोःस्थूलसूक्ष्मयोःसमाधानमाह मालिनी इत्यनंतरोक्तेसतिमूलेस्थूलमध्येयदिसूक्ष्मभावांशल।

भिन्नभिन्नफलभाग्भुवि भूयानेकधिष्ण्यदिनजोपि जनोयं सूक्ष्मतापिननुतेनगरिष्ठासाचमूलमनुरुध्य
विधेया ६ सूक्ष्मोनवांशाद्विरसांशएवत्रिंशांशकवत्तद्भवतोपिसूक्ष्मः ततोपिलिप्सेत्यवलिप्सवाचाहगेतुक

व्धिर्लाभश्चेत्स्यात् तत्तदाखिलंसर्वमपिसिद्धंफलितंस्यात् सर्वंस्थूलंतदंतर्गतंसूक्ष्मंचविलोकनीयमित्युक्तं अन्यथाबाधकमाह
नास्तीति चेन्मूलसिपत्स्थूललब्धिर्नास्तितदातदुभयलवनाशःस्यात् तस्यफलजातस्योभयलवौस्थूलसूक्ष्मलक्षणौयौद्वौविभागौ
तयोर्द्वयोरपिनाशःस्यात् कस्मात् अणूनामतिसूक्ष्माणांदुर्गमत्वात् दुःखेनगम्यंतेज्ञायंतेतानिदुर्गमाणितेषांभावस्तत्त्वंतस्मा
त् अतोनवांशपर्यंतंसूक्ष्मकालस्यमनुष्यागम्यत्वात् तत्पर्यंतंस्थूलांतर्गतंसूक्ष्मंविचारणीयमितिसिद्धं अतोनवांशयोरपि
मेलकःस्यादितिनवांशमेलकस्यजनेव्यवहारोनास्तीत्येतत्सप्रपंचंवक्ष्यति एतदुक्तंमयामनसिसमाहितमित्याह परि

वि.वृ. पतिरिति तृतीयंकालमीमांसयाकालविचारणेननोस्माकंपरिणतिः रूढास्फुरिताकालस्यमीमांसाविचारणंमानतेःस्वार्थेसन्नत अ.
टी. नः मन्यथानाङ्गावे अत्र कालविचारणेक्रियमाणे अस्माकमयंबुद्धिपरिणामोरूढइत्यर्थः ९ इतिश्रीसकलागमाचार्यवर्यश्रीकेश २
१६ वसांवत्सरात्मजगणेशविरचितायांविवाहवृंदावनटीकायांविवाहदीपिकायांकालमीमांसाध्यायोद्वितीयः २ एवंप्रासंगिकंका
लमीमांसनंनिरूप्य अधुनाप्रकृतंमेलकाध्यायंनिरूपयति तत्रादौराशिमेलकंसोपपत्तिकमाह उपजातिकाव धूवराणांस्त्रीपु
रुषाणांजन्मर्क्षयोर्जन्मराश्योर्द्विर्द्वादशःसख्यविधिःमैत्रविधिर्नदृष्टःनलक्षितःपूर्वमुनिभिःद्वौचद्वादशाचद्विर्द्वादशेतयोःपु

स्यांनियतोत्तमस्यां ७ अत्यंतसूक्ष्मःसकिलैकदेशोयेनाखिलानांभिदुरःफलर्धिः नास्मादृशांदृग्विषयःसत
स्मान्मूलानुकूलाव्यवहारसिद्धिः ८ इतिसतियदिमूलेसूक्ष्मभावोशालब्धिस्तदखिलमपिसिद्धंनास्तिचे
न्मूलसंपत् मदुभयलवनाशोदुर्गमत्वादणूनांपरिणतिरितिरूढाकालमीमांसयानः ९ इतिश्रीविवाहवृं

रणेद्विर्द्वादशःएकस्यराशेःसकाशादन्यराशिर्द्वितीयस्तस्मादप्यन्योद्वादशइत्यर्थः अत्रहेतुः व्ययेनवित्तमितियतोव्ययेसति राम
वित्तंनस्यात् व्ययोद्वादशस्थानंवित्तंद्वितीयंयत्रव्ययस्तत्रकुतोधनमिति अनेनैवात्रदरिद्रत्वमितिफलंचसूचितंभवति एवं १६
तपसीत्यादिहेतुनापंचनवेत्यादिपंचचनवचअष्टचषट्चपंचनवाष्टषट् तेषांपूरणाः पंचनवाष्टषष्ठःपंचमनवमोष्टमष
ष्ठइत्यर्थः तपसिसतिअपत्यंनस्यात् तत्रब्रह्मचर्यादिनियमविधानात् तपोनवमस्थानंअपत्यंपंचमं अतोनपंचमन

वमः सख्यविधिः अत्रानपत्यनेतिफलमपिसूचितं द्विषतिशत्रौसति आयुर्नैवस्यात् शत्रुसंनिध्येकथमायुरिति शत्रुः षष्ठंआ
युरष्टमं अतोष्टमषष्ठोनसख्यविधिः अत्रनायुष्यमितिफलंच अर्थाच्छेषाश्चतुर्दशमतृतीयैकादशोभयसप्तमाःशुभाःसकराशि
स्त्रोविशेषंवक्ष्यति१ अथास्यापवादंताराभैत्रंचाह स्वागतायदाक्षेत्रयोराश्योःसुहृदभिन्नपतित्वंदृश्यते तत्तदा अखिलेषुद्विद्वाद
शादिषु अपिमेलःसख्यंस्यात् मेलनंमेलः किंपुनःशुभेषुचतुर्थदशमादिषुसुहृदौअभिन्नौचसुहृदभिन्नौतौचतौपतीच त
योभीवस्तत्वंपत्योःसुहृत्वंसकत्वंचेत्यर्थः राश्यधिपांस्तत्सुहृत्वंचवक्ष्यति तथाचोक्तंनवर्णशुद्धिर्नगणोनयोनिर्द्विद्वाद

दावनेकामीमांसा ऽध्यायोद्वितीयः२ अथमेलकाध्यायः व्ययेनविन्नंनतपस्यपत्यंनायुर्द्विषत्येवव
धूवराणां द्विद्वादशःपंचनवाष्टषष्ठोजन्मर्क्षयोःसख्यविधिर्नदृष्टः१ दृश्यतेसुहृदभिन्नपतित्वंक्षेत्रयो

शेचैवषडष्टकेपि वैरेपिदूरेयदिवात्रिकोणे मैत्रीयदिस्याच्छुभदोविवाहइति २ अथताराभैत्रंभीरुभादितिभीरुःस्त्रीविशेषास्तं
मनाभीरुःकामिनीवामलोचनेत्यभिधानात् तस्यानक्षत्रमारभ्यवरतारावरनक्षत्र अचलपंचतृतीयाक्रमेण शोकवैरविपदेस्या
त् दंहेकत्वंजीवितं अचलाश्चपंच चंचत्रयश्चतेषांपूरणीतथासप्तमीपंचमीतृतीयाचेत्यर्थः सप्तमी शोकायपंचमीवैरायतृ
तीयाविपदेइति एतत्रयमनवके एवंपुनर्द्वितीयेतृतीयेपिकेचिदेवमुभय आभ्यामपीच्छंति तथाचाहुःपुंसस्ताद्गणायेद्या
वत् कन्यस्येकन्यभादपि वरमंनवहृच्छेषंताराःसंतिपरस्परमिति एतदन्यदेशेषुप्रसिद्धंग्रंथकृतोक्तंतत्रदेश एव २अथे

वि॰टं॰ कनक्षत्रे एकराशौ च विशेषमाह उपजातिका यदि नृनार्योर्वैरव ध्वोः भिन्नराश्योः सतोर्नक्षत्रमेकं भवति अथवा अभिन्नराश्योः अ॰
टी॰ एकराश्योरपि भिन्नमृक्षं स्यात् अपिर्वार्थे तदा निविडा अतिशयिता नृनार्योः प्रीतिः स्यात् तत्र नाडीदोषोपि नास्तीत्याह चेत्कृत्तिके ३
१७ ति चेत् कृत्तिकारोहिणिवत्तदा नाडी न स्यात् यथा कृत्तिकारोहिण्योरेकनाडीत्वेपि एकराशौ सति नाडीदोषो न स्यादित्यर्थः अनेनै
वगणदोषोपि निरस्तः एवं शततारकापूर्वाभाद्रपदादिष्वपि तथा च गर्गः एकराशिं विना नाडीयोगमादौ विवर्जयेत् तद्दोषस्त्वे
कराशिस्थे भकूटेन्येषु मृत्युदः इति भृगुरपि दंपत्योरेकराशिश्चेत् पृथगृक्षं यदा भवेत् वसिष्ठोक्तो विवाहः स्यात् गणनाडीन चिंत

स्नदरिवत्स्वपि मेलः भीरुभादचलपंचतृतीया शोकवैरविपदे वरनारा २ नक्षत्रमेकं यदि भिन्नराश्यो

रभिन्नराश्योर्यदि भिन्नमृक्षं प्रीतिस्तदानीं निविडा नृनार्योश्चेत्कृत्तिकारोहिणिवत्ननाडी ३ पराशरः॥

येदिति ३ एतद्द्वहुमतमुत्क्रामतांतरमाह उपजातिका एकौ च तौ ऋक्षराशी न यथा एकनक्षत्रे एकराशौ एकत्र सत्यपीति अपिः
संभावनायां नवांशभेदान्नक्षत्रचरणभेदात् सौमनस्यं सुहृत्त्वं पराशरः प्राह एकनक्षत्रे एकराशावशुभमिति बहुमतं प्रागुक्तं तत्रा राम॰
पि चरणभेदे सति शुभमिति पराशरमतमित्यर्थः तत्राप्येकांशत्वे चरणैकत्वेपि वशिष्ठः सौमनस्यं प्राह एतद्दूषयिष्यति अत्र १७
नक्षत्रैक्ये नाडीदोषो नास्तीत्याह नैकत्रेति द्वयोरपि नक्षत्रयोरेकत्र एकस्मिन् स्थाने पिंडे गोलके सति किल नैश्वयेन नाडीवे
धो न स्यात् द्वयोर्व्यवहितयोः सत्येव वेधः स्यादेकत्वे तु न स्यादिति भावः नाडि रिती कारांतः कृदिकारादक्तिनः इति ङीवंतोप्य

त्लि ४ अथनाडीदोषाभावेत्र दृष्टांतमाह उपजातिकाय यथाहि अग्निः आत्मनजुंस्वमूर्तिंतेजोरूपांनदहति अपिचदर्शनीयो
रमणीयःपुरुषःस्वदृष्टेर्दृष्टांनस्यात् कर्मणिषष्ठी चक्षुष्मानपिद्रष्टास्वदृष्टिंनपश्यतीति तथाएकत्रपिंडेनाडीवेधोनस्यादि
निपूर्वेणान्वयः अथैकांशकत्वेदोषमाह एकांशकत्वेइति एकांशकत्वेचवर्णैकत्वेसतितुभर्तृभार्याव्यवहारसिद्धिर्नस्यात् कु
तः समप्रभावात् समानसामर्थ्यात् अयंभावःनृनार्योरेकांशकत्वात्समानसामर्थ्यं तस्मिन्सति अयंभर्तातदधीनेयंभार्येतित्से-
र्वव्यवहारोगार्हस्थ्यादिरूपोनसंभवतीति अतएकांशकत्वेसौमनस्यंनस्यादितिभावः ५ अथनाडीवेधमाह वसंततिलका रु

घ्राहत्नवांशभेदादेकर्क्षराश्योरपिसौमनस्यं एकांशकत्वेपिवसिष्ठशिष्योनैकत्रपिंडेकिलनाडिवेधः ६
नाग्निर्दहत्यात्मनंनुयथाहिद्रष्टास्वदृष्टेर्नहिदर्शनीयःएकांशकत्वेपिसमप्रभावान्नभर्तृभार्याव्यव
हारसिद्धिः ५ रुद्रार्यमेंद्रवरुणाह्वयमश्विनीच विश्वाग्निवायुफणिनांयुगमन्यभंचशेषाणिचेतिनवक

द्र आर्द्रा अर्यमाउत्तराफाल्गुनी इंद्रोज्येष्ठावरुणःशततारका एतानिचत्वार्यारभ्यप्रत्येकंद्वयं एवमष्टौअश्विनीचएकाकिनीए-
वमेकोनवकःविश्वउत्तराषाढा अग्निःकृत्तिकावायुःस्वातीफणी आश्लेषाएवमारभ्यप्रत्येकंयुग्मंएवमष्टौअंत्यभंरेवतीच-
एकाकिनीएवंद्वितीयोनवकःशेषाणि पूर्वाफाल्गुनीचित्राधनिष्ठाभरणीमृगपूर्वाषाढाऽनुराधापुष्योत्तराभाद्रपदाःअयंतृतीयो
नवकः इतिनवकत्रयंस्यात् वधूवरयोर्जन्मोडुनीजन्मनक्षत्रेएकपातेएकस्मिन्नवकमध्येप्रासेनदानाडीस्यात् किमर्थंवरव

धूनिधनायद्वयोरेकनाड्यांमृत्युःस्यादित्यर्थः अत्ररुद्रादिदेवतानिर्देशेनतन्नक्षत्रमार्द्रादिगृह्यते लोकेहिस्वामिशब्दंसे
वकेप्रयुंजानादृश्यंते अतोदेवताशब्दस्तन्नक्षत्रनिष्ठ्यादिषूपचर्यंते तथाविधवृद्धप्रयोगदर्शनाच्चनागोद्वादशनाडी।
भिर्दिकूपंचदशभिस्तथा भूतोष्टादशनाडीभिर्दूषयत्युत्तरांतिथिमित्यादिनागःपंचमीदिग्दशमीभूतश्चतुर्दशीति ६ अ
थत्रिनाडिकाचक्राभिप्रायेण नाडीवेधउक्तः केचित्तुत्र्यंघ्रिभद्व्यंघ्रिभोत्पन्नकन्यायाश्चतुःपंचनाडीचक्रेवेधमाहुः
तन्मतंदूषयति उपजातिकात्रपश्चद्वौच अंघ्रयोयस्यत्रिद्व्यंघ्रितच्चतन्नक्षत्रंतत्रभवतीति त्रिद्व्यंघ्रिनक्षत्रभूस्तस्याःकुमा

त्र्यंघ्रिमेकयातेजन्मोडुनीवरवधूनिधनायनाडी ६ प्रमीयमाणोपिमतैर्मुनीनांत्रिद्व्यंघ्रिनक्षत्रभुवःकुमा
र्याःनाडीचतुःपंचतयस्यपक्षोनक्षोदवीथीविषयत्वमेति ७ अश्वेभाजोरगाहिप्रवस्वनकरिपवोमेषवो

र्याःक्रमान्नाडीचतुःपंचतयस्यचत्वारश्चपंचचचतुःपंचतेवयवायस्यतच्चतुःपंचतयंनाडीचतुष्टयं नाडीपंचकंचेतिसंख्या
याअवयवेतयप् तस्यपक्षःमुनीनांहारीतादीनांमतैःप्रमीयमाणोपिप्रमाणंप्राप्नुवन्नपिआगमप्रामाण्यंप्राप्तोपि क्षोदवी
थीविषयत्वंक्षोदस्यवीथीपदवीतस्याविषयत्वंविचारमार्गगोचरत्वं नैतिनगच्छतित्र्यंघ्रिभंकृत्तिकादिकंद्व्यंघ्रिभंमृगशी।
र्षादिकंतथाचहारीतःत्र्यंघ्रिभेद्व्यंघ्रिभेकन्याजातायागणयेत्क्रमात् वन्हिभादिंदुभान्नाडींचतुःपंचसुपर्वस्वितिअ
स्यविषयमाहवृद्धगर्गःजांगलेचतुर्मालापांचालेपंचमालिकात्रिमालासर्वदेशेषुविवाहेऋषिसंमतमिति एवंक्षो

देक्रियमाणोस्पष्टोत्रदेशेव्यवहारंनप्राप्नोतीत्यर्थः ७ अथयोनिमैत्रमाह स्रग्धरा अश्वस्तुरगः इभोहस्तीअजोमेषः उरगःसर्पः
पुनरहिःसर्पः श्वाशुनकः श्वनकरिपुमूषकमात्रुमार्जारः मेषअजः पुनरोतुर्मार्जारः द्विः द्विवारं आखुर्मूषकः गौर्धेनुःकालीम
हिषीव्याघ्रः प्रसिद्धः पुनःकालीमहीषीपुनः पशुरिपुर्व्याघ्रःहरिणोमृगःपुनरेणोमृगःपुनःकीशोवानरःसिंहःप्रसिद्धःतुरगो
श्वःपुनर्मृगपतिःसिंहःछागोमेषःपुनर्मतंगोहस्तीद्वद्वैकत्वेक्लीवत्वं एवंक्रमेणअश्विनीतःअश्विनीमारभ्ययोनिःस्यात्सा
योनिःसवैरानेष्टाकयोःवरयुवतिनृपामात्ययोःवैरश्च युवतिश्चवरयुवती नृपश्च अमात्यश्चनृपामात्यौवरयुवतीचनृपामा।

तुहिव्रसुगोकाल्योव्याघ्रकालीपशुरिपुहरगौराश्वकीशाः क्रमेणहीवभ्रूकीशासिंहोतुरगमृगपतिछाग
मातंगमेवंनेष्टायोनिःसवैरावरयुवतिनृपामात्ययोरश्विनीतः ८ त्रियुग्मीरोहिण्यासहशिवयमसैनरिस्तु

त्यौचनयोःपृथक्पृथक्द्वित्वविवक्षायांनबहुत्वं अश्विनीतइत्यत्रनसिलादिष्वाकृत्वसुचइत्यनेनपुंवद्भावेप्राप्तेउक्तपुंस्कत्वा
माषान्नस्त्रीप्रत्ययेलोपःअत्रयोन्योर्वैरंलोकाज्ज्ञेयंगोव्याघ्रंगजसिंहमित्यादिना ८ अथगणमैत्रमाहशिखरिणी त्रयाणांयु
ग्मानांसमाहारस्त्रीयुग्मी फल्गुनीद्वयं आषाढाद्वयं भाद्रपदाद्वयंचेतिरोहिण्यासहरोहिणीचेत्यर्थःशिवयमसैआर्द्राभरण्यौ
अयंनक्षत्रनवकोनरिमनुष्येभवेत् श्रुतिःश्रवणःस्वातीप्रसिद्धामित्रोनुराधा अदितिःपुनर्वसुःगुरुःपुष्यःकरोहस्तःअंत्यं
रेवतीअश्विअश्विनीशशिभंमृगशिरा अयंनवकःसुरेदेवेभवेत् परंचित्राज्येष्ठाधनिष्ठाविशाखामूलंकृत्तिका

ख्यातनारकामघाश्लेषाइतीदंनवकंदैत्येभवेत् एवंगणत्रयंअस्यप्रयोजनमाहमृत्युरिति दनुजमनुजानांराक्षसमनुष्याणां
मृत्युः नृनार्योरक्षोमानुषगणयोःसतोर्मृत्युःस्यादित्यर्थःनिर्ऋतितनयानांराक्षसानां अनिमिषैर्देवैःसहस्वैरमतिशयितं
वैरंस्यात् कपरिणयेविवाहे अर्थाच्छेषाणांमित्रत्वं ९ अथस्वाभाविकंराशिवैरंतथावश्यमैत्रंचाह शार्दूलविक्रीडितं
चापाजौ धनुर्मेषौ वृषभेणसहनित्यद्विषौनित्यविरोधिनौ चापेनअजेनवासहवृषभो नित्यंशत्रुरित्यर्थः एवंमुत्तरत्रापिकुं
भमिथुनौकर्कैणमेषस्त्रियाशेलाग्नीतुलामिथुने सविषेणवृश्चिकेन शैलाग्नीइत्यत्रसंख्यासंज्ञयातत्संख्यौराशीविवक्षि॰

रेश्रुतिस्त्वानीमित्रादितिगुरुकरांत्याश्विवृशशिभं परंदैत्येमृत्युर्दनुजमनुजानामनिमिषैःसहस्वैरंवैरंनि
ऋतितनयानांपरिणये ९ चापाजौवृषभेणकुंभमिथुनौकर्कैणमेषस्त्रियाशेलाग्नीसविषेणकार्मुकह

तौ अतोनवहुस्वं यथानिगमवाक्येयुग्माग्नियुगभूतानांषण्मुन्योर्वसुरंध्रयोरिति षण्मुन्योःषष्ठीसप्तम्योःवसुरंध्रयोरष्टमीनव॰
म्योःएवमत्रापिकार्मुकहरीधनुःसिंहौनक्रेणमकरेणतद्वन्नित्यद्विषौकुंभतुलेझषेणमीनेन एतेद्विर्द्वादशाषडष्टकयोर्मैत्र्येनि॰
त्यवैरिणउक्ताःशेषाणांमैत्रं अत्रान्यहेतुमाह शत्रूमंदसितौ इत्यादिसत्याचार्यमतेयदधिपत्योःशत्रुत्वमस्तितएवैतेपठि
ताः शेषाःश्रेष्ठाःतथाचनहाकयम् द्विर्द्वादशेमेषझषौवृषमिथुनावित्यादिषडष्टकेचसिंहोमीनयुतइत्यादिग्रंथकारस्त
सत्याचार्यमतमेवमसहमानोस्मुहेतुपरित्यज्यराश्योरेववैरंनित्यद्विषावित्यनेनावदत् नतुतदधिपतिवशेनेतिग्रंथ

कारस्याशयः अथवैश्यमेभवशगाइत्यादि सिंहंविनान्येसर्वेराशयःनृणांमनुजानांतुलामिथुनादीनांवशगाःस्युःवशमधीनंग
तंनिनेनथा तेषांनृणांभोज्याःलभ्याःजलचारिणोमीनादयःस्युःहरेःसिंहस्यवृश्चिकंविनासर्वेराशयःवशगाःस्युःशेषंवश्य
वश्यंलोकप्रसिद्धंज्ञेयं १० अथैषांगुणदोषाणांनिर्णयं विवस्वत्तावत्तत्रकिंचित्स्वकौशलंदर्शयति उपजातिका धुरिभा
रेमुख्येतियावत् कुंभहर्योःकुंभसिंहयोः राशिमैत्रीस्यात् समसप्तकत्वात् तयोःराश्योःग्रहौस्वामिनौशनिरवीतयोःवि

रोधत्वेणनित्यद्विषौनहत्कुंभतुलेझषेणावशगाःसिंहंविनान्येनृणांतद्भोज्याजलचारिणोहरिवशाःसर्वे
विनावृश्चिकम् १० स्याद्राशिमैत्रीधुरिकुंभहर्योःकरग्रहस्तत्रहविग्रहेपि तस्यामपत्यांमृगराजमीना
वप्यादतौनक्रहयोःसुहृत्वे ११ पत्योर्विरोधेसतिभृत्ययोःस्यान्मेलोप्यमेलस्तदलंभमैत्र्या अत्रोच्य

ग्रहेवैरेपिकरग्रहःस्यात् तस्यांराशिमैत्र्यांअसत्यांषडष्टकत्वान्मृगराजमीनौसिंहमीनावप्यादृतौ करगृहेगृहीतौतत्रहे
तुःकस्मिन्सति तन्नक्रहयोस्तत्स्वामिनोःगुरुसूर्ययोःसुहृत्वेमैत्रेसतिग्रहमैत्रेसुरगुरुरित्यादिनावक्ष्यतिराशिमैत्र्यग्रहमैत्र
योरन्यतरलाभेशुभमितिनात्पर्यार्थः ११ अथाप्तिपति इंद्रवज्रोपत्योःस्वामिनोर्विरोधेवैरेसतिभृत्ययोस्तत्सेवकयोर्मेलोमैत्रे
सत्यपि अमेलं अमैत्रंस्यादितिलोकप्रत्यक्षं अतोग्रहवैरेसतिराशिमैत्रंनमुख्यमितिभावः अत्रास्मिन्विषयेउच्यते उत्तरंदी
यते एकस्यराज्ञःसेनानरयोःसेनासंबंधिपुरुषयोर्मिथःपरस्परंविग्रहाद्विरोधात् वधोघातःकिंनस्यात् अपितुस्या॥

देवअतोराशिमैत्रंमुख्यमित्युक्तं १२ अथमन्युत्तरं उपेंद्रवज्रा स्वामिनि अपश्यतितयोः सेनानरयोर्वधोमिथःस्यात् स्वामिसमसं
नस्यादेवेति इतिचेत्तर्हिगृहेश्वराणांराश्यधिपानांकिमदृष्टमस्ति अपितुतैः सर्वंदृष्टमेवदेवतात्वात् यत्तुदशमेतृतीयेद्व्या
दिनादर्शनादर्शनमुक्तंतत्तत्फलार्थमेव वास्तवंतुगृहेश्वराणांकिमदृष्टमस्तीति अतः कारणात्प्रभुसख्यंस्वामिमैत्र्यमेवा
धिकमितिचेत् तदासमसप्तकस्यकुंभसिंहादिस्थादिकेस्यकागतिः प्रसंगोगमनिकाकथ्यतामिति १३ सिद्धांतरूपांगतिमाह
उपजातिका स्वभावमैत्र्यादिषुचतुर्षुमध्येपूर्वपूर्वगमेपूर्वपूर्वालाभेसतिपरःपरः उत्तरोत्तरःगवेष्यः अन्वेषणीयः आदौतावत्
स्वभावमैत्री समसप्तकादिकाविलोक्यातदलाभेसप्तस्थोः तद्राश्यधिपयोःसखितातस्यगृहसख्यस्यालाभेवशित्वंराश्योर्वश्यत्वंच

तेकिंनमिथोवधःस्यादेकस्यसेनानरयोर्विरोधात् १२ अपश्यतिस्वामिनितद्गृहस्थेगृहेश्वराणां
किमदृष्टमस्ति अतोधिकंचेत्प्रभुसख्यमेवततोगतिःकासमसप्तकस्य १३ स्वभावमैत्रीसखि

श्यालाभेन्योन्यंभयोर्नसत्त्रयोर्योनिशुद्धिः योनिवैराभावः चेत्तुगपद्युतिश्चतुर्णामपिलाभस्तदाहस्तेत्रिवर्गःस्यात् त्रिवर्गो
धर्मकामार्थैरित्यमरः धर्मादयःकरगताःस्युरिति एवंपूर्वपूर्वस्यैकस्यालाभेसति उत्तरोत्तरलाभेनतदपवादः उक्तःचतुर्णा
मपिलाभेसतिशुभंत्रयाणांद्वयोर्वालाभेतारतम्यंकल्प्यं १४ अथस्वाभाविकगृहमैत्रस्यापितत्कालसख्येनन्यूनाधिक
तामाह इंद्रवज्रा प्रसूतौजन्मकालेयस्माद्ग्रहात्स्वापार्श्वयोः केंद्रद्वयंपार्श्वकेंद्रद्वयांतर्मर्यादीकृत्येत्यापार्श्वकेंद्रद्वयं तत्र
गच्छंतिते आपार्श्वकेंद्रद्वयगाःस्वपांथाःग्रहाःखेआकाशेपर्यंतिगच्छंतितेस्वपांथाः तेनग्रहेणसार्धंमियोमित्राणिस्युः

एतदुक्तं भवति जन्मकाले यस्मिन्राशौ यो ग्रहः स्थितस्तस्मात्तद्वर्तिकेंद्रं दशमस्थानं भवति अग्रतश्चतुर्थं तदवधित्वेन तदंतर्वर्ति। स्थानानि दशमैकादशद्वादशद्वितीयतृतीयचतुर्थानि एष्वन्यतमस्थाने स्थितौ ग्रहौ तौ तत्कालं मिथो मित्रे स्तः अन्ये तु शत्रवदन्ति तथा च वराहः तत्कालेन दशायबंधुसहजस्वांत्येषु मित्रं स्थित इति प्रसूतिग्रहणं तत्कालसख्यस्य ज्ञानकशास्त्रोक्तेः अतोन्यत्रापि न हि लोकवमिति ज्ञेयं तदेवाह न्यूनामपि स्त्रीनरौ च भृत्यराजानौ च तेषां स्त्रीनराणां भृत्यराज्ञां च गृहवशेन या स्वाभाविकी मैत्री तां सतत्त्कालसख्यं विशिनष्टि विशेषयति कथंभूतामपि न्यूनामपि किं पुनः संपूर्णां तथा हि स्वाभाविको यो मित्रं समः शत्रुर्वा स चेत्तत्का

तास्वपत्योर्वशित्वमन्योन्यभयोनिशुद्धिः परः परः पूर्वगमे गवेष्यो हस्ते त्रिवर्गी युगपद्युतिश्चेत् २४ ॥
आपार्श्वकेंद्रद्वयगाः प्रसूतौ तत्कालमित्राणि मिथः स्वपाद्याः न्यूनामपि स्त्रीनरभृत्यराज्ञां तत्कालसख्यं

ले मित्रं भवति तदा क्रमेणाधिमित्रं मित्रसमः स्यात् चेत्तत्काले शत्रुस्तदा समः शत्रुरधिशत्रुरिति २५ अथ वर्णमित्रमाह इंद्रवज्राय जनयाजनादीनि षट्कर्माणि तानि येषां ते षट्कर्माणः विप्राः तेषां शासितारौ देवदैत्यौ अधिपौ स्तः शासिताः शिक्षिताः देवदैत्याचार्याभ्यां तौ गुरुशुक्रौ वित्तार्थः राजन्यानां क्षत्रियाणां समूहो राजन्यकं तस्याधिपती कुजार्कौ स्तः विट्शूद्रयोः क्रमेण चंद्रबुधौ विशां चंद्रः शूद्राणां बुधः इति संकीर्णानां संकरभवानां निषादादीनां पतिः शनिः स्त्रीनृपुरवधूवरेषु वर्णमैत्री स्यात् तद्यथा राश्यधिपयोर्वर्णौ विलोक्यौ। तत्रोत्तमवर्णः पुरुषः शस्तः समवर्णो मध्यः हीनवर्णोऽधम इति एतदुक्तं पंचकतास्वदेशप्रसिद्धेः अन्यदेशे तु मीनाद्ब्राह्मणपूर्वाव

वि॰ चं॰ र्णो कन्योत्तमोवरः श्रेष्ठः मध्यस्थः समवर्णोनीचोहीनोद्भवः पुरुषइतिद्वयंवर्णमैत्रीकेवलंगुणमात्राय नत्रमेलकनिर्णयाय अतोमेल अ॰
टी॰ कनिर्णयानंतरमेवोक्ता २६ एवंराशिकूटमुक्त्वा तदुपयोगिग्रहमैत्रंजातकोक्तमत्राह एतदारभ्यश्लोकाष्टकंद्रुतविलंबितं रवेःरविमा ३
२१ रभ्यएतेसुहृदः अर्थादन्येशत्रवः रवेःसुरगुरुर्मित्रं अन्येशत्रवः चंद्रस्यबुधगुरूमित्रेशेषाःशत्रवः भौमस्य शुक्रबुधौमित्रे अन्ये
शत्रवः बुधस्यरविव्यतिरिक्ताःमित्राणिरविःशत्रुःगुरोःकुजव्यतिरिक्तामित्राणिकुजः शत्रुःशुक्रस्यरवींदुव्यतिरिक्तामित्राणिरवीं

विशिनष्टिमैत्रम् २५ षट्कर्मराणांशासितदेवदैत्यौराजन्यकस्याधिपतीकुजार्कौ विट्शूद्रयोश्चंद्रबु
धौशनिश्चसंकीर्णपः स्त्रीनृपुवर्णमैत्री २६ सुरगुरुर्ज्ञगुरूकविकोविदौ विरवयोविकुजाविरवींदवः
अश्शशिसूर्यकुजाःसुहृदोरवेर्यवनयुक्तिरियंनयवीयसी २७ इदमुदीर्यवराहविरोचनौनिजमतेपिन

दूशत्रूशनेःशशिसूर्यकुजव्यतिरिक्तामित्राणिशशिसूर्यकुजाःशत्रवः इयंयवनाचार्याणांयुक्तिर्नयवीयसीनकनिष्ठास्थूलदूरएवेति
यंवादेशः यवनाचार्यमतमिदंमहदित्यर्थः २७ कथमिदंमहदितिसंस्थापयति विरोचनःसूर्यःमिहिरोपिसूर्यःअतोवराहमिहिरः
इदंयवनमतंनिजमतेबृहज्जातकादावुदीर्य उक्त्वापिनदूषितवान् पुनर्वाक्यालंकारे अन्यमतंस्वमतेनहिनिवेश्यंयदिनिवेशितं रम॰
दूषितव्यंनहिनोचेनहिं तत्संमतमेवेति न्यायविदः वदंत्यनिचअतः कारणात्सवराहःइदंग्रहमैत्रीशास्त्रंयवनेषुयथात २१
थ्येसत्यंबहुअतिशायितंजयतिसर्वोत्कर्षेण वर्ततइतिमन्यतएववराहोयवनशास्त्रंयाथार्थ्येन अतितरांमन्यतएवेत्य

र्थः १८ एतदेव भंग्यंतरेणाह यस्मात्कारणात्स्वमते स्वमतमध्ये निवेशितं निक्षिप्तं परमतं यदि न दूषितं तदा तन्मतं आहृतं स्वी
कृतमेवेति न्यायविदः तत्तस्मात्कारणात् नूनमित्यहं तर्के इतीति कथं स वराहः कलितकेवलसत्यमतः कलितं लक्षितं
केवलं साकल्येन सत्याचार्यस्य मतं येन स तथा यवनपंक्तिषु यवनाचार्यवचनेषु अनिःस्पृहः निर्गतः स्पृहा निःस्पृहः
न निःस्पृहः अनिःस्पृहः इति वराहोपि सत्याचार्यमतं सम्यगालोच्यापि यवनमते स्पृहयत्येवेत्यहं तर्के इत्यर्थः १९ एवं चे
त्तर्हि वराहो यवनमते अस्य मतत्वं कथमुक्तवानित्याशंक्याह अयं मिहिरो वराहमिहिरः इदं यवनोक्तं ग्रहसुहृत्वं

दूषितवान्पुनः स बहु मन्यत एव यथा नयं जयति शास्त्रमिदं यवनेष्वपि १८ परमतं स्वमते विनिवे
शितं यदि न दूषितमाहृतमेव तत् कलितकेवलसत्यमतः स न यवनयुक्तिषु नूनमनिःस्पृहः १९॥

ग्रहमैत्रमादिशन् सन्बहुत्वं अबहूनां मतमिति हृदि मनसि किं जगृहे धृतवान् यवनगृहमैत्रमुक्त्वा केषांचिदेवं मतमिति कथं
उक्तवानित्यर्थः तथा च तद्वाक्यं जीवो जीवबुधौ सितेंदुतनयौ व्यर्का विभौमाः क्रमाद्वींद्वर्का विकुजेंदुवश्च सुहृदः केषांचिदे
वं मतमिति अतो यवनमैत्रमबहुसंमतमिति वराहस्याभिप्राय इति भावः अत्रोत्तरं उभयथेति तन्मतेन स्ववराहस्य मते
महति प्रयुत्तरे सति उभयथा उभयपक्षेपि समं तुल्यं स्यात् यतो यस्मात्कारणाद्वयं केचन केपि भवेम स्याम वराहमतं म
हच्चेत्तर्हि वयमपि महांतो भवामेत्युभयत्र समं उभयोरपि मानुषत्वादिति भावः २० एतन्निरस्य पुनः संस्थापयति।

वि॰वृं॰ सकृत्तीकुशलोवराहः वहुतरैर्भूयिष्ठैर्यत्कृतंतदेव अनुससर्त्ति अनुसरतिवहुमतानुसारमेव वक्तीत्यर्थः सृगतौ अयं धातुपाठे वैदिक॥ अ॰
टी॰ धातुष्वेव ह्वादिषु पठितः भाषायांतु भ्वादिष्वेव अनुससर्त्तीति छंदस्येव घवते भाषायांतु सरतीत्येव यङ्लुकि तु सर्सर्त्तीति तस्मादयंक ३
२२ विप्रमादस्सर्वे अतोत्रेदं पठितव्यं अनुससारतदप्ययथातथमिति इतिचेत्तदपि अयथातथ्यत्वस्संनभवेदिति अत्रहेतुः पृथगितियुतः
पृथगपिद्विगुणेत्रिगुणेप्राप्तेसकृत्त्रिगुणमितियदुक्तं सा अवहूक्तिः अवहूनामुक्तिः सा यथा वर्गोत्तमस्वराशिद्रेष्काणनवांशके
सकृद्द्विगुणंवक्रोच्चयोस्त्रिगुणितं द्वित्रिगुणत्वसकृत्त्रिगुण मितिवर्गोत्तमादिष्वन्यतमगतेवक्रोच्चयोरन्यतरगतेचगृहे सति

किमवहुत्वमयं मिहिरोदिशन्नुग्रहस्सुहृत्त्वमिदं जगृहे हृदि उभयथापि समंस्तिनतन्मते महतिकेपि
भवेमवयंयतः २० वहुतरैः कृतमेववकृतोस चेदनुससर्त्ति तदप्ययथातथं पृथगपि द्विगुणे त्रिगु

णस्यायुषः पृथग्द्विगुणत्रिगुणस्यचप्राप्तौ सकृद्वारमेवत्रिगुणंतदायुः कार्यमितिवराहेणयदुक्तंतन्नवहुसंमतमतोवराहोक्तमपि
नवहुसंमतमितिभावः तथाचोक्तं कल्याणवर्मणा वहुनाडनसंप्राप्तौ यांकरोत्येकवर्गिणां वराहमिहिराचार्यः सानदृष्टाप्रमुरानतैर्मि राम॰
ति अतोवराहोपिवहुसंमतमेववक्तीतिनकिंतुकदाचित्स्वमनोरुचितमपिवक्तीत्यतोयवनोक्तग्रहमैत्रविषयेकेषांचिन्मतंमि २२
तिवराहेणोक्तेपितद्वाक्यस्याप्रामाण्याद्यवनोक्तमेवग्रहमैत्रंनहृदित्यर्थः एतन्नवांशचिंताव्याजेनापिसम्यक्संस्थापयिष्य
ति एतद्दूषयतः स्वपक्षस्थापनार्थं पाण्डित्यमात्रंवास्तवंनैतदिति वयं ब्रूमः यतउक्तंवराहेण वृहज्जातके सत्योपदेशोवरमत्र

किंतुकुर्वंन्त्ययोग्यंवहुवर्गणाभिः आचार्यकत्वंतुवहुभनोयामेकंतुयदृष्टिनदेवकार्यमिति अत्रैवंमतभेदेसतिसत्योपदेशोवक्तुर्हि
किंतुअन्येस्वतुंगवक्रवर्गोत्तमस्वगृहादिगतेग्रहेसतिवहुवर्गणाभिर्यदायुःकुर्वंतितदयोग्यंअनवस्थादोषप्रसंगादितिभावः आचा
र्यस्यकर्मआचार्यकंतस्यभावःआचार्यकत्वंआचार्यस्यसत्याचार्यस्यायमभिप्रायइत्यर्थः वहुवर्गणायांप्राप्तायांसत्यांयदेक
मधिकंवर्गणांतदेवकार्यमिति तद्यथाउच्चगतस्यउच्चगणोरूपत्रयंवक्रगतस्यचेष्टागुणोपिरूपत्रयंतत घातमूलंस्फुटगुणोपि
रूपत्रयंवर्गोत्तमस्वगृहादिगते आश्रयगुणोपिरूपत्रयासन्नःतत्स्फुटगुणयोर्घातमूलकर्मगुणोपिरूपत्रयं अतः उच्चवक्र

गोसकृत्त्रिगुणमित्यवहूक्तिरियंयतः २१ अभिदुरावधियोस्सृजतःशुभंशशिनवांशकयोरितिदेवलः
तदपिचारुनचारुधियेत्तेमुखेव्यवहरंतिनथावितथाशया: २२ लवदृशैवहिलग्नदृशंविनाफल

वर्गोत्तमस्वगृहद्रेष्काणादिगतेपिसकृत्त्रिगुणमित्येव अतोवराहेणगर्गसत्यादिमतानुसारेणयदुक्तंतद्युक्तियुक्तंवहुमतंचेति अतो
ग्रंथकृतावहुतरैःकृतमेवेत्यादियदत्रोक्तंतत्रविचारणीयमिति २१ सर्वराशिसत्वंप्रसंगेनोक्त्वाइदानींनवांशसत्वस्यापिग्राह्य
त्वमतिपादितत्वात्तत्कथंनोक्ततद्विषयमाहजन्मकालेशशिनवांशयोश्चंद्रगतनवांशयोः अभिदुरौनभिदुरयोस्तावभिदुरौ
सुहृदौभिदेर्भाविकुरुच अधियोःशुभंसृजतःकुरुतइतिदेवलोमुनिः प्राहतदपिचारुरमणीयंयतोतत् कालमीमांसयैवप्रतिपा
दितं तथातेनप्रकारेणजनाः वितथाशयानव्यवहरंतिवितथमसत्यमाशयोयेषांतेतथा असत्याभिप्रायाःकैःआईषत

रूपिनैः कुपितैर्मुखैः अयुक्तं मनसि रवीकृत्य किंचित्कुपितमुखेन व्यवहरंतीत्यर्थः यद्वा अवितथा अपाः यथार्थमनोभावाः मन
स्येवमेवास्ति परंतु तादृशैर्मुखैस्तथा न व्यवहरंति लोके अप्रसिद्धिभयादिति भावः २२ सर्वदेवलादिमतेसत्यपि येन वांशस्तव्यव्यव
हारं न कुर्वंति तेषामनिष्टमाह यद्देवविदः करग्रहे लग्नदृशांविनालवदृशान वांशदृश्यैव फलमभंसन लुडि॰ मन्यंते समनेपिशशिन
वांशसखित्वपराङ्मुखाः किंस्युः तथाहि उदयगतनवांशाः स्वेशदृष्टोयुतो वा न भवति यदि मृत्युः स्यात्तदानीं वरस्येत्याद्युक्तिन वांशदृ
श्यैव लग्नफलमन्यते लग्नफलं नवभागे इत्यंशस्य प्राबल्यत्वात् तएव मेलकार्थे चंद्रनवांशयोः सख्यकथनमन्यंतइतितेषामनिष्टं अ

मंमंसतयेपिकरग्रहे २२ शशिनवांशसखित्वपराङ्मुखाः किमलमस्तु गतानुगतं जगत् २३ इति विवाह
वृंदावनेमेलकाध्यायस्तृतीयः ३ अथनवांशचिंताऽध्यायः नवलवाधिपती उदयास्तयोरनिमिषार्चितवो

येदमलमस्तु दूरं तिष्ठतु तत्कथं जगद्धि च गतानुगतं गतमनुगतं गतानुगतं गतानुगतिको लोको न लोकः पारमार्थिक इति कश्चिदि
त्यज्ञानाद्व्यवहरेत् तथैवान्यस्तद्वदन्योपीत्यंधपरंपरावदिति भावः २३ इति श्रीसकलागमाचार्य श्रीकेशवसांवत्सरात्मजगणेशवि
रचितायां विवाहवृंदावन टीकायां विवाहदीपिकायां मेलकाऽध्यायस्तृतीयः ३ अथसूक्ष्मं लग्नादिफलं विवक्षुलावन्नवांशचिंतां
निरूपयति तत्रादौ करग्रहोक्तनवांशोपपत्तिव्याजेन यवनोक्तग्रहमैत्रं संस्थापयति तथाहि लग्नं किल भर्तृस्थानं तत्रत्यो नवांशोपि
सप्तमं जायास्थानं तन्नवांशश्च तयोः सख्ये वरवध्वोः सख्यं अतः सूक्ष्मयोरुदयांशास्तांशयोः स्वामिवशात्सख्ये सति वधूवर

योरप्यैमैत्रंस्यात् अतोयेषांनवांशानामेवंघटते नएवनवांशास्तुल्याधरादयःपूर्वैःपठितास्तेचयवनोक्तग्रहमैत्रस्यैवस्वीकारा-
त् घटंते अतोयवनोक्तमेवग्रहमैत्रंप्रमाणमितिसिद्धांतंमन्वसिमत्वापूर्वोत्तरपक्षौरचयतिनवलवेत्यादिनाश्लोकषट्केन ।
अत्राध्यायेसर्वाणिद्रुतविलंबितानि उदयास्तयोर्लग्नतत्ससमगतयोर्नवलवयोरधिपती अनिमिषार्चितचांद्रमसायनौ
यदिस्तः अनिमिषा देवाः तैरर्चितो बृहस्पतिः चंद्रमसोनंतरापत्यं चांद्रमसायनोबुधः नैतच्चतुरस्रं अनंतरापत्येफकञ
विधानात् केचिदपत्यमात्रेपि अणादीनिच्छंति तदपिननडादिष्वपाठात् पृथग्विधानादर्शनाच्च एवंसतितस्येदमित्याद्य ।

द्रमसायनौ वरपतिंवरयोःसमवैरिणौयदितदिष्टफलेष्वपिफल्गुतः १ तदुदयहृत्पदांशनियाम
कोयवनसौहृदमाद्रियतांजनः इतरथाकथमस्तुकरग्रहस्तनुफलंहिलवानवलंबतः २ अथरिपू

पिनिरस्तं यत्तुप्रायश्चित्तस्मृतौचांद्रायणमितिप्रयोगः तदेवंस्तुत्यादित्वं चंद्रस्य अयनमिवायनं चरणंयस्मिन्कर्मणितच्चांद्रायणं
संज्ञायांदीर्घः एवंसोमायनादि अतोग्रंथकृता अनंतरापत्येचांद्रमसायनइतिप्रयुक्तस्यगतिमात्रंचिंत्यते चंद्रमसइदंचांद्रमसं
चांद्रमसं अयनं उत्पत्तिस्थानंयस्यासौचांद्रमसायनोबुधः तौगुरुबुधौयदिसमवैरिणौस्तः तत्तदावरपतिंवरयोर्वरवध्वोःपतिंवृ-
णुतेपतिंवरा संज्ञायाभृतवृजिधारिसहितपिदमइतिखः खित्वान्मुम् इष्टफलेषुशुभफलेषुफल्गुतानिःफलतास्यात् एत-
दुक्तंभवतिलग्ननवांशः किलवरस्यस्थानंतत्समांशोवध्वाः अतस्तदधिपयोर्मैत्रेसतितयोःशुभंतत्रयदालग्नेधनुरंशः तदास

वि·वृं· समेमिथुनांशः अनयोरधिपतीगुरुबुधौ तौसत्याचार्यमतेशत्रूमंदसितावित्यादिनामिथःसमवैरिणौभवतः अतोत्रवरवध्वोः। अ·
टी· शुभंनस्यात् तस्माद्धनुरंशोनग्राह्य इत्यनिष्टंप्राप्तं १ अतोयवनमैत्रंग्राह्यमित्याह ततस्मात्कारणाज्जनःयवनसौहृदंयव ४
२४ नोदितमैत्रमाद्रियतां स्वीकुरुतांदृगतौ तुदादिः कर्त्तरिलोट् सौहृदमित्यस्यगतिःप्राग्वत् कथंभूतोजनः उदयद्विपदां
शनियामकः उदयेलग्नेद्विपदांशोनरराश्यंशस्तंयच्छतीतितथाकृतं विधुरा लग्नेद्विपदांशस्वीकारंनियममितिवनमैत्रं
ग्राह्यमित्यर्थः अन्यथात्वेदोषमाह इतरथेति इतरथाद्विपदांशानंगीकारे करग्रहः कथमस्तु अपितुमास्तुतत्कथंहिय।

यदितोभयसप्तमीतदपशःकलशस्यकिमागतं द्विपदतांदधनोयशुभर्क्षनाथदिदृशानिमिषौकि
मुपेक्षितौ ३ अमतुञ्जाविनिचेत्किमुशोनकोनवलवंझषमादृतवान्मुनिःशुभग्रहद्विपदास्तलवः

स्मात्कारणात्तनुफलंलग्नफलंलवान् अवलंबते आश्रयते लवाधीनंलग्नफलमितिअयंभावःलग्नफलंनवभागेषुयुक्तत्वात्न
वांशोमुख्यःसचद्विपदएवभाव्यःतथाचोक्तंप्राग्लग्नेद्विपदगृहःकुर्यादित्यंशकोदयोनाशमिति अतोद्विपदांशादन्यनवांशेवरवध्वो
र्नाशविधानात् करग्रहःकथंस्यात् अतोद्विपदांशनियमेसति उदयास्तांशाधिपयोर्मैत्र्याभावंसाचधनुर्द्वरांशेयवनोक्त्यालभ्य राम·
ते अतोयवनोक्तमेवग्रहमैत्रं आद्रियतामिति २ अत्राप्यन्यस्याशंकामनूद्यदूषयति अथप्रकारांतरे अयउभयसप्तमौनरि २४
पूरतःसमसप्तकयोःसदाराशिमैत्रीअस्त्येवचतुर्दशमवत् अतोधनुर्मिथुनयोर्मैत्रंसदास्तीतियदीदंतदाकलशस्यद्विपदतां

नरत्नां र्ध त्तोविभ्रत्तोप्ययशः अशुभत्वंकिमागतं कुंभेहिउत्तरार्धे मनुष्यउदयास्तांशयोः सदासमससकत्वान्मैत्रं अतः कुंभांशः
कथंनगृहीतइति अत्रोत्तरं अशुभर्क्षेतेपिअशुभर्क्षं त्तापापग्रह भवनत्वंकुंभोहिपापग्रहभवनमतोनोक्तइति अत्रमत्सुत्तरं सर्वं
चेत्तर्हिवृषानिमिषौवृषमीनौकिमुपेक्षितौ कथंपरित्यक्तौवृषमीनौसौम्यभवनत्वेपिकथंत्यक्ताविति ३ अत्रोत्तरमत्सुत्तरा
णितौवृषमीनौ अमनुजौमानुषेनभवतः नद्दयद्विपदांशनियामकइत्युक्तत्वात् इतिचेत्तर्हिशौनकोमुनिर्झषंमीनंनवलवं।
कथमाहतवान्स्वीकृतवान्प्रहसित वदनाचमीनांशइति मीनोहिजलचरः कथंशौनकेनगृहीतइति अत्रोत्तरंसमीनः।

सत्येद्वनुतत्रकिमस्तुतुलाभृतः ४ द्विचरणाःशुभभंचनवांशकस्तदयमेकनरः परिगृह्यते इदमसंग
तमंगतवैरितंजगतितैकवशात्किलसौहृदं ५ स्वचरयोःसखितायदिकारणंध्वनितस्तानितरांयव

शुभगृहद्विपदांशलवः शुभगृहंद्विपदश्च अस्तलवोयस्यसतथा मीनस्यांशः कन्या असौशुभग्रहं द्विपदश्च अतोमीनांशः शौन
केनआहतइति अत्रमत्सुत्तरंइतिचेत्तर्हितुलाभृतः किमस्तुतुलाधारस्यहिअस्तलवोमेषः सशुभगृहद्विपदश्चनभवतिअतः क
स्मात्तुलाधरःस्वीकृतइति ४ अत्रोत्तरमत्सुत्तरेयद्येवमुक्तंत्वयातत्तर्हि अयमेकनरोनवांशोद्विचरणाःशुभभंचपरिगृह्यते उदयनवां
शास्तनवांशयोरेकनरोनवांशोमनुजःसौम्यगृहंचगृह्यतेनतुद्वावपीत्यस्माकमाशयः द्वयोरेकस्यनिर्धारणेतरप् तुलाभृतोहिअ
स्ते शोमेषः तयोस्तुलामेषयोरेकनरस्तुलाधरः असौद्विचरणाःशुभभंचास्तिअतस्तुलांशोगृहीतइत्यर्थः अत्रोत्तरं अंगेत्यव्ययंसंबो

वि·वृ· धिपयोः सत्यपि मैत्रे कथं त्यज्यते अशुभर्क्षत्वादिति चेत्तन्न वृषांशस्य सत्यपि मैत्रे त्यागात् अमनुजत्वादिति चेत्तर्हि शौनकेन अ·
टी· मीनांशः कथमादृतः शुभग्रहद्विपदास्तलवः स चेत्तदपि न तर्हि तुलांशः कथमादीयत इति त्वयैवोच्यते उदयास्तांशयोरेकतर। ४
२६ स्ताहृशो गृह्यत इति चेत्तदपि न जगति नैकवशात्किल सौहृदमिति त्वयैवोपन्यस्तत्वात् अथ चेन्न वेदमभिप्रेतं उदयद्विपदां
शनियामक इति तदपि न जगति नैकवशात्किल सौहृदमिति त्वयैव स्मारितत्वात् अस्तांशोपि द्विपदो भाव्यः अथ परिशेषान्मारु-
तेर्द्विपदगृहात्कुर्यादन्यांशकोदयोनाशमित्यागमबलादिदमित्येव वक्तव्यं न ह्यस्माकं फलितं मनोभिलषितं आगमस्य च क।
यत्तुलांशादिषु कारणं तत्स्वीकर्तव्यः किमर्थं कारणान्तरं ग्रहमैत्रं कल्पनीयं कल्पनालाघवात् शौनकेन मीनांशस्य अमनुज-
त्वेपि स्वीकाराच्च अतो नवांशो न्याय्य यवनमैत्रशास्त्रस्य संस्थापनेन संयुज्यते किमनेन नवलवाधिपती इत्यादिना ग्रंथसंदर्भेण
अत एव वराहः ज्योतिरागमसिद्धविप्रतिपत्तौ न योग्यमस्माकं स्वयमेव विकल्पयितुं किंतु बहूनां मतं वक्ष्य इति अतो वराहेण य-
वनमनेकेषां चिदेवं मतमित्युक्तं सत्योक्तं ग्रहमैत्रं बहुमतमतः सर्वजनेषु प्रसिद्धतरं यवन मैत्रं त्वेकदेशीयमतो महद्भिरुये।
क्षिप्तं किमर्थमत्र ग्रंथकृतोभिनिवेशः किमपराद्धं च सत्यादिभिः उच्यते ग्रंथकृद्भिः स्वगौरवार्थं किंचिदपूर्वं वक्तव्यं वृथैव महता राम·
मप्युक्तिः किंचिद्दूषणीयेत्यलं बहूक्त्या अथैषामप्यंशानां विशेषमाह अस्तपतीति अस्तो स्तांशः तस्य पतिस्तस्य द्विषन् शत्रुः सर्द। २६
म्वरोयस्य नवांशस्य स तथा उदयास्तांशाधिपयोस्तात्कालिकशत्रुत्वे सति स नवांशस्त्याज्य इत्यर्थः तुलादिषु हि उदयास्तांशा-
धिपयोः स्वाभाविकशत्रुत्वाभावात् विशेषांतरमाह बलवंध्येति बलेन वंध्यः पतिर्यस्य नवांशस्य स तथा यस्यांशस्य पतिः ॥

स्थानादिवलैर्यदि हीनः तदा तमपि त्यजेदित्यर्थः ८ अथोदयास्तशुद्धिमाह लवपतिः लवलग्नयोस्त्रिवसुव्ययविलग्नगः पतिमृतिं कुरु ते अंशाधिपतिरंशाल्लग्नाद्वा तृतीयाष्टमद्वादशद्वितीयस्थितो भर्तृमृतिं कुरुत इत्यर्थः इयमुदयशुद्धिः अथास्तशुद्धिः नवलवेति नवलवादस्तं सप्तमं तस्य पतिः तदस्तभयोस्तयोर्लवलग्नयोरस्तभे सप्तमभवने तयोः तथा तद्वत् त्रिवसुव्ययविलग्नगः मृगदृशो ध्वा असून्प्रतिहन्ति नवलवास्तसप्तमाधीशो नवांशसप्तमाल्लग्नसप्तमाद्वा त्रिवसुव्ययविलग्नगस्तदा वधूं हन्तीत्यर्थः ननु पूर्वैर्यवना दिभिर्नवांशाधीशस्य नवांशदृष्टौ लग्नदृष्टौ च सत्यामुदयशुद्धिरुक्ता कथमत्रोक्तं त्रिवसुव्ययविलग्नग इति उच्यते षष्ठं द्वितीय

वं ध्यपतिं त्यजेत् ८ लवपतिः कुरुते लवलग्नयोः पतिमृतिं त्रिवसुव्ययविलग्नगः नवलवास्तपतिः
प्रतिहन्त्यसून्मृगदृशश्च तदस्तभयोस्तथा ९ उभयदृक्फलदा बलदा द्युनेलव दृग्दृहनेक्रिय

भवनं द्वादशमेकादशं न पश्यति स्वस्थानाद्वादशं येते ग्रहास्तथान्यानि भवनानीत्यत्र ग्रहस्थानाद्यदेकादशं तस्माद्ग्रहस्तृतीय एव भवति एवं यत्त्वष्टं तस्माद्ग्रहोष्टम एवं व्यय द्वितीयं तस्माद् द्वादशः यद् द्वादशं तस्मात् द्वितीय इति अतो यदुक्तं त्रिवसुव्ययविलग्नग इति तद्ग्रहा दर्शनमेवेति न विरोधः अथान्यैः केवलमत्राहस्यैवोदयशुद्धिरुक्ता पुनः स्वनाथेन विलोकितो वा नवांशको लग्नगतो नराणां निहन्त्यनिष्टानि तथा पमृत्युकलत्रसंस्थश्च निरंतं विनीता मिति तदलाभे लग्नदृष्टा वा पश्यद्यदंशाधिपतिर्विलग्नं लग्नेश्वरवास्या दुदयांशशुद्धिः अस्तांशनाथः स्मरभं विलग्नात्पश्येत्तदास्तांशविशुद्धिरुक्तेति ९ अत्र तु लवलग्नयोरिति योगपद्यमुक्तं तत्क

वि·वं· यमित्याह उभयस्य दृक् उभयदृक् नवांशस्य लग्नस्यापि या दृष्टिरित्यर्थः सा फलदा स्यात् कस्मात् बलदार्ढ्यतः बलस्य दृढत्वात् अ·
टी· लग्नं हि शरीरं अंशस्तु नदेवयवरूपः उभयदर्शने सति सम्यक्फलमिति अतो लवदृक् अंशदृष्टिः कियदूनतासुहृहने धारयति किं ५
२७ परिमाणमस्येति कियत् कियच्च तदूनं च तस्य भावः कियदूनता केवलमंशदृष्टिः किंचिन्न्यूनफलेत्यर्थः तत्तस्मादतः कारणाद्विहा
स्मिन्विवाहे केवललग्नदृशः फलं शकलितमर्धितं यवनेश्वरैः कलितं लसितं शकलं संजातमस्येति सकलितं अंशदृष्टिं विनाकेव

दूनतां नदिह केवललग्नदृशः फलं शकलितं कलितं यवनेश्वरैः १० स्पृशति किन्न कदाचिददृश्यताम्
वयवो वयविन्यवलोकिते अमत केवललग्नदृशां नतन्मनमतर्कसहं समुपास्महे ११ ननु नवांशकमंशपति
र्निजं कलयतीह विलग्नविलोकने यमवलोकयते सततोः प्रथयग्यदितद्दिषु फलाय जलांजलिः १२ अप्रथग

लायालग्नदृष्टेः फलमर्धितं यवनैः प्रोक्तमित्यर्थः १० असमुक्तमेवार्थं युक्त्या द्रढयति यस्मात्कारणात् अवयविनि विलोकिते सति
अवयवः कदाचिददृश्यतां किं न स्पृशति अपितु अवयविन्यवलोकितेपि कदाचिदवयवोप्यदृश्यतां स्पृशत्येवेति द्वौनत्रौ भक्तता राम
र्थभूतः दृष्टेप्यवयविनि कदाचित्क्वचनत्वदवयवो न दृश्यत इत्यर्थः तत्तस्मात् कारणादमत केवललग्नदृशां नमता केवलालग्न २७
दृशं येषां तेषां मतं न अतर्कसहं अपितु तर्कसहमेव तर्कसहनेन तर्कसहं वयं समुपास्महे अनुसरामः येषां केवललग्नदृष्टिर्न सं
मता अपितु उभयदृक् संमता तेषां मतं तर्कसहं तद्वयं मन्यामह इत्यर्थः यदुक्तमुभयदृक् फलदेति ११ ननु केवललग्नदृष्टिं म

न्यमानः परश्चाक्षिपति ननु इत्यहो दृढ विवाहे अंशपतिर्लग्नविलोकने सति निजं नवांशं कलयति यश्यति तत्स्य लग्नो नत्वात् अन्य
यास्त्वे अनिष्टमाह यमवलोकयत इति नवांशपतिं नवांशमवलोकयते सयदितनोः सकाशात् दृष्टयगस्ति तदा तदिष्टफलायत
स्य लग्नस्य दृष्टफलेन वापि संमतं तत्स्मै जलांजलिः स्यात् जलांजलिदानं मृतस्यैव अतो लग्नफलं गतमेवेत्यर्थः ननु फलं दि
वा नवलंबने इति नवापि संमतं तत्नवांशाधीनं लग्नफलमिति तस्यमज्ञनमेवस्यादित्यनिष्टप्रसंजनं १२ अत्रा प्यनिष्टमभय
दृष्टिं मन्यमानः स्वयमाह ननु अहो सनवांशश्चेत् अपृथगस्ति लग्नांतर्गतस्य वास्ति तदा तनुं लग्नं पश्यता अवलोकयता अ

स्ति सचेन्न तनुपश्यता तनुमसावधियेन निरूपितः हृदयहारदृश्येवमृगीदृशः प्रणयिनात रलस्तरलद्युतिः १३॥
ननु पतिस्तनुमसमयास्तपोयदि न पश्यति न श्यति तनस्कृतं इति परः परमत्र मते पतेज्ञव तरोचतरो द्ध

धिपेन लग्नस्वामिना असौ नवांशो निरूपितो दृष्ट एव स्यात् रूपमवलोकने चुरादिः केन क इव प्रणयः प्रीणनं तदस्यास्तीति प्रण
यी प्रियः तरलो हारमध्यमणिः कथंभूतेन प्रणयिना मृगीदृशः अंगनाया हृदयहारदृशा हृदये हारं पश्यतीति हृदयहारदृक्
तेन तत्था कथंभूतो मध्यमणिः तरलद्युतिः तरला चंचला द्युतिर्यस्य सो तथा प्रियेणांगनाया हारे दृष्टे सति तदंतर्गतो मध्यमणि
र्दृष्ट एवेति तथा लग्नं पश्यता तदधिपेन तदंतर्गतो नवांशोपि दृष्ट एवेत्यर्थः अतो न वाशयति नात नवांशो दृष्टश्च इतियन्वयो
च्यते न तद्व्यर्थमित्यनिष्टप्रसंजनं अतश्च प्रागुक्त कालमीमांसा नाच नवांशपतेर्लग्नदृष्टिस्तदंतर्गतनवांशदृष्टिश्च विलो।

Indira Gandhi National Centre for the Arts

केयनि सिद्धं २३ ननु लग्नपतिनालग्नं द्रष्टव्यमस्तपतिनास्तलग्नमित्येतदपि केषांचिन्मतमस्ति तदपि दूषयति यदि तनुपतिस्तनुं न पश्यति अथ
अस्तपो लग्नात्सप्तमाधीशोस्तं लग्नात्सप्तमं न पश्यति तदा तत्कृतं लग्नकृतं अस्तलग्नकृतं च शुभं न पश्यति इति परः कश्चिदाह वत्त अहो अस्मिन्म
ते लवनशैलवत्तरुरिव नरुस्तस्मिन् रौद्रः उग्रः शाणोद्धूतः अशनिः खड्गः परं पतेत्परिमित्यध्ययमुत्कृष्टार्थे अस्मिन्मतेन वांश
वृक्षोपरि अत्यर्थं रौद्राशनिपातो भवेल्लवांशफलोच्छेद इत्यर्थः एवं सयुक्तिकामुदयास्तशुद्धिमुक्त्वाऽधुना जन्मराशिलग्नाभ्या
मंशसंशुद्धिमाह लग्नं च भं च लग्नभे जनने लग्नभे जन्मलग्नजन्मराशी तयोर्मृतिशौ सितुः अष्टमस्थानाधिपतेः मृतिगतस्य ता
भ्यामष्टमस्थितग्रहस्य च राशीनां नवांशकाः यदि विवाहकाले तनुगता लग्नस्थितास्युः तदा वधूः तिलका अभर्तृका सती ति

वांशाः २४ जननलग्नभयोर्मृतिपाशितुर्मृतिगतस्य च राशिनवांशकाः तनुगता यदि तत्र तु नेव वधूरतिलका
तिलकाय जलांजलीन् २५ व्यलित्वं जननर्क्षविलग्नयोर्भवनमष्टममभ्युदितं त्यजेत् सितपुलस्तिम

लकाय भर्त्रे जलांजलीन् ननुते विस्तारयति ददातीत्यर्थः तिलकः शृंगार तिलकः नास्ति तिलको यस्याः सा अतिलका विधवे
त्यर्थः तिलक इव तिलकस्तिलकः भर्त्ता तिया वत् मृतभर्त्रे स्वयमेवांजलिदानेन वध्वा अनपत्यतापि सूचिता एतदुक्तं भवति
कस्यचिज्जन्मलग्नं वृषः जन्मराशिः कर्कः तयोरष्टमभवने धनुर्धरकुंभौ तयोरधिपती गुरुशनी एतौ नित्यौ कदाचित्तत्र धनुर्धरकुं
भे वा कश्चन ग्रहः स्थितः स चेच्छुक्रः तेषां गुरुशनिशुक्राणां राशयो धनुर्मीनमकरकुंभतुलावृषाः एष्वन्यतमस्य नवांशो यदि
तस्य विवाहे लग्नगतो भवति तदा परिणीता स्त्री अनपत्या विधवा भवेदिति एवं वध्वा अपि जन्मलग्नाज्जन्मराशेश्च २५॥

अथाष्टमलग्नदोषं तदपवादं चाह जननर्क्षविलग्नयोर्जन्मराशिजन्मलग्नयोरष्टमं भवनमष्टमुदितं उदयंगतं विवाहे त्यजेत्
जन्मराशेर्जन्मलग्नाद्वा अष्टमं लग्नं त्यजेदिति तात्पर्यार्थः कथंभूतं अलिवृषं वृश्चिकवृष व्यतिरिक्तं वृश्चिकवृषावष्टमावपि न
त्याज्यावित्यर्थः अत्र हेतुमाह सितपुत्रस्तीति तयोरलिवृषयोरीशाता स्वामिनाव तु समायोर्हि लग्नाधिपतिः स एव अत्र
रिति इति हेतोः सितपुत्रयोर्मैत्रे दूषणं न समेति न संगच्छते तत्र रिति राशेरप्युपलक्षणं एतदुक्तं भवति वृश्चिकोष्टमो मे
षस्यैव भवति यो वृश्चिकस्याधिपः स एव मेषस्य स एव वृषोष्टमस्तुलाया एवं तयोरधिपतिरेक एव अत एकाधिपतित्वा
त् वृषवृश्चिकयोरष्टमत्वेन दोष इति केचित्सुहृत्त्वेपि न दोषमाहुः मेषकुलीरवृषालिमृगांगनाजननराशिविलग्नगृहाष्ट

तेनन दीशनात् तनुसमेति समेति न दूषणं २६ चरलवं चरवेश्मगमुत्सृजेन्मृगतुलाधरगे मृगलक्ष्मणि युव
तिरत्र भवेत्कृतकौतुका मदनवत्यनवेजनोन्मुखी २७॥ ((माः शुभफला भृगुणा कथितास्तयोरधिपतीसुहृदौ हिप

रस्परमिति २६ अथ चरलवयसंनिपातदोषमाह चरलवं चरनवांशं चरवेश्मगं चरराशिलग्नस्थितमुत्सृजेत् परित्यजेत् कस्मि
न्सति मृगलक्ष्मणि मृगतुलाधरगे सति मृगः शशः लक्ष्म लाञ्छनं यस्यासौ तथा तस्मिन् चंद्रे मकरस्थे तुलास्थे वेति चरा मेष
कर्क तुलामकराः तथा कर्के मेषस्थिते चंद्रे विवाहनक्षत्राभावात् मृगतुलाधरगे इत्युक्तं अत्र फलमाह युवतिरिति अ
त्र योगे कृतकौतुका युवतिः मदनवती सती अनवन्यजनोन्मुखी भवेत् कौतुके विवाहकंकणां कृतं कौतुकं यस्याः सा तथा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

वि॰ वृं॰ टी॰ २९ विवाहितेत्यर्थः नतवः अनवः पुरातनस्तस्य जनंतत्रीत्युत्सवोऽत्सुकामदनार्त्तासतीपूर्वभर्तृपरित्यागेउत्कंठिता परपुरुषगा अ॰ ४
मिनीत्यर्थः केचित्तु वर्गोत्तमेसतिनैषदोषइत्याहुः वर्गोत्तमेवरगृहेनचरोनवांशइति अतस्त्वाहुरन्येपिककलग्नेषु।
वामेषेघटांशोयदिदीयतेतुलायांमकरेचंद्रेवैधव्यंलभतेनदेति १७ अथचतुर्थद्वादशलग्नस्य दोषंतदपवादंचाह।
ततुश्चजन्मचतत्तुजन्मनीतयोस्तत्तुजन्मनोःजन्मलग्नजन्मराश्योःसुखगृहंचतुर्थभवनंततुगतमित्यनेहत्तिःसुखहंतुसुख।
नाशनंस्यात्कैःसुखकर्तृभिर्गृहैःअवलताशवलैःकालाद्वेतिससम्यर्थे तृतीया अवलानांभावःअवलतातयाशवला

सुखगृहंसुखहंतनुजन्मनोरवलताशवलैःसुखःकर्तृभिः अपितयोर्व्ययभंव्ययभंक्तचेद्गिगतवाधनकाधन
कारिणः १८ अशुभकृत्खलगःखलुयोंशकोजनुरनेहसिनेहसितांशुगे १९ मलिनांशैर्बलरहितैरित्यर्थः अथोत्सुख

कर्त्तारोग्रहायदिवलिनःस्युस्तदाजन्मलग्नराशिभ्यांचतुर्थलग्नंनसुखहंस्यादिति अपीति तयोर्जन्मलग्नजन्मराश्योः व्ययभं
द्वादशभवनमपितनुगंतदाव्ययभंक्तस्यात् व्ययंभनक्तीतिव्ययभंक्त व्ययनाशनंतदाकदायदाधनकारिणोग्रहाः खिगत मा॰
वाधनकाःस्युःखिगतंवाधनकंयेषांतेतथा वाधारहिताःनिर्दुष्टाइत्यर्थः यदातारोग्रहाःदोषरहिताःस्युस्तदाजन्मलग्नराश्यो २९
द्वादशलग्नंव्ययनाशकंस्यादित्यर्थः अर्थादतेनिर्वलास्तदाव्ययकरंस्यादिति तथाचगर्गः चतुर्थद्वादशेकार्यो
लग्नेवकुगुणान्वितेइति अधिन्याकार्येयोगवलात् द्वादशाच्चतुर्थेइति १८ अथजन्मगृहवशेननवांशस्यदोषांतरंतदपव
दाचाह १

जनुषः अनेहाजनुरनेहास्तस्मिन्जन्मकालेअंशकः अशुभकृत्खलगोभवति अशुभंकरोतीत्यशुभकृत् सचासौखलश्च अ
शुभकृत्खलः तंगच्छतीति अशुभकृत्खलगः जन्मकालेदुष्टकादियापग्रहोयस्मिन्नवांशेस्थितस्सनवांशइत्यर्थः इहास्मिन्नवांशे
सितांशुगेसितांशुश्चंद्रंगच्छतीतिसितांशुगःतस्मिन्सितांशुगे तनुगते लग्नगतेपिअपि वा यो युवयोषितोर्वरवध्वोःशिवंशुभंन
स्यात् वरवध्वोर्जन्मकालेदुष्टकारीपापग्रहोयस्मिन्नवांशेस्थितस्सनवांशोयदिविवाहकालेचंद्रगतोवाभवेत्तदा अशुभकृत्स्या
दित्यर्थः इत्यादिकस्यांशजनितदुष्टस्यापवादमाह बलवत्इतिबलवतःबलयुक्तात्नवलोंशात् कश्चिद्भयनस्यात् चेज्जातको

तनुगतेपिशिवंयुवयोषयोर्बलवतोलषतोनभयंक्वचित् १९ अनुजनुर्मृतिमोमृतिपश्चयःसतनुगस्त
नुतेनशिवंक्वचित् इतिविविक्तिरियंफलदासदासइहसिध्यतिचेत्समयःस्फुटः २० ॥ ॥ ॥

केन अधिपयुतोदृष्टोवेत्यादिप्रकारेणबलवानंशराशिस्तदायस्यकस्याप्यंशजनितस्यदुष्टस्यभयंनस्यादित्यर्थः १९ अथ
जन्मकालिकग्रहवशेनदोषांतरमाह जनुरनुक्रम्य अनुजनुरव्ययीभावः अथवा अनुगतोजनुः अनुजनुः अत्यादयः क्रांताद्य
र्थेद्वितीययेतितत्पुरुषः पुंवत् जनुर्जननजन्मानीत्यमरः जन्मकालानुक्रमेणयोग्रहोमृतिगःजन्मलग्नादष्टमःयश्चजन्मल
ग्नान्मृतिपःअष्टमस्थानाधीशःसग्रहोयदिविवाहकालेतनुगतोलग्नगतस्तदाशिवंशुभंकश्चिन्नतनुतेनकदाचिच्छुभंक
रोतीत्यर्थः इतीयंजन्मकालवशेनयाउक्ताविविक्तिः विवेकः विवेचनंविविक्तिःसासदातदाफलदास्यात् नदाकदाचित्सज

न्मकालोविवाहकालश्चइहकालेस्फुटः सिध्यतियदा घटीपलात्मिकः स्फुटोजन्मकालोविवाहकालश्चसाधितःस्यात्तदैवेदं
सूक्ष्मफलविवेचनंस्यान्नान्यथेत्यर्थः २० इतिश्रीसकलागमाचार्यवर्यश्रीकेशवसांवत्सरात्मजगणेशविरचितायांविवाहवृं
दावनटीकायांविवाहदीपिकायांनवांशचिंताध्यायश्चतुर्थः ४ एवंलग्ननवांशशुद्धिमभिधायाधुनाग्रहबलशुद्धिमाह त
त्रादौलग्नाद्रवेः शुभाशुभस्थानान्याह अत्रापिद्रुतविलंवितवृत्तानि अरिः षष्ठंपराक्रमस्तृतीयं लाभएकादशंविनाशोऽष्ट
मंएषुगच्छति तथालग्नादेषुवर्तमानोरविः मृगदृशांस्त्रीणांशयसंग्रहे पाणिग्रहे अविभ्रमसौख्यसुतार्थदःस्यात् नास्ति

इतिविवाहवृंदावनेनवांशचिंताध्यायश्चतुर्थः ४ अथलग्नबलाध्यायः अरिपराक्रमलाभविनाश
गोरविरविभ्रम सौख्यसुतार्थदः मदनमूर्तिशयःशयसंग्रहेमृगदृशामशनिःशनिराहुवत् ॥१॥

विभ्रमोविश्रांतिर्यस्यतद विभ्रमंतच्चतत्सौख्यंचतद्दानीतितथा पंचशाखः शयःपाणिरित्यमरःशेषेष्वष्टसुस्थानेषुदु।
ष्ट इत्यर्थसिद्धं तत्राप्यतिदुष्टस्थानद्वयमाहमदनेति मदनमूर्तिशयः अशनिःस्यात् अतिदुष्टःस्यादित्यर्थः मदनःसप्त
तंमूर्तिर्लग्नंतत्रशेतेसौ मदनमूर्तिशयः स सप्तमस्थोलग्नस्थो वेत्यर्थः अशनिर्विद्युच्छनिःखड्गः घातकइतियावत् श।
निराहुवत् यथैषुस्थानेषुशनिराहूतथैवरविरिति शनिराह्वोरपीदमेवफलमितिभावः अत्रराहुशब्देनकेतुरपि
गृह्यते तस्यापितद्रूपत्वात् यतोवस्यतिच वृत्तपानमपरंस्वपाततोराहुरेतीत्यादि अतएवस्पष्टमाह श्रीपतिः प्राग्लग्ना

द्रविनंदनेनशिखिनास्वभौजुनाचंक्रमादिति १ अथचंद्रस्यत्रयस्तृतीयं धनंद्वितीयंलाभस्एकादशंसुखंचतुर्थंस्तेषु शशीभः स्यात्तद्वे
षेष्वशुभःतत्राप्यतिदुष्टान्याहनिधनेतिनिधनमष्टमंमूर्तिर्लग्नंरिपुःषष्ठंस्तेष्वतिगर्हितोतिदुष्टःस्तन्मसंगेनदोषांतरमाहअशुभद्रु।
अशुभस्थशुक्रस्थअशुभशुक्रौतयोःसखासतथाराजाहःसखिभ्यश्चपापयुक्तःशुक्रयुक्तोवेत्यर्थः असून्प्राणान्खनतिप्राणना
शकोभवतीति अर्थाद्बुधयुक्तोगुरुयुक्तोवाशुभःदोषांतरमाह दिनकरेतिदिनकरोनकरःशंसुखंनकरोतिदिनकरेणऊनाः
करारश्मयोयस्यसतथा अस्तंगतइत्यर्थः २ अथभौमस्य अवनेर्जातो अवनिजोभौमः त्रिभवारिषुवृद्धयेभवतिशेषेषुनव।

त्रिधनलाभसुखेषुशुभःशशीनिधनमूर्तिरिपुष्वतिगर्हितः अशुभशुक्रसखःसखनत्यसूनृदि
नकरोनकरोनकरोतिशं २ अवनिजस्त्रिभवारिषुवृद्धयेमृतिकरोमृतिमूर्तिमदाश्रितः॥ ॥

सुदुष्टःतत्राप्यतिदुष्टानिमृतीतिमृतिरष्टमंमूर्तिर्लग्नंमदःसप्तमंस्तानिआश्रितःस्तेषुस्थितइतियावत्मृतिकरःस्यात्इहा
स्मिन्भौमेनभोयुजिसतिनभसायुनक्तीतिनभोयुक्तस्मिन्नभोयुजिदशमस्थेसतिवधूश्वश्रुतनयासनीतनयामिषभुक्स्यात्
च्युतस्यक्तोन्नयोययासातथा अन्यायमार्गवर्तिनीतनयस्यामिषंमांसंभुनक्तीतितथा अस्यापवादमाहजीवदृशांविनातस्मि।
नदशमस्थेभौमेगुरुणादृष्टेसतिनायंदोषइत्यर्थः ३ अथबुधस्यहिमांशुजोबुधद्वादशगृहेविरहय्ययस्थेकुस्यशेषेषुसप्तमव्य
तिरिक्तेषुवेश्मसुस्थानेषुवेश्मगृहसुताःपुत्राःअर्थाद्वविर्णतन्मदःसप्तमाष्टमयोस्तु अतिदोषमाह सनियतमितिसबुधःम

करेंगितमृत्युगः वधूवरंयमकरेनियतंविदधातिकरोतिमकरेणइंगितंचेष्टितंयस्यसमकरेंगितोमदनःससमेमृत्युरष्टमं तत्रगतोवधूवरंयमहस्तेविदधातिमारयतीत्यर्थः ४ अथगुरोः अंत्यंद्वादशंमदःसप्तमंताभ्यामन्यानिअनंत्यमदानि तेषुद्वादशसप्तव्यतिरिक्तेषुस्थितोगुरुः मुदंहर्षंश्रियंलक्ष्मींचसृजनिददाति तत्राष्टमेमहादोषमाह कालगृहइति काले मृत्युःतद्गृहमष्टमं तत्रस्थितोगुरुगृहभंगदःस्यात् गृहंभार्यातस्याभंगोमृतिस्तत्प्रदःस्यात्तत्प्रसंगेनगुरोर्दोषांतरमाह अशु भकृदितिमकरेपिस्थितोगुरुः करग्रहे अशुभकृत्स्यात् नीचराशिस्थितत्वात् दोषांतरमाह नमृगेतिमृगराजःसिंहस्तत्र

इहनभोगुरुजिजीवदृशंविना च्युतनयाननयाभिषभुग्वधूः ३ व्ययगृहंविरहय्यहिमांशुजःसकलवेश्म
सुखेमशुनार्थदःसनियतंविदधातिवधूवरंयमकरेमकरेंगितमृत्युगः ४ गुरुरनंत्यमदेशुमुदंश्रियंसृ
जतिकालगृहेगृहभंगदः अशुभकृन्मकरेपिकरग्रहे नमृगराजगतोजगतोहितः ५॥ ७ ॥

गतोगुरुःजगतोविश्वस्यकरग्रहेनहितःनशुभः५ अथशुक्रस्यसहसहजंतृतीयंएकदेशग्रहणेननामग्रहणात्तत्रस्थःशत्रुः षष्ठे [illegible]मील्लनंमरणमष्टमेमन्मथोमदनःसप्तमंराशुप्रथमदेवगुरुःगुरुभीतिकृत्स्यात् प्रथमादेवादैत्याःपूर्वदेवाःसुरद्विषः इत्यभिधानात् तेषांगुरुःशुक्रःगुरुभीतिर्महाभयंमरणादितत्कारीभवेत् शेषगृहेष्वष्टसुस्थानेषुमहोत्सवान्वाहयति प्रापयति ददातीत्यर्थः तत्रद्वादशेविशेषःव्ययगतइति सशुक्रोव्ययगतोद्वादशस्थःमत्तांतरादन्येयामतेसमतोमध्य

त्वंवहतितथाचनद्दाकंवेप्याहुः स्वेशुभदौ सितेज्याविति शनिराहुकेतूनांफलंरविवदित्युक्तमेव एवंभावितिथ्विकंभावफलमुक्त्वा
धुनाकर्तरीलक्षणंविशेषफलंजामित्रफलंचाह ६ तनुर्लग्नंरोहिण्यामित्रंरोहिणिमित्रं रोहिणीभर्ताचंद्रः उभयोः सद्भावया
मितिद्वंद्वः तयोर्लग्नचंद्रयोः खलकृतापापग्रहकृतादुरधरावधूंविधुरांवियुक्तांकुरुतेदुरधराजातके प्रसिद्धा यथा।
स्थितैर्दुरधरेतिलग्नाच्चंद्राद्वाद्वितीयद्वादशस्थयोः पापग्रहयोः सतोः पापग्रहकृतादुरधरास्यात् सात्र कर्तरीत्युच्यते सा
वधूंवाकुरुते अथजामित्रदोषः अतीतिनयोस्तनुरोहिणिमित्रयोः शुनिशरांशेपंचाशदंशेइत्येवस्मपुण्यंपापग्रहं।

सहस्रपत्त्रनिमीलनमत्रयेप्रथमदेवगुरुर्गुरुभीतिकृत् वहतिशेषगृहेशुभमहोत्सवंव्ययगतः
समतांसमतांनरान् ६ खलकृतानतुरोहिणिमित्रयोर्दुरधराविधुराकुरुतेवधूं ॥ ९ त्यजेत् किंत् किमिव।

अपुण्यमिवलग्नंचंद्रोवायस्मिन्नवांशेस्तितस्माच्चतुःपंचाशत्तमेनवांशेयदिपापोस्तितंपापग्रहंपातकंतंदूरंत्यजेदित्यर्थः ७
अथगुरुशुक्रयोर्बाल्यादिदोषमाह सुरगुरुर्भृगुश्चगतेप्ययोरुदयास्तयोः सप्तदिनानिक्षिपतिशुभमितिशेषः कालेनैरंतर्ये
द्वितीयागुरुः शुक्रोवास्वोदयादनंतरंसप्तदिनानिबालः अस्तात्प्राक्सप्तदिनानिवृद्धः क्षिपतिप्रेरयतिनाशयतीत्यर्थः २ स्ता।
स्मिन्युगेयुग्मेगुरुशुक्रयुगलेगलदोजसिस्थानादिबलहीने अस्तंगतेनीचस्थितेचेत्यादिसूचितं ८ एवमनंतरान्साम्प्र
नवालत्ववृद्धत्वेउक्ताहनादिकपरत्वेननयोः सयुक्तिकंविशेषमाह अंगिरसोवृहस्पतेः शिशुजरत्वंक्रमेणदशचतु।

दशाश्च हानि स्फुटं स्यात् शिशुश्च जरच्च शिशुजरंतौ जातो जीर्णो जरन्नपीत्यमरः तयोर्भावः शिशुजरत्वं दशदिनानि बालत्वंच
तुर्दश वृद्धत्वमिति अत्र स्फुटमित्युक्तेः पूर्वं साधारण्येनोक्तमिति सूचितं उशनशः शुक्रस्य शिशुजरत्वे पश्चिमे पश्चिमा
शिक्रमेण दश पंच च अहानि स्यात् पश्चिमोदये दशदिनं बालत्वं अस्ते पंचदिनं वृद्धत्वमित्यर्थः अपश्चिमे पूर्वे दिशि त्रि
दशाहं स्यात् त्रयश्च दश च त्रिदश त्रिदश च तानि अहानि त्रिदशाहस्तं कालनैरंतर्ये द्वितीया अहः शब्दात् टच् सान्तान्हा

अतिशांशामितं स्मरभेत यो ग्रहमपुण्यमपुण्यमिवान्यजेत् ७ क्षितिपतिसमदिनान्युदयास्तयोः
सुरगुरुश्च भृगुश्च गतेष्वयोः इह युगेपि युगस्य करग्रहस्फुटनमंगलदोगलदोजसि ८ शिशुजरत्व
महान्युदयास्तयोर्दश चतुर्दश चांगिरसः स्फुटं उशनसो दश पंच च पश्चिमेगतिवशान्त्रिदशाहम्

हाः पुंसि त्रिदिनं बाल्यं दशदिनं वृद्धत्वमित्यर्थः कस्माद्गतिवशात् शुक्रस्य वक्रमध्यस्य पश्चिमास्तपूर्वोदयश्च भवति अतोर्कस्य मा
गतित्वाच्छुक्रस्य पश्चिमगतित्वाद्गतियोगेन तदंतरवृद्धत्वे सति अल्पदिनैरेव शुक्रस्योज्ज्वलता स्यात् अतो न बालत्वं वृद्धत्व
मल्पदिनमुक्तं पश्चिमोदयपूर्वास्तौ तु मार्गगतावेव भवतः अतस्तत्र गत्यंतरेणांतरवृद्धौ सत्यां बहुदिनैरुज्ज्वलता स्यादतस्तेत्र बहुदिन
मुक्तं अतो न हेतुर्गतिवशादिति एवं लग्नाद्ग्रहबलान्युक्त्वा नित्यं केषाम् अवश्यकत्वं तदाह ९ द्युमणिः सूर्यः जीवो गुरुः लवोंऽशो
शिष्टस्तोलवोदयशास्तिनौ अंशपतिलग्नपतीनेषां चतुर्णां सुहृत्पत्तेश्चंद्रस्य इति पंचवली विना चलस्त्ववां फलानि विदिं शि·

कमलासनः तेनकृतान्यपिशुभविरिंचिपरिणमंतिपंचानांवलानांसमाहारः पंचवलीचलाचंचलाभूर्यासांताश्चलभुवः
स्त्रियः तासांफलानिविरिंचिःकमलासनइत्यमरः तेनकृतान्यपिशुभंविरिंचेंतितानिशुभविरिंचिशुभनाशकानि भवंमाव
इववचनंविरिंचविरेकेकर्तरिक्विप् परिणमंतिपरिपच्यंते यत्रलग्नेद्युमणिजीवादीनांपंचानांवलंनलभ्यतेतदास्त्रीणांसर्वा
णिफलानिब्रह्मकृतान्यपिशुभनाशकत्वरूपंपरिपाकंप्राप्नुवंतीत्यर्थः १० अथद्वादशबुधगुरुशुक्राणांमतांतरमाह व्य
यगृहंद्वादशस्थानंयदिबुधभार्गवजीवयुग्मभवति यद्येकोपिव्ययस्थानेनभवेत्तदानरनीरजनेत्रयोः नरोवरः नीरजंकम

द्युमणिजीवबलोदयशासिनामुडुपतेरितिपंचबलींविना परिणमंतिफलानिचलभ्रुवांफलविरिंचि
विरिंचिकृतान्यपि १० व्ययगृहंबुधभार्गवजीवयुग्यदिनतत्कुलमित्रजनेष्वपि कृपणतोनरनीरजनेत्र
योरितिनशक्रमतेक्रमतेक्रमतेमतिः ११ ॥ ९ लंनहूलनेत्रेयस्याःसावधूः वरवध्वोः कृपणतास्यात्केष्वपिकुलमित्रज
नेष्वपिकुलमित्राणिकुलपरंपरागतमित्राणि यद्वाकुलपुत्रभ्रात्रादिमित्राणिसुहृदः तेचतेजनाश्चतेष्वपिकिंपुनरन्येषु इदंक
स्यमतमित्याह इतीतिइत्येवंविधेशक्रमतेइंद्रमतविषये अस्माकंमतिर्नक्रमतेनचलतिसर्वविधेइंद्रमते स्माकंबुद्धिः प्रव
र्त्तेनइत्यर्थः तथाचरत्नविवाहपटले बुधभार्गवजीवानामेकोपियदिनव्यये तदौदार्येनदंपत्योः पुत्रमित्रातिथिष्वपीति
॥११॥ इतिश्रीसकलाचार्यवर्यश्रीकेशवसांवत्सरात्मजगणेशविर चितायां विवाहवृंदावनटीकायांविवाहदीपिकाया

वि॰ वृं॰ लग्नबलाध्यायः पंचमोऽध्यायः ५ एवं लग्नबलमुक्त्वाधुना वधूवरयोश्चंद्रबलविचारमारभ्यते तत्रादौ मतांतरमनूद्य दूष अ॰
टी॰ यति अत्राध्याये रथोद्धतवृत्तानि कन्यकाया वितरणं दानं तस्मै कन्यादानाय पूरुषो वरः पुरुषाः पूरुषा नराः इत्यमरः पात्रे ६
३३ मात्रं पात्रमेव पात्रमात्रं इति हेतोरस्य वरस्य चंद्रबले इंदोरिदमैंदवं चंद्रबलं केचित्कोविदा बुधाः सन्सुधीः कोविदो बुधः इत्य
मरः न वितरंति न ददति वरः पात्रमात्रमिति हेतोर्वरस्य विवाहे चंद्रबलं नावलोक्यमिति केषांचिन्मतं तद्वाक्यं चनाधि
कारो नराणां च विवाहे गर्भशोधन इति तेषामुपहासमाह कोविदाभिति तेषां मनस्तन्मनः किल कः विदां करोतु विचारयतु

इति विवाहवृंदावने लग्नबलाध्यायः पंचमः ५ अथ चंद्रबलाऽध्यायः कन्यकावितरणाय पूरुषः
पात्रमात्रमिति नैंदवं बलं केचिदस्य वितरंति कोविदाः कोविदो किल करोतु तन्मनः १ ईदृशं यदि
ततः प्रतिग्रहग्राहिणोऽस्य किमभिप्रपंचितैः सांशनाडिगणयोनिशुद्धिभिर्जन्मलग्नभवनव्ययाष्टमैः २

न कोऽपि तेषां नाम संततमेव जानंत्वित्यर्थः विदां कुर्वंत्वित्यन्यतरस्यामिति आम् लोटो लोपः लोडंतः कृञोऽनुप्रयोगश्चातेन विदा राम
मित्यो मंतमव्ययं अतोऽनयोर्व्यवधानेपि प्रयोगो घटते यथा रघुकाव्ये तं पातयां प्रथममास पपात पश्चादिति १ एवं ये ३३
मन्वानास्तेषामनिष्टमाह ततस्तस्माद्धेतोः यदीदृशं पात्रमिति हेतोर्वरस्य चंद्रबलं दद्यादिति तदास्य प्रतिग्रहग्राहि
णो वरस्य सांशनाडीत्यादिभिः अभिप्रपंचितैः सविस्तरं प्रतिपादितैः किं पचि विस्तारे प्रतिग्रहं गृह्णातीति प्रतिग्राहि

ग्राही अंशश्चनाडिश्चगणयोनिश्चमेषांशुद्धयः नाभिःसहवर्तमानानितानितथा जन्मनिलग्नभवनेनाभ्यांव्ययाष्टगान्वि
या अयंभावः यत्वयोच्यतेवरः प्रतिग्रहग्राहकएवपात्रमात्रं अनोस्यनैं दवंबलंएवंचेन्नहिंवरस्य पराशरःप्राह।
नवांशभेदादित्यादिनांशशुद्धिःनाडीयोनिगणानांशुद्धयश्चजन्मलग्नजन्मराशिभ्यांद्वादशाष्टमगतानिलग्ननवां
शादीनिसप्रपंचंकथंप्रतिपादितानिद्वन्यादीनिवरस्यत्वपापिगृह्यतेनहिं एकचंद्रबलंकथंनगृह्यते इतितस्यानि
षु — किंच २ अस्यश्लोकद्वयस्यएवमादीत्यनेनसंबंधः लग्नेभवेद्यामिकःनवलवोनवांशः यदिस्वासिनानि

लाम्निकोनवलवःपुमंतकृत्स्वामिनायदिनयुक्तवीक्षितःसंगमंदिशतिदीर्घनिद्रयापत्युरिंदुतनुका
मगोग्रहः ३ चंद्रमसुपचयात्मविच्युतेचारुगोचरचरैःपरैरपिकर्तेरायनिभुभंसभंगुरंतिदिशत्यसित

जाधिपेनयुक्तोवीक्षितोवानस्यात्पुंसः अंतःपुमंतः अंतोवसानंकिंचसंगममिति इंदुश्चतनुश्चद्वंद्व शौनकादयः४॥
दुतनूताभ्यांकामगःसप्तमगःजामित्रस्थितोग्रहःपत्युर्भर्तुर्दीर्घनिद्रयामरणेनसहसंगमंसमागमंदिशतिददातिदिश
दानेभर्तुर्मरणकृदित्यर्थः ३ चंद्रमसीनिचंद्रे उपचयानवृद्धेःसकाशात्परिच्युतेबलहीनेसतिकर्तुर्वरस्य ...
शुभंउत्तरकालीनंशुभंउत्तरःकालआपतितित्यमरः सभंगुरंसभंजनंभंजेभीवेकुरःविनश्यदितियावत् असित
शौनकादयोमुनयोनिर्दिशंतिकथयंतिकेरपिपरैर्भौमादिभिर्ग्रहैश्चारुगोचरचरैरपि चारुश्चासौगोचरश्चतत्र

Centre for the Arts

चरंति तेनतथा गोचरेशुभस्थानस्थितेऽपि अयंभावः चंद्रे क्षीणत्वादिनाबलहीनेसति अन्यग्रहाणांगोचरबललाभेसत्यपिवरस्योत्तर
कालीनंसर्वशुभफलंनश्यतीत्यस्मिनशौनकादयोजगुः उक्तंचतैः नकुर्वीतास्तगेचंद्रे दुःस्थितेजन्मराशितः क्रूरग्रहयुतेतद्वन्मंग
लान्यखिलान्यपीति ४ इत्याद्यनिष्टप्रसंगेनतन्मतंदूषयति नृणांएवमादिफलवादिनः एवमादीनिफलानिब्रुवाणाः इ
ति नएकंचंद्रबलंकथंनेच्छंतीतितेषामनिष्टं अतस्तेऽपिवरस्यचंद्रबलंस्वीकर्तव्यमित्यर्थः यदुक्तंतैः पुंसांरविबलंग्राह्यमितित
त्स्वीकरोति भानुरपीतियेषांमतंयन्मतं यन्मते उक्तयः यन्मतोक्तयः तासुयन्मतवचनेषु नृजन्मतः नरस्यजन्मराशेः सका
शात्ज्ञानुरूपचये भाव्यइत्यध्याहारः गोचरेहिभानुरुपचयस्थानएवशस्तः तन्नोस्माकमपिइष्टं संमतमेव तथाचतद्वाक्यं

एवमादिफलवादिनोनृणामैंदवंबलमुशंतिकिंनते भानुरप्युपचयेनृजन्मतोयन्मतोक्तिषुतदिष्टमेवनः ५

योनिःस्त्रीणांशिशिरकिरणश्चित्रभानुश्चपुंसांइत्यादि अत्रयदुक्तंस्त्रीणामेवचंद्रबलंतन्निराकृतंयदुक्तंरविबलमितितंदस्मा
कमपीष्टमितिभावः अतोवरस्यवध्वा अपिगोचरेण चंद्रबलंचग्राह्यमितिसिद्धं वरस्यतिच योषितांगुरुपतंगगोचरइत्या
दि ५ एवमनिष्टप्रसंगेनतन्मतंनिरस्ययुक्त्यंतरेणापिपुनर्दूषयति त्रिवर्गपतिनानरेणशशिबलंनसमाप्यतेकन्यकाच
त्वासमाप्यतेलभ्यते त्रिवर्गपतिनेति हेतुगर्भं धर्मार्थकामानांस्वामिनापुरुषेणाकन्याद्वारायदिचंद्रबलंप्राप्यतेतर्हिद्व
हविवाहसमये यत् गोमहीमहिष्यादिदीयते नर्हि तद्बलंतेषां गोमहीमहीष्यादीनां यच्चंद्रबलंतन्नस्यवरस्यदिशादेहि

धेनुः मही सेनवाटिकादिमहिषीप्रसिद्धा आदिशब्देनदासीदासशय्यादीनांग्रहणंयदिपात्रमात्रमितिहेतोः कन्यायाय चंद्र
बलंतदेववरस्यतर्हिगवादिकंयद्दीयतेनेनस्यापियच्चंद्रबलंतदपिवरस्यभवेदित्यतिप्रसंगः यद्वा ऽयमन्वयः चेत्त्रिवर्गपति
नानरेणशशिबलंनसमाप्यतेनेनप्राप्यतेयदिकन्ययासमाप्यतेतर्हिइहविवाहेयज्ञवादिकंदीयतेतस्यवादेस्तद्बलं नस्य चंद्रस्य
बलंदिशेत्यतिप्रसंगः ६ यच्चपरमतेयोनिः स्त्रीणांशिशिरकिरणइत्यादितदनदूषयति इंदुश्चंद्रमाः इंदुवदुवदनानुगंबा
लंयच्छतिददातिइंदुरिववदनंयस्याःसाइंदुवदनातां अनुगच्छतीति इंदुवदनानुगं अंगनानुसारं यतइंदुःयुवतिग्रहः

नत्रिवर्गपतिनानरेणचेत्कन्ययाशशिबलंसमाप्यते दीयतेयदिहगोमहीमहिष्यादितर्हिदिशतस्य
तद्बलम् ६ इंदुविंदुवदनानुगंबलंयच्छतीहयुवतिग्रहोयतः तन्नृणामपिकथंषडष्टगः खंडयत्ययमसूः।

स्त्रीग्रहः तस्मात्तद्बलंस्त्रीणामेवनतुनराणामितिचेत्तर्हि अयंचंद्रमाः प्रसूतिषुजन्मकालेषुषडष्टमः (न्प्रसूतिषु ७॥
सन्नृणांपुरुषाणामपि असून्प्राणान्कथंखंडयति अयमर्थः चंद्रमास्त्रीग्रहइतिकृत्वाविवाहेस्त्रीणामेवचंद्रबलंग्राह्यं
तर्हितेनैवहेतुनाजन्मकालेषष्ठाष्टगेनचंद्रेणनृणामरिष्टंनकार्यंतच्चतेषामप्यस्ति अतोवरस्यापिचंद्रबलंग्राह्यमि
तिसिद्धं ७ एवंनकेवलंपुरुषफलेजातकेनचंद्रः स्वीकृतः किंत्वन्येष्वपीत्याह होरयाजातकेनहिमरश्मिरादतः स्वी
कृतः केषुसुनफानफादिष्वपिपुंस्फलेषुयोगेषुपुंसांफलंयेषांतेनयारविवर्जद्वादशगैरनफाचंद्राद्द्वितीयगैः सुनफा

वि॰ चं॰ टी॰ ३५ इत्यादिषु चंद्रयोगेषु अन्येष्वपि चंद्रकृतेषु राजयोगादिष्वपि जातकेन पुरुषफले चंद्रः स्वीकृत इत्यर्थः अतो वरस्यापि चंद्र बलं विलोक्यमिति सिद्धं अथ कृष्णपक्षे केचित्ताराबलिपसीमाहुस्तद्विषयमुपन्यस्यति अत्रिरिति बहुले कृष्णपक्षे पि तारकापतेश्चंद्रस्य बले सति तारका बलीयसी अत्रिर्मुनिराह कृष्णपक्षेपि न केवलं तारा बलीयसी किंतु तारकापति बले सति अतः कृष्णपक्षे चंद्रबलालाभे सति ताराबलं न प्रमाणमिति मुनेराशयः ८ अथ मतांतरं दूषयितुमुपन्यस्यति विकलं वर्ष्म शरीरं यस्यासौ विकलवर्ष्मा शरीरं वर्ष्म विग्रह इत्यमरः तस्मिन्विकलशरीरे प्रोषिते प्रवासं प्राप्ते वा प्रियेभ अ॰ ६

होरयापि हिमरश्मिराहतः पुंस्कलेषु सुनफानफादिषु अत्रिराह बहुलेपि तारकां तारकापतिबले बली
यसीम् ८ प्रोषिते विकलवर्ष्मणि प्रियेनोलिलिः स्त्रियमियेष कार्यिणीं अस्तु किंतु न पतिः प्रतीपतां
सान्यथा घटयितुं पटीयसी ९॥

र्तरि सति नोलिलिर्मुनिः स्त्रियं कार्यिणीं इयेष रोहन् कार्यं विद्यते यस्याः सा कार्यिणी कार्यकर्त्री अत इति ठनाविति मत्वर्थे इनिः कृतमस्य यांतस्य निषेधेपि क्वचिद्विधानात् कृष्णपक्षे चंद्रस्य क्षीणशरीरत्वान् वनस्थन्यादिषु प्रोषितत्वाच्च तत्पत्न्यास्ताराया एव बलं मुख्यमिति भावः स तदभ्युपेत्य दूषयति अस्तु किं त्विति तारका कार्यिणी अस्तु तर्हि किंतु सा तारा अन्यथा प्रकारांतरेण पतिप्रतीपतां भर्तुरभिप्रेतार्हिपरीत्यं घटयितुं न पटीयसी न समर्था प्रतिशयेन पटुः पटीयसी सा स्वयं कर्त्री भवतु परं तु भर्तृप्रतिकूलकार्येन क्षमेत्यर्थः अतः कृष्णपक्षे चंद्रबलाभावे ताराबलं राम॰ ३५

अथ अतिकृष्णपक्षे नष्टश्चंद्र इत्युच्यते तद्विषयमाह सचंद्रमाः बहुले कृष्णपक्षे केवलं क्रौर्यमेति अमांवसन् सन्नैव न
श्यतितमां क्रूरस्य भावः क्रौर्यं अतिशयेन नश्यतितमां आख्यातात्तमप् आमेत्त तदंतमव्ययं कृष्णपक्षे चंद्रः क्रू
रत्वमेव प्राप्नोति क्षीणत्वात् दर्शानुवर्तमानश्चंद्रो नातितरां नश्यति किंतु अदृग्गोचर एव अतो नष्ट इत्युच्यते यद्वा
अमावसन्निति पाठः तत्र अमेत्यव्ययं सहार्थे अमा साकं समं सहेत्यभिधानात् सूर्येण सह वसन्नित्यर्थः एष चं
द्रः तत्र अमायां अमासमीपे च यदि नास्ति अतितरां नष्टो भवति तत्तदाज विधुजन्मकोलेषु तत्कृतातेन चंद्रेण कृता

क्रौर्यमेति बहुले स केवलं नैव नश्यति तमाममांवसन् नास्ति चेद्यदि तदा तत्कथं तत्कृता जनिषु रि-
ष्टरौद्रता १० पार्श्वगे निजपतौ कुटुंबिनी दुर्बलेपि तदभीष्टकार्यकृत् तारकापि शशिनोनुकूलता
संभवे भवति पक्षपातिनी ११ ॥ ॥

रिष्टरौद्रता कथं स्यात् रिष्टस्य रौद्रता उग्रत्वं रिष्टस्य अतिशयिता यदि
तत्र चंद्रस्य सर्वथा अभावस्तदा तज्जनितमत्युग्रमरिष्टं कथं स्यात् अतोऽमायां नैव नश्यतीति किंतु प्रकाशहीन
स्तिष्ठतीति ग्रहगणिते प्रत्यक्षमप्यस्ति यदि स नष्टो भवति तदा तत्कृतं सूर्यग्रहणं कथं स्यादित्यादि १० अथ सि
द्धांतमाह दुर्बलेपि निजपतौ स्वभर्तरि पार्श्वगे समीपवर्तिनि सति कुटुंबिनी कुटुंबनिर्वाहकर्त्री पत्नी तदभीष्टका
र्यकृत् स्यात् तस्य भर्तुर्यदभीष्टं कार्यं तदेव करोति ननु तत्प्रतिकूलं एवं तारकापि शशिनश्चंद्रस्यानुकू

त्वनासंभवेनुकूलत्वाल्लाभेसतिपक्षपातिनी अनुकूलत्वंविलोक्यमित्यर्थः अतःकृष्णपक्षेपिचंद्रबलसद्भावेताराबलंग्रा
ह्यमितिसिद्धंतथाचाहुः चंद्रस्यसर्वदाबलमसितेताराबलंग्राह्यमिति ११ इति श्रीसकलागमाचार्यवर्यश्रीकेशवसांवत्सरात्म
जगणेशविरचितायांविवाहवृंदावनटीकायांविवाहदीपिकायांचंद्रबलाध्यायःषष्ठोऽध्यायः ६ अथकेचिद्वराहमतेराहोर्नम
त्वंतेनदर्थस्वकौशलंदर्शयन्राहुसत्ताध्यायंवदति तत्रादौवराहोक्तमार्गमप्रामाण्येनदूषयति सतदारभ्यत्रयोदशश्लो
क्तवृत्तानि यद्वराहमिहिरोनराहुरित्याहराहुर्नास्तीतिब्रूते कथंभूतं उच्चकैस्ताडवितबाहुः उच्चैरेवोच्चकैः अव्ययसर्वना
म्नामकच्प्राक्टेरित्यकच् तांडवंनृत्यविशेषः तांडवंजातंययोस्तौतांडवितौतौबाहूयस्यासौतथा उच्चैर्नर्तितबाहुः

इतिविवाहवृंदावनेचंद्रबलाध्यायःषष्ठः ६ अथराहुसत्ताध्यायः यद्वाराहमिहिरोनराहुरित्याहतांडवितं
बाहुरुच्चकैः

सोपहासमिदंविशेषणं अत्रास्मिन्विषयेनत्यथविमाथिनीसंहितास्मृतिसहायिनीश्रुतिर्वहति तस्यपंथाःस्त
त्यथः अकूपारवधूःपथामानसइत्यप्रत्ययः तंविमथ्नातितथा तेस्यवराहस्ययोमार्गस्तस्यभंगकर्त्री संहिताश्चतयश्चताःसहायाः
संतिअस्यासातथासंहितास्मृतिसहिताश्रुतिर्वहति प्रसिद्धास्तीतियावत् राहुर्नास्तीति वराहेणयदुक्तंतत्संहितास्मृतिश्रुत्यभिरा
गमैर्विरुद्धमितिभावः तद्यथावराहेणवृसस्यस्वच्छायेत्यादिनासर्वमुपरागकारिणमुक्तमिदंदिव्यदृग्भिराचार्यैःराहुरकारणमस्
मिन्नित्युक्तःशास्त्रसद्भावादितियोसावसुरोराहुरित्यादिनाचग्रहणेराहुर्नकारणमिति प्रतिपादितं तद्विरुद्धाःसंहिताजिष्णाद्य

लेदिपरिन्नःस्तिमिरनुदोमंडलंयदिसलेह मिति अशनिभयसंप्रदायीपाटलिकुसुमोपमोराहुरित्यादयःस्मृतयश्चसर्वभू
मिसमंदानंसर्वेग्रह्णसमाह्निजाःसर्वेगंगासमंतोयंराहुग्रस्तेनिशाकरे इतिसर्वेषामेववर्णानांसूतकंराहुदर्शनमित्यादयः श्रुतयश्चतत्र
माध्यंदिनीश्रुतिःस्वर्भानुर्हवाआसुरिःसूर्यंतमसाविव्याधेति अथर्वश्रुतौहंसोपनिषदिचसोहं घनमिति घनमितिकिलिकिलिले।
स्यराहोःशिरमाछादयतिभास्विन्नपाप्मावैछायारजनीरूपापाप्मानंकरोदुराधर्षयतिकर्षयतिघृणीविरश्मिंविरेचयति पृथ्वी
माछादयतिदीप्तिमाछादयतिद्युतिमाछादयतीत्यादयःसतत्वकौशलदर्शनायग्रंथकृतःपांडित्यमात्रंयतोराहुर्नास्तीति वरा।

संहितास्मृतिसहायिनीवहत्यत्रतत्यथविमाथिनीश्रुतिः१ नैरृतीदिगियमस्यदिक्पतेर्ध्यानदानबलिभिः
फलाप्तये वेश्मचास्यशशभृद्विमंडलक्रांतिमंडलंमिथश्चतुष्पथं२॥ ((होनब्रूतेकिंतु ग्रहणेसैनकारणमितितन्न

छादकइत्यर्थःअस्यस्मृत्यादिविरोधोपिनैवपरिहृतःयोसावसुरोराहुस्तस्यवरोब्रह्मणाप्रदत्तःआप्यायनमुपरागेदत्तहुताशे
नतेनभवितातस्मिन्कालेसान्निध्यमस्यतेनोपचर्यतेराहोरित्यादिनाञ्चअथवराहोक्तिःसम्यगेव१ अथराहोरस्तित्वे प्रमाणां
तराण्याह अस्यराहोर्दिक्पतेर्दिशाधिपतेरियंप्रसिद्धानैरृतीदिक् अस्ति प्राच्यादिशारविसितेत्यादिनाराहोर्नैरृतीदिक्प्र
सिद्धाकिंच अयंध्यानदानबलिभिःफलाप्तयेअभीष्टफलसिद्ध्येभवति तत्रध्यानंग्रहयामलादौकरालवदनःखड्गचर्मसा
लीवरप्रदइत्यादि दानंगोमेदादिबलयःपूजाकृष्णपुष्पोपहारादैस्तैःफलाप्तयेभवतिएभिःप्रमाणैराहुरस्तीतिभावःननु

सर्यान्येषांग्रहाणांक्रांतिवृत्तेमेषादिग्रहे भ्रमणमस्तितद्वदस्यनास्तीतिचेत्तत्राहोः वेश्मचेति अस्यराहोः शशभृद्विमंडलक्रांति
मंडलमिथश्चतुष्पथंवेश्मचास्तिचत्वरःपंथानःसमाहृताइतिचतुष्पथंद्विगोःक्लीबत्वं पूर्ववत्प्रत्ययःविमंलंविक्षेप
मंडलंनामैकदेशेननामग्रहणंशशभृतः विमंडलंचक्रांतिमंडलंचतयोर्मिथः परस्परंचतुष्पथंशशभृद्विमंडलमिथश्चतुष्प
थं चंद्रस्यशरवृत्तक्रांतवृत्तेनोयःसंपातश्चतुष्पथरूपस्तदेवास्यस्थानमित्यर्थः तच्चलनेनअस्यापिचलनंसिद्धं तदेवचंद्र
स्यशरपातस्थानंग्रहगणितेप्रसिद्धं ननुदिक्देशकालावरणादिभेदान्नछादकोराहु रितिब्रुवंतीतिग्रहगणितेप्रत्यक्षंतत्
द्विरुद्धाःस्मृत्यादयःसंति २ अतस्तत्समाधानमाह सराहुरंधकारचरतांवहन्सन्महीछाययासहसोममंडलंविशति अंध॰

सोंधकारचरतांवहन्महींछाययाविशतिसोममंडले दीपितापरदलेंदुमंडलछाययासहचसूर्यमंडलं ३॥

कारेचरतीतिअंधकारचरस्तस्यभावस्तया भूछायाकिलांधकाररूपिणीसोप्यंधकारचरःअतस्तत्साहित्येनचंद्रमंडलंविशति
आच्छादयतीत्यर्थः दीपितेति अंधकारचरतांवहन्संदीपितापरदलेंदुमंडलछाययासहसूर्यमंडलंचविशतिदीपि तमप
रदलंउपरिस्थितदलंयस्यतत् दीपितापरदलंतच्चतदिंदुमंडलंचतस्यछायातयादर्शेकिलचंद्रस्योर्ध्वदलंप्रकाशे अतों
धकाररूपस्यचंद्रमंडलाधोभागस्यछाययासहसोप्यंधकाररूपःसूर्यमंडलंप्रविश्यछा दयतीति अनेनगोलगणितस्य
स्मृत्यादीनांचविरोधःपरिहृतःतथाचोक्तंगोलाध्यायःराहुःकुभामंडलगःशशांकंशशांकगःछादयतीनविंबमिति ३॥

ननु शरवृत्तक्रांतिवृत्तयोः संपातो कथं राहुरस्तीति तत्राह पतनं पातः वृत्तयोः शरवृत्तक्रांतिवृत्तयोः पतनमेव पात इत्याहुर्गोलविदः य
तो वृत्तयोः संपातस्ततः पात इत्युच्यते अत्र पाते स्थितो राहुः आपतंतं आगच्छंतं अमृतद्युतिं चंद्रमसमीक्षते गृहीतुमवलोकयतीति किलेत्यागा
मतमेवागमं विशेषणद्वारेणाह सुधेति सुधा अमृतं सुधा च स्नानदानहवनं च तेषामंशो विभागस्तत्र लालसस्तत्परः अत्र संपाते स्थितो
राहुरमृतांशो ग्रहणनिमित्तस्नानादीनां मंत्राश्च ब्रह्मवरप्रदानान्मम भविष्यतीति चिंतयन्नमृतद्युतिं गृहीतुमीक्षत इति भावः ।
चंद्रो हि अमृतद्युतिः राहुश्च सुधालालसः अतस्तं गृहीतुमीक्षत इति युक्तं रविग्रहेऽपि चंद्रच्छायासांनिध्यमस्त्येव ब्रह्मवरप्रदा

वृत्तयोः पतनमेव पात इत्याहुस्तत्र किल राहुरीक्षते आपतंतममृतद्युतिं सुधास्नानदानहवनांशलालसः ४
सैंहिकेयगृहतामुपेयुषोर्दूरगो वियति वृत्तपातयोः ग्रासमेति न रविर्न चंद्रमा गृह्यते सन्वखलु पार्श्वगस्तयोः ५ ॥

नादिकं ब्रह्मपुराणादौ प्रसिद्धं अत आगमात्तत्र संपाते राहुरस्तीति भावः एतदेवोक्तं वराहेण योसावसुरो राहुस्तस्य वरो ब्रह्मणायमाज्ञप्तः
आप्यायनमुपरागे दत्तहुतांशेन तेन भवितेत्यादि ४ एवं चेत्तर्हि प्रतिपर्वणि ग्रहणं कथं न स्यात्तत्राह सिंहिकाया अपत्यं सैंहिकेयो रा।
हुस्तस्य गृहं तस्य भावः तां सैंहिकेयगृहतां उपेयुषोः प्राप्तयोः उपेयतुरित्युपेयिवांसौ तयोरुपेयुषोः इण्गतौ उपेयिवाननाश्वा
ननूचानश्चेति क्वसंतो निपातः वृत्तपातयोः शरवृत्तक्रांतवृत्तसंपातयोर्दूरगो रविर्वियति आकाशे स्थितः ग्रासं नैति न प्राप्नोति न च
चंद्रमा ग्रासमेति तयोर्वृत्तपातयोः पार्श्वगः समीपवर्ती सन् रविश्चंद्रश्च खलु निश्चितं गृह्यते राहुणेति शेषः यद्वा कर्मकर्तरि रूपं

वि·वृं· एतदुक्तं भवति शरवृत्तक्रांतिवृत्तयोर्द्वौ किल संपातौ एकश्चंद्रपातस्थानं द्वितीयस्तत्सप्तमं चेति तेद्वे अपि राहुस्थाने एकं राहो अ·
टी· रपरं केतोश्चेति तयोर्दूरगोरविश्चंद्रो वा ग्रासं नेति शरबाहुल्यात् शरो हि राहुचंद्रबिंबमध्ययोरंतरं अतो मानैक्यार्धादूने ७
३९ शरे सत्येव ग्रहणं नत्वधिके एतद्ग्रहगणिते प्रसिद्धं ५ एवं गणितेन राहुसंज्ञां प्रतिपाद्य अधुना संहिताजातकाभ्यामप्या

ह स राहुः सूर्यवद्भावगोचरफलैर्न हीयते यतोसौ राशिवृत्तवसतिः राशिवृत्ते क्रांतिवृत्ते वसतिः स्थानं यस्य स तथा सूर्यो हि क्रां

तिवृत्तेस्ति तत्र राहुरपि चंद्रपातत्वात् अतः संहितासु सूर्यस्य या दशा नि भावफलानि ता दशा नि राहोरप्युक्तानि अतो रा

राशिवृत्तवसतिः स सूर्यवद्भावगोचरफलैर्न हीयते रिष्टभंगजननैकनायको होरिकैरपि स केतुनी की
र्त्यते ६ एष शेषखगपाततुल्यतां नेति चंद्ररविपर्वगर्वितः जातकादिषु यथेंदुमंदिरान्किं तथा न फलम

होर्भावगोचरफलसंज्ञा वा द्राहुरस्तीति भावः एवं जातकेपि रिष्टभंगे निराहुः रिष्टभंगजननैकनायकोभं॥ न्यराशिनः ७

गश्च जननं च भंगजनने रिष्टस्य भंगजनने तयोरेकश्चासौ नायकश्च स तथा होरां विदंति ते होरिकाः तैः केतुः कीर्तितः अपि तु रा राम
हुः सर्वैर्जातकविद्भिः रिष्टभंगस्य रिष्टजननस्य च एक एव कर्ता कीर्तित एव तद्यथा राहुश्चतुष्टयस्थो मरणाय निरीक्षितो ३९
भवति पापैरित्यादीनां रिष्टजननानां अजवृषभकर्किलग्ने रक्षति राहुः समस्तपीडाभ्यः इत्यादीनां च कर्त्ता ग्रहांतराणप
हृत्य एक एव कीर्तितः अतोसावपि जातकेनापि स्वीकृत इति भावः ६ नन्वसौ किल चंद्रपातस्तस्य चेद्ग्रहत्वं तर्हि भौमादिग्र

तानामपि कथं न ग्रहत्वमिति तत्राह एष चंद्रपातः शेषखगानां भौमादीनां ये पातास्तत्तुल्यतां नैति न प्राप्नोति यतोयं चंद्ररविपर्वगर्वितः चंद्ररविपर्वणा गर्वितः चंद्ररविग्रहणकर्तृत्वेन गर्वं प्राप्तः यतस्तस्य संनिहितावेव चंद्रार्कौ ग्रासं प्राप्नुतः नेतरेषां अतोसावन्यपातसाम्यं न प्राप्नोतीत्यर्थः किंच जातकादिषु जातकसंहितास्वरशास्त्रयामलादिषु यथा चंद्रमंदिरात् चंद्रराशेः फलं तेषां भौमादीनां राशितः फलं नास्ति अतो यथा सर्वत्र फलानि चंद्रराशेस्तथा तत्पातराशेरपि अतश्चासौ शेषपातसाम्यं नैति ७ एवं प्रथमे संपाते राहुस्थितिमुक्त्वा द्वितीयेपि तत्स्थितिमाह चंद्रस्य शरवृत्तक्रांतिवृत्तयोः संपात एव चंद्रपातस्तद्राहोः स्थानमिति किं लोकं तस्मात् षड्भांतरे द्वितीयः संपातस्तमपरं वृत्तपातं राहुरेति गच्छ

वृत्तपातमपरं स्वपाततोराहुरेति समयात्स्वयंभुवः मंदिरं तदपि तस्य तद्गतस्त्यज्यते जगति दिव्यरिष्टवत् ८

Centre for the Arts

ति तत्राप्यस्ति तल्लोके केतुरुच्यते तदपि राहोः स्थानं कस्मात् स्वयंभुवो ब्रह्मणः समयात् वरस्य संकेतात् समयाः शपथाचारकालसिद्धांतसंविद इत्यमरः संपातद्वयस्यासमीपवर्तिनोश्चंद्रार्कयोर्ग्रहणासंभवः अतो ब्रह्मवरप्रदानात् संपातद्वयेपि राहोरवस्थितिरागमसिद्धा तद्गतस्तस्मिन् द्वितीयसंपातेगतोराहुर्जगति इहलोके दिव्यरिष्टवत्यज्यते दिवि भवं दिव्यं तच्च तद्रिष्टं च तद्वत् दिव्यान्यरिष्टानि नक्षत्रजानि तेषु मुख्यं दिव्यं केतुः अतोत्र दिव्यरिष्टशब्देन केतुर्गृह्यते द्वितीयसंपातेगतोराहुरेव लोके केतुनाम्ना त्यज्यत इति भावः यतो ब्रह्मपुराणादिषु विष्णुना सुदर्शनच्छिन्नराहोः शिरो राहुरपरं केतुरित्युक्तं अत एकमे

वि॰चं॰ वशरीरंद्विधाभूतंराहुकेतुसंज्ञमिति ८ ननुएवंशेषखगेत्यादिनायदुक्तंसर्वग्रहेषुमध्येफलदातृत्वेचंद्रस्यमुख्यत्वात्तस्यापि अ॰
टी॰ फलदातृत्वंतर्हितदुच्चस्यापितत्कथंनभवेदित्यनूद्यपरिहरति शीतगोः उच्चंफलदंकिलास्तुकिंवत् पातवत् केनहेतुना ७
३९ गतिवशेनयथाभागुक्तंचंद्रस्यफलदातृत्वमुख्यत्वात्तन्यात तस्यफलदातृत्वंगतिसद्भावात् तद्वत्तदुच्चस्यापिगतिसद्भावा
त्फलदातृत्वंकिलास्त्वितिभावः इतिचेदस्तुतर्हिकिंतुहियस्मात्कारणात्तदुच्चंविरिंचिनाब्रह्मणाग्रहपदेग्रहपंक्तौननिवेशि
तंनस्थापितं उच्चस्यग्रहत्वाभावान्नफलदातृत्वमितिभावः ९ एवंचंद्रोच्चस्यफलदातृत्वमागमाभावान्निरस्यगोलयुक्त्यापि

पातवद्गतिवशेनशीतगोरुच्चमस्तुफलदंकिलेतिचेत् अस्तुकिंतुनहितन्निवेशितंराहुवद्ग्रहपदेविरिंचि
ना ९ किंचगोलगणितानियन्महीमध्यकेंद्रमधिकृत्यतेनिरे ॥ १० दूषयति किंचयुक्त्यंतरेणापिदूषणमस्ति

यत्गोलगणितादीनिकक्षावृत्तादीनिमहीमध्यकेंद्रंमहीमध्येवृत्तस्यमध्यंकिलकेंद्रमुक्तमितिसिद्धांतोक्तेः तत् अधिकृत्य
प्राधान्येनधृत्वातेनिरेविस्तृतानिकर्मकर्तरिरूपंयतः सर्वेषांकक्षावृत्तनाडिकावृत्तादीनांमध्यंभूगर्भएव एतत्तस्मि राम॰
न् भूगर्भेस्थितोनरः पातवत्र्मनिपातमार्गेस्थितंस्फुटंशशिनंतंव्युच्चहेतुमीक्षतेपश्यति अपिरेवार्थे विगतः उच्चहेतुर्यस्मा ३९
सौतथा उच्चस्यहेतुंविनापीत्यर्थः एतदुक्तंभवति फलभंग्याकक्षावृत्तस्यभूगर्भोमध्यंप्रतिवृत्तस्यमध्यंभूगर्भादस्यफल
ज्यांतरेतत्रप्रतिवृत्तेमध्यमचंद्रस्तदुच्चंचतन्मध्येचंद्रकेंद्रकक्षावृत्तेतुस्फुटचंद्रः तत्रैवतत्त्वानाः स्थउक्तंचचंद्रस्यकक्षा।

वलयेहिपातइति अतोभूगर्भस्थोद्रष्टाकक्षावृत्तेस्फुटचंद्रेपश्यतितत्वेवतन्पातमश्च अतोनयोरेकवृत्तचारित्वाच्चंद्रवशेननन्पातस्यापि
फलदातृत्वं ननूच्चस्यअतउक्तंव्युच्चहेतुमिति स्पनतग्रंथकृतोक्तंजनानांव्यामोहनमात्रं वास्तवंतुनैतत् तथाहियद्यपिप्रतिवृ
त्तस्यनीचोच्चवृत्तस्यवायदुच्चस्थानंतदेवोच्चमित्यस्ति तथाप्युच्चहेतुंविनाकक्षावृत्तेस्फुट चंद्रदर्शनंकथंस्यात् स्फुटचंद्रस्यका
रणमुच्चंभवत्येव उक्तंचसूर्यसिद्धांते अदृश्यरूपाःकालस्यमूर्तयोभगणाश्रिताः शीघ्रमंदोच्चपाताख्याग्रहाणांगतिहेतवइत्यादि
अतोव्युच्चहेतुमिति यदुक्तंतन्नचतुरस्रमितिप्रतिभाति अतएवयुत्पन्नरेवस्यति अर्कमर्कजेत्यादि १० अथपद्युक्तंगतिवशेन

तद्गतः शशिनमीक्षतेस्फुटंव्युच्चहेतुमपिपातवर्त्मनि १० अत्रयेनविकलादलार्धमप्यन्हियांतिफ
लमस्तुकिंततः तावदेवफलगौरवंगतिर्यावतीत्यधिफलःकलानिधिः ११ ॥९॥ तद्दृढयन् अन्यपातानांफलदातृ
त्वासंभवं प्रतिपादयन् चंद्रस्यफलगौरवंद्रढयति अत्रयेभौमादीनांपाताःविकलादलार्धं विकलायादलंतदर्धमपि अन्हिदिवसेन
यांतिनगच्छंतितेभ्यःफलंकिमस्तु अपितुनास्तुनहितेवर्षशतेनापिकलामात्रंचलंति अतोयावतीगतिस्तावदेवफलगौरवं यथा
यथागतिरधिकातथातथाफलगौरवं अल्पकालेनेवफलवैफलवैचित्र्यात् इतिहेतोःकलानिधिश्चंद्रमाःसर्वग्रहेभ्योधिफ
लःअधिअधिकंफलंयस्यासावधिफलः अन्यग्रहाणांगतियोगोपिचंद्रगतिसमोनस्यादतोसावधिकफलइतिभावः तथा
चोक्तं सकलखगाः सर्वेएकतःशशलांछनः ततोधिकतरश्चंद्रस्तस्माच्चंद्रंपरीक्षयेदिति ११ अत्रयःसंपातःसएवरा

वि॰वृं॰ हुरित्यर्थेप्रमाणांतरफलमाह किंचप्रमाणांतरमप्यस्तिजिष्णुजोब्रह्मगुप्तः सोमः प्रसिद्धः रोमकोमुनिःमयोमयासुरः आदिश अ॰
टी॰ ब्देनपितामहवसिष्ठादीनांग्रहणं नत्रुएतेनांत्रिकाःशास्त्रप्रणेतारःराहुपातयोर्नामनीपर्यायेणैवविदधुः पातपर्यायेराहुश ७
४० ब्दंप्रयुंजतेघटकलशवत् तथाचोक्तंकुमुदिनीपतिपातोराहुमाहुरिहकेपितमेवेति अतोयःपातःसएवराहुरितिसोमरोमकादीनां
मुनेर्वृत्तसंपातएवराहुरित्यर्थः१२ ननुपातएवराहुर्भवतुउच्चस्यफलदातृत्वाभावकिमायातं नत्रह्युच्चहेतुर्निमित्तकारणमुपपन्नंत
नदपिसूक्ष्मदृष्ट्याविचार्यमाणेसंदिग्धमित्याशंकांमनसिधृत्वातन्निरासयुक्त्यंतरमाह नदुच्चयदिपृथग्भवेत्फलदातृत्वेस्वतंत्रं

किंचगोलगणितेषुजिष्णुजःसोमरोमकमयादयोपिच्चपर्यये णनन्रुराहुपातयोर्नामनीविदधुरेवतांत्रि
काः१२ अर्कमर्कजकुजार्यतुंगतांकिंनयंतियदितत्पृथग्भवेत् ॥९ भवेत्तर्हिसोमरोमकादयःअर्कजकुजार्यतुंगतामर्के।

किंनयंतिआर्योगुरुः अर्कजकुजार्याणांतुंगंतस्यभावस्तथा शनिभौमबृहस्पतीनांशीघ्रोच्चसूर्यएवेतिकथं वदंतीति यद्येषांसूर्य
एवशीघ्रोच्चंतदातस्यफलदातृत्वेपृथक्त्वंनस्यात् नतस्मात्कारणादियंकल्पनाउच्चंहिकल्पनामात्रंमंदफलानिसाधनायेति ग्रास॰
उक्तंचगोलाध्याये यःस्यात्प्रदेशःप्रतिमंडलस्यदूरेभुवस्तस्यकृतोच्चसंज्ञासोपिप्रदेशश्चलतीति तस्मात्प्रकल्पितातुंगगतिर्मु ४०
निंद्रैरिति अतउच्चस्यकल्पनामात्रत्वात्नफलदातृत्वंतर्हि पातोपिशरसाधनायकल्पनामात्रंकथंतस्यापिफलदातृत्वंभवेदित्या
शंकायामाह उच्चमुच्चरन्निति उच्चोपिनफलमुच्चरनकथयन् कोपिनग्रुतःरीपिनंफलंयस्मिन्ततन्नथा उच्चस्यफलंकुत्रा

पिनश्रुतं तस्यफलश्रवणाभावात्कल्पनामात्रत्वमितिभावः अतःपातस्यग्रहत्वंयुक्तं उच्चस्यफलदातृत्वाभावेग्रंथकृताकिमं
र्थमेतावत्प्रपंचितंपर्यवसानेतुआगमएवश्रतः प्रथमततएवतत्रागमाभावःकारणंकथंनवक्तव्यमिति १३ ननुदिनादेराधि
पत्यंतस्यपातस्यकथंनास्तीति तत्राह शालिनीवृत्तं अहोराहोरहोरात्रवर्षाधिपत्यंनास्ति अहोरात्रंवारःवर्षंवत्सरःमौना
सहोरादीनामुपलक्षणंतेषांस्वामित्वंराहोर्नास्तीतिसत्यंसत्यमेवेति व्यंग्योक्तिःतथापिसर्वव्योमगानां अधीशौपुष्पवंतौ
चंद्रार्कौयस्यराहोः छायापिनष्टिचूर्णयति पिषपेषणेतस्यराहोःस्वामितायाविनष्टिःविनाशःकालेनकुत्रापीति सकथो

कल्पनातदियमुच्चमुच्चरन्कोपिरोपितफलंनचश्रुतः १३ राहोर्नाहोरात्रवर्षाधिपत्यंसत्यंसर्वव्योमगानाम
धीशौ यस्यच्छायापुष्पवंतौपिनष्टि कालेतस्यस्वामितायाविनष्टिः १४ प्रतिदिनंखचरःप्रचरन्फलंकिम
पियच्छतिचारफलोहिसः

तयापुष्पवंतौदिवाकरनिशाकरावित्यमरःग्रहाधीशौचंद्रार्कौयस्यच्छायामात्रंविद्धलयति न
स्यस्वामित्वंनास्तीतिवक्तुंनशक्यते अतःपारंपर्येणदिनवर्षादीनामप्याधिपत्यंतस्यास्त्येवेतिभावः १४ अथगतिवशात्फलमिति
प्रतिपादयन् राहोर्गतिसद्भावेप्रमाणमाह द्रुतविलंबितं खचरःप्रतिदिनंप्रचरन्सन् किमपिफलंयच्छति हि यस्मात्कारणात्
तस्खचरः चारफलचारेणगत्याफलंयस्यासौतथायस्मात्खचरःचारफलइत्युच्यते तस्माद्यथायथायोग्रहःकिंचिच्चलति
तथाफलंयच्छतीत्यर्थः सराहुःग्रहणार्क्षगएवास्तिग्रहणेनक्षत्रेस्थितएवास्तिकुत्यकइतिप्रकृतिकत्वं विपक्षेप्रत्यक्षबाध

Centre for the Arts

माहसचेद्दिनिसराहुः चेद्रहणसंयोगोनास्तीनहिउपप्लवःकिंचित्किंचलति उपप्लवोग्रहणं एतदुक्तंभवति ग्रहणोराहुसान्निध्यमस्त्ये
वेति प्राक्प्रतिपादितंग्रहणेहिकिंचिन्न्यूनिमासंसार्धेकभागप्रमाणेतिषण्मासैर्नवभागैःस्पष्टतश्चलत्येवनत् एकंग्रहणायस्मिन्नस्
त्रैहष्टंतत्परं ———————— तन्स्पष्टनक्षत्रेणतत्परमपितन्स्पष्टनक्षत्रेद्रइति प्रत्यक्षंदृश्यते अतोग्रहणचलनमेवराहुगतिः ग्रहणेबश्यंत
त्सांनिध्यात् अतश्चराहोर्गतिसद्भावात् ग्रहत्वंफलदातृत्वंचसिद्धं १५ एवंराहोर्ग्रहत्वादिकंसंस्थाप्यानयैवयुक्त्याकेतोरपिग्र
हत्वसंस्थापयति द्रुतविलंबितयदादिवि आकाशेतत्परंतस्यराहोःपरंपश्चिमकायःउदयंएतितदाकेतुरपिप्रतिवासरंचरतीति

ग्रहणाक्रमणमेवसचेन्नकिंचलतिकिंचिदुपप्लवएवतत् १५ उदयमेतियदादिवितत्परंचरति
केतुरपिप्रतिवासरं भवतिनग्रहएवगतिं विनाजगति कर्मविपाकवदावदः ॥ १६ ॥ ७ ॥

स्यात् एतदुक्तंभवतिवृत्तपातमपरमित्यादिनाराहोः षड्भांतरेयोद्वितीयःसंपातस्तस्यग्रहत्वंकेतुरितिप्रतिपादितंतत्सांनिधावपियद्ग्र
हणतदपिप्रागवच्चलति अतः केतोरपिगतिःसिद्धागति सिद्धौसत्यांग्रहत्वंफलदातृत्वंचसाधयति भवतीतिगतिंविनाग्रहएवनभ
वति कथंभूतःजगतिइहजनेकर्मविपाकवदावदः कर्मणोविपाकस्तंवदतीतिकर्मविपाकवदावदः पचादित्वादच् चरिचलि
पतिवदीनांवाद्वित्वमच्याक्काभ्यासस्येति द्वित्वमभ्यासस्यात्वंच यस्यहिगतिरस्तिसएवग्रहोभवति अतोसौपूर्वकर्मविपाकजनि
तस्यशुभाशुभस्यसूचकोभवेत् तस्मात्केतोरपिग्रहत्वंफलदातृत्वंचसिद्धं १६ ननुग्रहणेतमएवप्रत्यक्षंदृश्यतेसकथंग्रहोभवे

दितिपरमताशंकाभोजराजेनदूषितेत्याह इतविलंबितं उपरागेग्रहणेपरागतंप्राप्तंनमउपप्लवोरिष्टमेवेति परिहर्तुंनियजंतिसकिं ग्रहःसग्रहएवनभवतीतितथाहि चंद्रार्कयोर्ग्रहणेस्वाभाविकदीप्तेरवरोधकंमत्स्यसंयत्नमोदृश्यते तदुत्पातएव प्रकृतेरन्यत्व मुत्पात इत्युक्तत्वात् परिवेषादिवत् अनस्ततमउत्पातएवेतिपरिहरंति आचार्याइतियन्मतं तत्मणित्थवचांसिविवृण्वता मणित्थवाक्यानांविवरणंकुर्वता भोजमहीभुजाभोजराजेनअनस्तंअद्भिद्यत नसूत्रानुकरणो कर्मणिलङ्एतन्मतंमणित्थ वाक्यविवरणेभोजराजेननिराकृतमित्यर्थः तद्यथाउत्पातोहिगणितागतान्नोपलभ्यते ग्रहणंहिसम्यक्प्रलभ्यते अतोनोत्पातः

परिहर्तुमुपरागमागतंतमउपप्लवएवसकिंग्रहः इतिमणित्थवचांसिविवृण्वतामतमस्तभोजमहीभु
जा २७ अथाप्यसौकेवलवासनायांनायातिसिद्धिंतदपिप्रियंनः अवासनेकिंनसुरद्युरात्रमकीयनाभ्यांभव

किंचउत्पातोहिदोषविशेषेणयत्रक्वचनदृश्यते चंद्रग्रहणंतुसर्वदेशे अतश्चनोत्पातइतिगणितागतमन्यसं ((नैवभेजे२८। आगमश्चब्रह्मणोवरप्रदानादिग्रहचारेतत्फलकथनंचलोकप्रसिद्धिश्च राहुकृतंग्रहणंस्यादागोपालांगनादिसिद्धमित्यभिनिब्रह्म गुप्तः अन्यापिपुरस्तादुक्ता युक्तयश्च इत्यादिप्रमाणैस्तन्मतंभोजराजेननिराकृतमितिभावः २७ नन्वागमप्रामाण्येनराहोःसिद्धिर स्तिपरंतुदिग्देशकालावरणादिभेदैर्गोलवासनायांसिद्धिर्नास्तीतितत्राह उपजातिका अथापियद्यपिअसौराहुःकेवलायांस- कस्यामेवगोलवासनायांसिद्धिंनायाति तदपिनोस्माकंप्रियं मास्तुगोलवासनायांसिद्धिःतत्कथं अकीयनाभ्यांसूर्यस्योत्तर

वि॰ टी॰ ४२ दक्षिणायनाभ्यासुराणां देवानां द्युरात्रमहोरात्रं । अत्र वासनं वासनाबाह्यं भवतान्वयैव किं न भेजे किं न स्वीकृतं अपि तु स्वीकृतमेव द्यु अ॰ ७
इत्यव्ययं दिनवाचकमिति क्षीरस्वाम्यादयः एतदुक्तं भवति मेरुगतानां देवानां नाडिकामंडलं क्षितिजं तस्मादुपरिस्थिताः क्रांति
वृत्ते मेषादयः षड्राशयो दृश्याः तुलादयः षट् अधःस्थिताः अदृश्याः अतो मेषादिषड्राशिस्थितेऽर्के देवानां दिनं तुलादिस्थिते
रात्रिरिति द्युरात्रं गोलवासनासिद्धं शिशिरपूर्वमृतुत्रयमुत्तरं ह्ययनमाहुरहश्च तदापरमित्यादिना पुराणादिषु उत्तरायणं
दिनं दक्षिणायनं रात्रिरित्यागमस्य विरोधभयादिदं वासनाबाह्यमपि द्युरात्रं त्वयापि स्वीकृतमतोऽस्माभिरप्येकमिदं अ

सिद्धांतपक्षस्तु परं दिनार्धान्निशा निशार्धात्परतो दिनश्रीः सर्वं पुराणे गणिते च साम्यमर्कायनाभ्यां स
दसत्फलेषु २९ कर्कं गतेऽर्के हि सुरायराह्नः फलं पुरा रात्रिवदाहुरस्य ११ वासनमागतभयात्स्वीकृतमिति भावः

॥२८ अथानयोर्विरोधं परिहरति उपजातिका सिद्धांतपक्षस्त्वयं सिद्धांतस्यायमाशय इति दिनार्धात्परं निशा निशार्धात्परतो दिन
श्रीर्दिनलक्ष्मीर्दिनमेवेति यावत् सर्वं सत्यं कायनाभ्यां सकाशात्सदसत्फलेषु विषये पुराणे गणिते च साम्यं स्यात् एतदुक्तं भवति राम॰
गणिते किल कर्कसंक्रमे दिनार्धं तत्परं रात्र्युन्मुखत्वाद्रात्रिरित्युच्यते एवं मकरसंक्रमं निशार्धं तत्परं दिनोन्मुखत्वाद्दिनमेवेति त ४२
थाच सिद्धांते विरोधपरिहारः दिनं सुराणामयनं यदुत्तरं निशेतरत्संहितिकैः प्रकीर्तितं दिनोन्मुखेऽर्के दिनमेव तन्मतं निशात
थातत्फलकीर्तनायतदिति २९ अथैतदेव स्पष्टयति उपजातिका व्याख्यानप्रायमेतत् हि यस्मात्कारणात्कर्कगते अर्के

सतिसुराणांदेवानां अपराह्णः स्यात् अन्हः अपरं अपराह्णः दिनोत्तरार्द्धं अस्यफलंपुनः फलंतुरात्रिवदाहुः नक्रंमकरंगते अर्के
सति सर्वांदेवानां अपररात्रंसमरंनिरात्रेः अपरं अपररात्रः अह्नः सर्वैकदेशेन्यच रात्र्यान्हाः पुंसीतिपुस्त्वं एतत्परं एतस्मात्परं वास
रवत्स्मरंतिसेहिताकारादयः अस्यदृढीकरणार्थं एतद्दृष्टांतमन्यत्राप्याह २० उपजातिकाकिलेत्यहंतर्के अनघ्नैहेतोः दशमीघ्व
पिप्राकूपूर्वकापालिकोवेधविधिरुक्तः निशार्धादिनार्धपर्यंतंप्राक्कपालेदिनार्धान्निशार्धपर्यंतंपश्चिमकपालंग्रहगणितेप्रसिद्धं
तयोःकपालयोर्भवःकापालिकः अयंभावःदशमीशेषसंयुक्तोयदिस्यादरुणोदयःवैष्णवैस्तत्रनकर्तव्यंतद्दिनैकादशीव्रतमित्यादि

नक्रगतेचापररात्रमेषामेतत्परंवासरवत्स्मरंति २० अनघ्नकेश्चिद्दशमीघ्वपिप्राक्कापालिकोवे
धविधिःकिलोक्तःमासोन्यएवन्नियमव्रतादौपित्र्येनिशार्धेसतिपूर्णिमास्या २१ ॥ ७ ॥

वाक्यैररुणोदयेदशम्याविद्धैकादशीयथावैष्णवैस्त्यज्यते नतुत्केश्चिन्निंवादित्यसंप्रदायिभिरर्धरात्रेदशम्याविद्धैकादशीत्य
ज्यते अर्धरात्रादुपरिउत्तरदिनप्राप्तेःतद्धाकचच अर्द्धरात्रेपिकेषांचिद्दशमीवेधइष्यतेश्च धर्मशास्त्रेपित्र्याशौचादिवा
दिषुकेचिदर्धरात्रादुपर्युत्तरदिनमिच्छंति अनघ्नविष्टिरंगारकश्चैवव्यतीपातश्चवैधृतिःप्रत्यरिर्जन्मनक्षत्रंमध्यान्हा
त्परतःशुभमित्यादिवाक्यानामवकाशः अपिचमासोन्यइति एवमनेनैवहेतुनापौर्णमास्यापित्र्येनिशार्धेसतिनिय
मव्रतादावन्योमासःस्यात् पितृणामिदंपितुर्यत्नुनियमाःचातुर्मास्येशाकदध्यादित्यागादयःव्रतानिकार्तिकव्रतादौ

नितेषामारंभः पूर्वमासस्य पूर्णमासीमारभ्यैवयतस्तत्रपितॄणांनिशार्धंतथाहि चंद्रस्योर्ध्वभागेवसंतः पितरः स्वमस्तकोपरिद
र्शीसूर्यंपश्यंति अतस्तत्रदिनार्धंसर्वपूर्णमास्यांसूर्यस्य अधोर्ध्वस्थितत्वादर्धरात्रः कृष्णपक्षार्द्धेसूर्योदयः शुक्लपक्षार्धेस्तमयः।
इति पिच्यमानस्यवासनायांसिद्धांतेप्रसिद्धं २१ अथराहुसद्भावेप्रमाणांतरमाह द्रुतविलंबितं तत्तस्मादितिहेतोः सराहुर्विद्यतएव
परैरन्यैर्हेतुभिः किंअन्यैर्हेतवस्तिष्ठंतु तमेवहेतुमाह रुधिरेतिरुधिरविंदुवपुर्यथातथायेतामसकीलककेतवोबिलसंति तेस्व
पितृराहुसमर्थनेहेतवःस्युः रुधिरस्यविंदवोयस्मिनत द्रुधिरविंदुतच्चतद्वपुश्चतत्तथा वपुःशरीरंतामसकीलकाश्चतेकेतवश्च

तदितिविद्यतएवसकिंपरैरुधिरविंदुवपुर्विलसंतिये तद्दृहतामसकीलककेतवः स्वपितृराहुसमर्थनहेतवः॥२२

यःपर्वगस्तस्यगतिर्नदृष्टास्यैवग्रहत्वेपिमहत्प्रमाणं विलोमगामीविधुपातएवतस्माद्ग्रहोराहुरितिप्रतीतः॥२३

तेनयास्वश्वासौपिताचस्वपितातस्यसमर्थनंसंस्थापनंतत्रहेतवस्तेतथा तामसकीलकाख्यायेकेतवस्तेराहुसुताइत्युक्तत्वात्तेषां
केतूनांपिताराहुरस्तीत्यर्थः तथाचोक्तंवराहसंहितायां स्तनजानलानुरूपाः त्रिमूलताराः कुजात्मजाः षष्ठिः नाम्नाचकौंकुमारस्ते
सौम्याशासंस्थिताः पापाः त्रिंशत्त्र्यधिकाराहोस्तेतामसकीलकाइतिख्याताः रविशशिगादृश्यंतेतेषांफलमर्कचारोक्तमिति।
॥२२॥ राहोर्ग्रहत्वंप्रागुक्तप्रमाणेनभंग्यंतरेणद्रढयति उपजातिकायःपर्वगोग्रहणगोराहुस्तस्यगतिःसाक्षान्नदृष्टा किं
त्वनुमानेनग्रहणऋक्षगएवेत्यादिना अतोगतिरस्तीत्यनुमानसिद्धैवगतिर्ग्रहत्वेमहत्प्रमाणं हियस्मात्कारणादेवविधुपा

तोराहुर्विलोमगामीसदावक्रचारी अस्ति यथा चंद्रार्कौ सदानुलोमगामिनौ तथैवायंसदाविलोमगामीति तथाच भूपालः राहुकेतू
सदावक्रौ शीघ्रगौ शशिभास्करावितिं तस्माद्धेतोराहुरितिप्रतीतः प्रत्ययप्राप्तः सतद्राकांग्रथकृतोनभवतीतिप्रतिभाति प्रतिदिनं
खचरइत्यादिना पौनरुक्त्यापत्तिः नदिति विघातइत्यनेनाध्यायसमाप्तिप्रतीतेश्च २३ इतिश्रीसकलागमाचार्यवर्य श्रीकेशवस्ता
त्मजगणेशदैवज्ञविरचितायां विवाहवृंदावनटीकायांविवाहदीपिकायांराहुसंज्ञाध्यायः सप्तमः ७ अथषड्वर्गादिफला
नि विवक्षुस्तावत्तन्वादिभावानयनं जातकशास्त्रीयमप्यत्रसौकर्यार्थमाह नवशालिनीवृत्तानि लग्नादर्कवद्गी त्रिखंडत्व

इतिश्रीविवाहवृंदावनेराहुसंज्ञाऽध्यायः सप्तमः ७ अथषड्वर्गोध्यायः कृत्वालग्नादर्कवद्गीत्रिखंडंभू
योव्यक्षैस्तद्घटीभिर्विलग्नं चक्रार्धोनेतेचतत्कालएवं जायेयातामस्तमध्यान्हलग्ने १ ॥ ६ ॥

त्वातस्यघटीभिर्भूयः पुनर्व्यक्षैर्लग्नंकार्यं तद्यथा लग्नमेवसूर्यंप्रकल्प्य अयनांशान्दत्वातस्माच्चरं कृत्वारात्रिदलंकार्यं
तमिष्टकालंप्रकल्प्यतस्मात्सायनांशलग्नात् लंकोदयैर्भोग्यादिकंकृत्वालग्नंकार्यमिति अर्थात्तच्चतुर्थलग्नंस्यात् तेदेलग्नेच
क्रार्धोनेषड्राश्यूनेकार्येएवंतेतत्काले अस्तमध्यान्हलग्नेक्रमेणजायेयातां उत्पन्नेभवेतां १ लग्नंतुर्यांच्चतुर्थलग्नाच्चोर्ध्व
तुर्यंमस्तात्सप्तमलग्नाच्चोर्ध्वं अस्तंमध्याद्दशमलग्नाच्चोर्ध्वंमध्यमैंद्री विलग्नाच्चोर्ध्वं इंद्रस्येयमैंद्रीपूर्वादिक् तत्रवि
लग्नंतदेवलग्नमित्युच्यते तस्मान्मध्यंश्रोध्ये शेषाणांचतुर्णामपिपृथक्पृथक्त्र्यंशान् आद्येषुलग्नादिषुद्विर्द्विर्वारंदद्या

एवमनुनाप्रकारेणभावाःस्युःतद्यथालग्नंचतुर्थाद्विशोध्यतस्यत्र्यंशंलग्नेदत्वाद्वितीयभावोभवेत् पुनरपितमेवत्र्यंशंद्विती
यभावेदत्वात्तृतीयभावोभवेत् एवंतुर्यमस्ताद्विशोध्यतत्र्यंशेनतुर्येद्विर्दत्वापंचमषष्ठौभावौस्तःएवंमष्टमनवमौ
दयःएतयोःदलैक्यंसंधिःस्यात् तद्यथाद्वादशभावलग्नयोरैक्यदलंतन्मध्यवर्तीसंधिःस्यात्एवंलग्नद्वितीययोर्द्वितीयतृती
ययोरित्यादि २ अथग्रहफलानांभावकल्पनवशात्तारतम्यमाहसंधौस्थितोग्रहोनिःफलःशुभफलोन्यशुभफलोपिभा
वभागैस्तुल्यःखेटःसम्यक्परिपूर्णांभावपंक्तिंभावफलंव्यनक्तिप्रकटयतिददातीति यावत् संधेःसकाशादूनाधिक्यमाप्तः

लग्नंतुर्यात्तुर्यमस्ताद्विशोध्यंमध्यादस्तंमध्यमेंद्रीविलग्नात् शेषत्र्यंशान्द्विर्द्विराद्येषुदद्यादेवंभावाःसंधिरे
तद्दलैक्यं २ संधौखेटोनिःफलोभावभागैस्तुल्यःसम्यक्भावपंक्तिंव्यनक्ति संधेरूनाधिक्यमाप्तोगतैष्यव्याधी।
नांसंदधातिस्वपाकं ३ नांगीकारोभावजानांगुणानांनतद्दोषाणांनत्वतस्त्यागएव॥ प्राप्तस्वेटगतैष्यभावाधीनांस्व

पाकंसंदधातिसंधेरूनोग्रहोगतभावजंफलंअधिकस्त्वेष्यभावजंफलंददातीत्यर्थः तत्पदंपादोर्धमिति त्रैराशिकेनकल्प्यं ए
मनेनविधिनायत्रभावेस्थितोग्रहस्तत्फलंभावजं लग्नराशेःसकाशाद्यावतिराशौस्थितोग्रहस्तत्फलंस्वाभाविकं ३ अन्योन्य
भेदेसतिनिर्णयमाह भावेनभावकल्पनायांयेजातागुणास्तेषांगुणानांनांगीकारःनस्वाकारस्तस्माद्भावकल्पनवशाद्येदोषास्तेषां
दोषाणांनत्वतःसाकल्येनत्यागएव अत्रप्रथमस्योदाहरणं भावेतिस्वाभाविकेलग्नान्ससमःससससिःसूर्योभावव्यक्तोस्ति।

त्वांभावकल्पनया अष्टमंगतोपित्याज्यएव सप्तसप्तयोग्रहाः यस्यासौतथासतदुक्तंभवतिसूर्यः किलसप्तमोदुष्टःअशुभः
शुभःस्वाभाविकेनसप्तमःसूर्यः यदिभाववशादष्टमोभवेत्तदासौशुभोपित्याज्यएव ४ अथसयुक्तिकंद्वितीयोदाहरणमाह।
यस्मात्कारणाद्दोषःपाक्षिकोपिमन्याख्येयस्या गुणस्तुयःसम्यग्व्यापीसोनुगम्यःअनुसरणीयःसम्यग्व्याप्नोतीति सम्यग्व्या ज्यः
पीसर्वसंमतःपक्षांतरगतोपिदोषस्त्याज्योगुणस्तुसर्वसंमतएवग्राह्यइत्यर्थःतस्मात्कारणात्पंचमोपिभार्गवः स्वांशेभोगेगेहा
भावाद्गृहभावभागेभ्यःअधिकःसन्भूत्यैशुभायनस्यात् अयंभावःपंचमःशुक्रःकिलशुभःषष्ठोशुभःभावादुशुयतोयेसंधीन

भावव्यक्तावष्टमत्वंगतोपित्याज्योलग्नात्सप्तमःसप्तसप्तिः ४ मन्याख्येयःपाक्षिकोपीहदोषःसम्यग्व्या
पीयोगुणःसोनुगम्यःयस्मादंशेगेह भावाधिकःसन्नस्याद्भूत्यैभार्गवःपंचमोपि ५ ॥ ॥ ॥ ॥

दंतवर्त्तिनोंशास्तेनतद्भावस्य अतःपूर्वसंधेःसकाशादंशेरधिकोग्रहउत्तरभावस्थितोभवेत् अतःस्वाभाविकेनपंचमःशुक्रोय-
दिभाववशेनषष्ठोभवेत्तथापित्याज्यएवेति अथलग्नानद्वृटिकाज्ञानंविवस्वुस्तदर्थंतावत्संक्रांतिज्ञानमात्रेणसूर्यज्ञानंलग्नां
शज्ञानंचाह ५ अंतर्मध्येवासराःअंतर्मध्येवासराःसंक्रांत्योरंतर्वासरास्तेतथा तैर्द्युवृंदादिनगणाद्यज्ञादिराश्यादिलब्धंत
त् मेषादिराशिभिर्भिश्रयुक्तभानुःस्यात् तद्यथा संक्रांतिमारभ्यइष्टदिनपर्यंतंयोगतोदिनगणःसपूर्वसंक्रांतिमार-
भ्यउत्तरसंक्रांतिपर्यंतयेमध्यवर्त्तिनोदिवसास्तैर्भक्तःतस्माद्राश्यादियल्लब्धंतत्संक्रांतिवशेनगतराशिभिर्युक्तंरा

वि·टं टी· ४५ ष्यादिको भानुः स्यात् अथ लग्नांशज्ञानं भक्ताइति लग्नस्य भुक्तायेन नवांशास्तैर्दिग्भिर्निघ्ना रामैर्भक्तास्त्रिंशदंशाभागा भवेयुः तद्यथा अ· ८
यथोक्तविधिना लग्नशुद्धिं नवांशशुद्धिं च विचार्य अजमृगाननतौलीत्यादिवक्ष्यमाणोक्त्या लग्नादिममंशमारभ्य इष्टनवांशात्पूर्वं
नवांशा भुक्तास्ते दशघ्नास्त्रिभक्तास्तल्लग्नराश्याद्यो भागाः स्युरिति राश्यादिलग्नं स्यात् ६ अथाभ्यां कालमाह रात्रौ भानुर्भार्धयुक्
षड्राशियुक्तः दिवा तु यथास्थित एव सायनांशः अयनांशसहितो वा रात्रौ च अर्थाल्लग्नं च सायनांशं कार्यं तन्वर्कांशाः क्रमेण भुक्त
भोग्याः पृथक् स्वोदयघ्नाः त्रिंशद्भक्ताः पलादि स्यात् अर्थाद्भुक्तं भोग्यं च तद्यथा तनोर्लग्नस्य भुक्तभागा लग्नोदयेन गुणिता त्रिंशद्भ

संक्रांत्यंनवीसरैर्येयुतं दाल्लब्धं भानुर्भादिमेषादिमिश्रं भक्ता रामैर्लग्नभुक्तानवांशा दिग्भिर्निघ्नास्त्रिंशदं
शाभवेयुः ६ रात्रौ भानुर्भार्धयुक्सायनांशस्तन्वर्कांशाः स्वोदयघ्नाः पृथक्ते त्रिंशद्भक्ता भुक्तभोग्याः फलादि
नाडक्कालो मध्यगः स्वोदयाढ्यः ७ तत्कालार्कन्यूनलग्नांशपिंडो भक्तः पंचसोणिभिर्भुक्तहोराः ॥ ८ ॥

क्ताः फलादि भुक्तं स्यात् एवमर्कस्य भोग्यभागाः अर्कोदयेन गुणितास्त्रिंशद्भक्ताः पलादिकं भोग्यं स्यात् दिनिनाडक्कालः स्वोदयाढ्यो म रान
ध्यगः स्यात् तदिवदृश्यते सो नाडक् स चासौ कालश्च नाडक्कालः पलादि भुक्तभोग्यकालः स्वोदयैर्मध्यवर्तिभिरुदयैराढ्य ॥ ४५
ध्यगः लग्नार्कयोर्मध्यवर्ती कालः स्यात् ७ अथ लग्नकालमुत्कालग्नात्कालहोरामाह स चासौ कालश्च तत्कालः तत्कालिकः
तेन न्यूनतश्च तल्लग्नं च तस्य अंशाः तेषां पिंडः समूहः पंचसोणिभिः पंचदशभिर्युक्तः भुक्तहोराः स्युः तदीशाः तासां होराणामी

शाभास्वदादयोवरमारभ्यसंख्यायेरन्नगणयेरन् कर्मणिलिङ् भास्वान्सूर्यः शुक्रः प्रसिद्धः ज्ञोबुधः इंदुश्चंद्रः शौरः शनिः आर्योगु-
रुः भौमः प्रसिद्धः ८ अथ पापहोराभंगमाह सौम्यग्रह होराशुभापापहोराशुभेतिस्पष्टमर्थसिद्धंच सौम्यवर्गैः अधिकंतस्मिन्सौम्य-
वर्गाधिकेलग्नेसतिक्रूराः पापहोरामोघानिःफलाःस्युः गृहादीन्षड्वर्गान्वक्ष्यति तत्रचतुरधिकाः सौम्यवर्गाश्चेत्स्युस्तदासौम्यवर्गाधि-
कत्वमितिस्पष्टं किंचवारेरात्र्यांचक्रूराहोरामोघाःस्युः सौम्यवारेसेदारात्रौक्रूरवारेसत्यपीत्यर्थः तथाचगर्गः क्रूरवारेक्रूरहोरा-
शस्ताइहमंगले नातिदुष्टाशुभेवारेरात्रौस्वल्पफलामतेति वैद्यनाथः तेलग्नंसच्चतुर्वर्गंदुष्यतेकालहोरयैतिसत्तद्ध्वंसंगेन

भास्वच्छुक्रज्ञेंदुसौरार्यभौमाः संख्यायेरन्वारतस्तेतदीशाः ८ होराः क्रूराःसौम्यवर्गाधिकेसुर्लग्नेमोघाः
सौम्यवारेचरात्र्या पापारिष्टंनिःफलंशक्तिभाजांस्यात्षड्वर्गेलग्नगेसद्ग्रहाणां ९ ॥ ६ ॥

अन्यस्यपापजनितस्याशुभफलस्यभंगमाह पापारिष्टमिति पापारिष्टंपापग्रहजनितमरिष्टं अशुभंनिःफलंस्यात् कस्मिन्सति
शक्तिभाजांबलिनासद्ग्रहाणां सौम्यग्रहाणांषड्वर्गेलग्नगेसति ९ एवंकालहोराणांमतांतरमुक्त्वा सर्वसंमतंवक्ष्यन् तदर्थेनावहा-
रप्रवृत्तिमाह उपजातिका चरार्धदेशांतरंचग्रहगणितेप्रसिद्धं तत्रचरार्धमेवचरमुच्यते देशांतरयोजनानिस्वचतुर्थांशोमि-
तानितत्पलानिस्युः तेषांचरार्धपलानांदेशांतरपलानांचक्रमेणयुग्वियोगौकार्यौ कस्मिन्सतियाम्योत्तरगोलगेअर्केसतिया-
म्यगोलेयोगः उत्तरगोलगेवियोगइत्यर्थः तत्रयोगेसतितैःपलैर्दिनवारकर्तुःप्रवृत्तिरव्युदयात्पुरापूर्वंस्यात् वियोगेसतिप

सि॰ त॰ टी॰ ४६

श्चाङ्कवेत् अतोदक्षिणगोलेसदापूर्वंवारप्रवृत्तिंउत्तरगोलेपश्चादिति दिनस्यदिवसस्यवारस्यकर्त्ता वारस्येतियावत् इय मुक्तावारप्रवृत्तिरसंगतावासनाबाह्यत्वात् सप्तर्षिवाराहादिवचनविरोधाच्च तथाहिलंकायांसूर्योदयात्सर्वदेशे किलवार प्रवृत्तिःलंकायांयत् क्षितिजंतदन्यदेशेउन्मंडलंउत्तरगोलेस्वक्षितिजादूर्ध्वमुन्मंडलंदक्षिणेत्वधःतदंतरंचरमेव अतउत्त रगोलेमध्यरेखायांस्वोदयादुपरिचरपलैर्वारप्रवृत्तिःदक्षिणेतुपूर्वंमध्यरेखादेशोदययोरंतरेदेशांतरपलाभिन्नैःपलैःरेखा याःपश्चिमदेशेऊर्ध्वमुदयःपूर्वदेशेत्वधःअतोनेनविधिनाचरदेशांतरयोःसंस्कारवशादूर्ध्वमधोवावारप्रवृत्तिरिति अतस

चरार्धदेशांतरयुग्वियोगोक्रमेणयास्योत्तरगोलगेर्के योगेपुरास्वुदयाद्वियोगेपश्चात्प्रवृत्तिर्दिनवारकर्तुः १०

वोक्तंसिद्धांते अर्कोदयादूर्ध्वमधश्चेत्यादितथाचसंहितायांसप्तर्षिभिश्चउत्तरदक्षिणाच्चरदलहीनयुतानाडिकारवेरुदयात् प्राक्पश्चा नरदेशांतरयोजनस्वाष्टांशकेनाधीत्यादि अन्यैश्चसौम्यगोलेसवितुरुदयादित्यादि अतउक्तमनेनतत्कालत्वासनोविरुद्धंसप्त र्षिप्रमुखवचनैर्विरुद्धं अथवक्तव्यमस्यपाठांतरमस्तीतिचेतन्न यतःसर्वत्राप्ययमेवपाठः अथत्ववक्तव्यमस्यार्थांतरमस्ती तिचेत्तदपिन उत्तानार्थत्वेसत्यर्थांतरसंभवात् अर्थांतरंभविष्यतिचेद्धिवारयंतुनास्त्येवार्थांतरं अथवक्तव्यमसौमध्य रेखायाःपश्चिमदेशनिवासीभविष्यति अतस्तेनस्वदेशाभिप्रायेणोदमुक्तमिति तदपिनउत्तरगोलेदेशांतरपलेभ्योऽधि केषुचरेषुसत्सुव्यभिचारात् तथाहितदावयोःसंस्कारेक्रियमाणेपश्चिमदेशांतरस्यावशेषत्वात्तत्तुल्यैःपलैःपूर्वमेववारप्र

अ॰ ३

ग्रान ४६

Centre for the Arts

वृत्तिर्भाव्या असौतुवदति वियोगेपश्चादितिस्मृतः कुत्रापिनालंबनेसनीदंवक्तव्यं अनेनपश्चिमदेशनिवासित्वात्स्वदेशा
भिप्रायेरोदस्तुतं यत्नूतरगोले अल्पचरेसतिअभिचर्यतेतत्कदाचित्कृत्वातेनोपेक्षितमितिमंतव्यं १० अथहोरानयनं
दुंइवज्रा वारप्रवेशो द्वारप्रवेश मारभ्यद्विघ्नाभ्यता इष्टनाड्यष्टताभ्यः शरैःपंचभि यल्लब्धंतेनतुल्याःकालहो
रेशाःस्युः अपिसमतांतत्र्योतत्रप्रागुक्तहोराःस्युरत्ता अपिभवंतीत्यर्थः तासुहोरासुसंख्यागणनाउक्तवत्स्यात् भास्वच्छु
क्रज्ञेन्या दिना अनयोर्मतयोःफलितमाह यदीतियच्छुभाभ्यांप्रकाराभ्यांक्रूराहोराभवेत् कुवर्गःपापवर्गाधिकश्च

द्विघ्नेष्टनाडीशरलब्धतुल्यावारप्रदेशादपिकालहोराःसंख्योक्तवत्तास्वथयच्छुभाभ्यांक्रूराकुवर्ग
श्चनतदातिदोषः ११ गंडांतेष्वपिवैधृतावुभयतःसंक्रांतियामद्वयेयामार्धंव्यतिपातविष्टिकुलि
कैर्भंगंनविलग्नजगुः ॥

तदातिदोषोमहादोषोभवेत् तदातल्लग्नंसर्वथात्याज्यमेवेत्यर्थः ११ अथैतत्प्रसंगेना
न्यांश्चमहादोषानाह शार्दूलविक्रीडितंगंडांतानित्रिविधानि मूलवैधृतवरीयसामित्यादिनावक्ष्यमाणानिवैधृतःस
प्तविंशोयोगःसंक्रांतेःसकाशाद्यामद्वयेउभयतःसंक्रांतिकालात्प्राक्पश्चाच्चषोडशघटिकास्वित्यर्थःयामार्धंअर्धया
मःसतुशास्त्रांतरोक्तःमनीषिणोर्धप्रहराद्वितीयादित्यादिनाव्यतिपातःसप्तदशोयोगःविष्टिर्भद्रासप्तमंकरणंकुलि
कोनंतरमेवोक्तःएतेगंडांतादिदोषेभंगंनविलग्नजगुर्मुनयःसप्स्वन्यतमेदोषेसतिलग्नभंगःस्यादित्यर्थःअत्रकुलिक

माहद्वित्र्यूनाइति द्वाभ्यांद्वाभ्यामूनाद्विद्व्यूनाः मनवश्चतुर्दशाअर्कतः सूर्यमारभ्य कुलिकिनोमुहूर्ता भवंति कुलिकोस्तियेषां तेकुलिकिनः रवौचतुर्दशोमुहूर्तःकुलिकश्चंद्रे द्वादशोभौमेदशमइत्यादिनिशितु कैयकाः रवौत्रयोदशचंद्रेएकादशइत्यादि। दिनस्यरात्रेर्वापंचदशांशोमुहूर्तः प्रसिद्धः अर्थेनप्रसंगेनअन्येषां वारादिदोषाणां विषयमाह त्याज्यादिति येमयात्रउक्ता दोषाः तेभ्यः परेयेतिथ्युडुवारजा दोषाः खशादीन्विनानत्याज्याः आदिशब्देन हूणवंगानां ग्रहणंतिथिश्चउडुश्चवारश्चतेभ्यो। जातास्तेनथातत्रतिथिजा दग्धतिथ्यादयः नक्षत्रजाउपग्रहादयः वारजाः कंटककालवेलादयः तेखशादिष्वेववर्जनीयाना

द्विद्व्यूनामनवोर्कतः कुलिकिनोव्येकामुहूर्तानिशित्याज्यास्तिथ्युडुवारजाश्चनपरेदोषाः खशादीन्विना
१२। राश्यंशाः शशिभृगुपोक्षणाहताः तिथ्यभ्रभूदिक्शरेभ काभार्धदृकाणनंददिनकृड्ढागागृहं

त्यत्रेत्यतोत्रनोक्ताइति येत्वत्रोक्तास्तेसर्वदेशेत्याज्याइत्यर्थः उक्तंचतिथ्युडुदिनपतिजातायोगाग्राह्यामुहूणखशांव यस्ययत्
गइत्यादियद्वातिथिश्चउडुचनिथ्युडुतिथ्युडुचवारश्चतिथ्युडुवाराः तेभ्योजातास्तेनथातिथिवारजानक्षत्रवारजाश्चेत्यर्थः उ
क्तंचश्रीपतिना विरुद्धयोगास्तिथिवारजाताइत्यादि तिथिवारजाः संवर्तकादयः उडुवारजाः मृत्युयोगकालदंडादयः तत्रके मृत्यु।
योगंसर्वदेशत्यजेत् तद्वाक्यंच सर्वदासर्वदेशेषुमृत्युयोगंविवर्जयेदिति १२ अथलग्नेषड्वर्गशुद्धिमाह शार्दूलविक्रीडितेन रा
शेः अंशाः राश्यंशाः राशिभुक्तांशाः राशीन्संत्यज्य अंशाग्राह्या इत्यर्थः तेचतुर्षुस्थानेषुक्रमेणशशिभृगुपोक्षणाहताः १।१।३।

ईक्षणे द्वौ शेषास्त्वपराः निघ्न अभ्रभूदिक्शरैर्भक्ताः २५।१०।१०५॥ अभ्रभुवो दशशेषाः प्रसिद्धाः लब्धानि भार्धोदयो वर्गाः स्युः
भार्धं होरा दृक्काणो द्रेष्काणः नंददिनकृद्धागो नवांशद्वादशांशौ एवं चत्वारो वर्गाः यस्य गृहस्य यद्गृहं तत्तस्यैव अयमेको गृहा
द्व्यः अथ त्रिंशांशाः समराशौ सितादीनां पंचादयस्त्रिंशांशाः त्रिंशतः पूरणास्त्रिंशाः शादंतविधाने अश्वानिड प्रत्ययः त्रिंशाश्चते
अंशाश्च त्रिंशांशाः तद्यथा समराशावाद्याः पंच भागाः शुक्रस्य ततः सप्त बुधस्य ततोऽष्टौ गुरोः ततः पंच शनेः ततः पंच भौमस्येति ओ
जर्क्षेषु विषमराशिषु व्युत्क्रमात् भागानामधिपतीनां च तद्यथा आद्याः पंच भौमस्येति ओजर्क्षेषु विषराशिषु व्युत्क्रमात्॥

त्रिंशांशाः सितसौम्यजीवरविजक्ष्माजन्मनां व्युत्क्रमादोजर्क्षेषु शराश्वसंयमकृतः पंचेति षाड्वर्गिका १३॥
कुजकवींदुजचंद्ररवींदुजाः सितकुजेज्ययमार्किजसूरयः भवनपालवपाश्च तदादयस्त्वजमृगाननतौलि
कुलीरकाः १४

भागानामधिपतीनां च तद्यथा आद्याः पंच भौमस्य ततः पंच शनेः ततोऽष्टौ गुरोः ततः सप्त बुधस्य ततः पंच शु
क्रस्येति अत्र सितादीनामेवोत्क्रम इति न व्याख्येयं गर्गादिवचनविरोधात् इतीयं षड्वर्गिका स्यात् षण्णां वर्गाणां समाहारः
षड्वर्गी सैव षड्वर्गिका १३ अथ सौम्यपापवर्गज्ञानाय राश्यधिपानाह कुजेति विलंबितं कुजादयो भवनपा राश्यधिपाः स्युः मेषादी
नां द्वादशराशीनां कुजादयो द्वादश क्रमेणाधिपाः स्युरित्यर्थः स्वगृहाधीशाः अथ नवांशस्य स्तेलवपा नवांशपतयश्च स्युः
नवांशराशेरप्यधिपाः स्युरित्यर्थः तमेव नवांशराशिमाह तदादय इति तस्य नवांशस्योदयः प्रथमाः अजमृगाननतौलि

कुलीरकाः स्युः मेषराशौ प्रथमनवांशो मेषस्य वत्वृषे मकरः मिथुने तौली: कर्केकर्कटस्य चएवं पुनः सिंहे मेषः कन्यायां मकरइ त्यादि एवं प्रथमनवांशज्ञात्वा तमारभ्य प्रागानीत भुक्तनवांशान् गणयित्वा वर्तमानो नवांशराशिः स्यात् तदधिपो नवांशाधिपति रिति १४ अथ होरादीनाह वसंततिलका समे समराशौ अब्जखगयोर्होरेस्तः अब्जश्चंद्रः खगः सूर्यः खगः पूषा गभस्तिमानित्यभिधानात् विषमेराशौ अर्कमेरा होरे स्तः प्रागानीते लब्धवशात्समेराशौ प्रथमा होराचंद्रस्य द्वितीया सूर्यस्य विषमे प्रथमा सूर्यस्य द्वितीये दोरित्यर्थः अथ द्रेक्काणाधीशाः द्रेक्काणकाइति स्वगृहात्प्रथमपंचनवेश्वराणां द्रेक्काणाः स्युः

होरे समेऽब्जखगयोर्विषमे रवींद्वोर्द्रेक्काणकाः प्रथमपंचनवेश्वराणां स्युर्द्वादशांशपतयः स्वगृहा
च्छुभानि भानि ग्रहाश्च निजमित्र शुभांशभाजः १५ भजेनभुक्त्यनरभुक्तियोगे ॥ ॥

तद्यथा यदा शून्यं लब्धं तदा प्रथमो वर्तमानः यदा एकं तदा द्वितीय इत्यादि अनेन विधिना प्रथमो द्रेक्काणो राश्याधिपस्यैव । द्वितीयस्तस्माद्राशेः पंचमाधिपस्य तृतीयो नवमराश्यधिपस्येति अथ द्वादशांशाः स्वगृहात् द्वादशांशपतयः स्युः स्वीयलब्धवशात् द्रेक्काणवत् त्रिंशांशानां स्वामिन एवोक्ताः एवं षड्वर्गाधीशा उक्ताः अथैषां शुभत्वमाह शुभानीति शुभानां सौम्यग्रहाणां भानि राशयः शुभानि स्युः यद्वर्गस्य राशेरधिपः शुभः स वर्गः शुभः स्यादित्यर्थः न केवलं राशिः किंतु ग्रहाश्च निजमित्र शुभांशभाजः शुभः निजश्च मित्रं च शुभश्च तेषामंशो नवांशः तं भजंतिनिनेनथा स्वसुहच्छुभानां नवांशस्थिता इत्यर्थः वर्गराशेरप्यधि

पःएवंविधस्तद्देववर्गःशुभइतिभावः२५ अथतिथ्यादीनांसंधिकालमाह उपजातिकाषष्टिगुणानगुणाग्नीन्पृथक्पृथक्
भुक्त्यंतरभुक्तियोगैः भजेत्क्रमेणतिथीभयोगांतरनाड्यःस्युःभुक्त्यंतरंचभुक्तिश्चभुक्तियोगश्चेतितथा चंद्रार्कयोर्भुक्त्यंतरभु
क्तिश्चंद्रस्यैवयोगश्चंद्रार्कभुक्तियोगःतद्यआत्रयस्त्रिंशत्षष्ट्यासंगुण्यत्रिधासंस्थाप्यक्रमेणचंद्रार्कभुक्त्यंतरेणचंद्रभुक्त्याचं
द्रार्कभुक्तियोगेनचविभज्यते तिथिनक्षत्रयोगानांसंधिनाड्यःस्युरित्यर्थःतिथिशब्दस्य स्त्रीलिंगेपिसत्वात्कृदिकारात् ङीषिकृतेति
थीतिसिद्धं उक्तंचसिद्धांते शशिननुविकलाभ्यइति एताएवंमध्यगत्याआनीयवक्ष्यति नक्षत्रयोगेत्यादिना चंद्रार्कयोःसंक्र।

पृथक्पृथक्षष्टिगुणानगुणाग्नीन् तिथीभयोगांतरनाड्यइंदोःपुण्यारवेःपुण्यतमास्त्विमास्युः२६
कुजादिकानामपिविंवलिप्ताःस्वषड्गुणाःस्वस्वजवेनभाज्याः२७

मणकालमाह इंदोरितिइमाःअनेनैवप्रकारेणसाधिता
अंतरनाड्यःइंदोःपुण्यारवेस्तुपुण्यतमाःस्युः एतदुक्तंभवतिरवेश्चंद्रस्यापिविंवत्रयस्त्रिंशत्कलाः अतोनयैवरीत्यात्रयस्त्रिंशत्षष्ट्या
संगुण्यस्वस्वगत्याविभज्य अंतरकालःस्यात् सचंद्रस्यपुण्यःरवेस्त्वतिशयितपुण्यः अयंकालोनक्षत्रयोराश्योर्वाअंतरालेभवेत्
संक्रमेणकालइत्यर्थः२६ अथभौमादीनामपिसंक्रमणकालमाह उपजातिकाकुजादिकानांभौमादीनामपिप्रागुक्ताविंवलि।
माःस्वषड्गुणाःस्वस्वजवेनस्वस्वगत्याभाज्याःसंक्रमणांतराल कालोनाड्यादिकोभवेत् अत्रविंकनिमध्यान्येवोक्तानितेभ्यः
कृतोयंसंक्रमणकालःसोपिमध्योभवेत् तत्स्फुटभुक्तिविंवैःस्फुटःस्यात् तेषांभौमादीनांग्रहगणितोक्त्यास्फुटभुक्तिभिःस्फुटविं

वि॰वृं॰ वैभ्वस्फुटकालः स्यात् एषांसंधिकालादीनामर्धेन दंतादुभयत्रेत्यर्थस्सिद्धं १७ अथऋत्वादिसंधीन्विवक्षुः ऋत्वानयनंतावद्दा श्रृ॰
टी॰ ह उपजातिका एकगृहाधिकस्यएकराशियुक्तस्यसायनांशस्यअयनांशसहितस्यरवेर्यदंशाद्यंदंभामससमूहोभवेत् तद्रा
४९ शिद्वयभागैः षष्टिभिस्तषं भक्तयल्लब्धंतेनवसंतादृसंतमारभ्यऋतवोभवंति मृगादिराशिद्वयभोगादित्युक्त्यामीनादौवसं
तारंभः अतउक्तंएकगृहाधिकस्येति यावद्धिरंशैरयनंच्युतिः स्यादित्युक्त्वा तु सायनस्येत्युक्तं एवंकेचिदृत्वयनादीनिसा
यनार्कादिहंति तदभिप्रायेणोदमुक्तंकेचित्तुकेवलादेवउभयादपिकेचित्कालनिर्णयकारादयः १८ अथऋत्वादीनांसंधि

नाड्यादिकः संक्रमणांतरालंकालः स्फुटस्तत्स्फुटभुक्तिविंवैः १७ रवेर्भवेदेकगृहाधिकस्ययदंशवृं
दंखलुसायमस्य यदत्रराशिद्वयभागतष्टंलब्धंवसंतादृतवोभवंति १८ तत्संधयोंगांगघटीसमाः
स्युर्द्विसंगुणाश्चद्विषुवायनीयाः ससंधिसंधिः खलुयत्रशेषः शून्यंभवेदेषविशेषपुण्यः॥ १९॥

कालमाह तेषांऋतूनांसंधयः अंगांगघटीसमाः षट्षष्टिघटिकातुल्याः स्युः तदंतास्त्रयस्त्रिंशद्धटिकाः पूर्वेपश्चाच्चेत्यर्थः चे राम॰
द्विषुवायनीयास्तहिं द्विसंगुणाः द्वात्रिंशदधिकशतघटिकाइत्यर्थः विषुवंच अयनंच विषुवायने तयोरिमा विषुवायनीयाः वि ४९
षुवंमेषतुलासंक्रमौ अयनंकर्कटमकरसंक्रमौतत्पूर्वपश्चाच्चषष्टिघटिकाइत्यर्थः यत्रकालेशेषशून्यंभवेत् राशिद्वयभाग
तष्टमितिक्रियमाणेयदाशून्यंशेषंभवेत् एकस्यानोन्यस्यादित्यर्थः ससंधिसंधिर्भवेत् संधेरपिसंधिः संधिसंधिः एषका

लोविशेषपुण्यः अतिशयितपुण्यः अत्रसंधिसंधिः पुण्योविशेषग्रहणात्संधिकालेसाधारणपुण्यमस्तीतिसूचितं १९ अथैषांसंधीनां
फलमाह उपजातिका संधौतिथिनक्षत्रादिसंधिकालेपुरंध्रीस्त्रीशोकंसुतंप्राप्नोति यदिसंधिसंधिस्तदापुरंध्रीवंध्यामृतप्रजावाभवे
त् अथैतत्प्रसंगेनमध्यरात्रसंधिकालयोः फलमाह वदंतीति निशीथमध्यंदिनसंधिषुऊढाविवाहिताऋतुनाविमूढा आर्तवर
हितावात्स्यामुनयोवदंति वत्सस्यापत्यानिवात्स्याः निशीथार्द्धरात्रः मध्यंदिनस्येतिमध्यंदिनंतेषांसंधयः तत्परिमाणमुक्तंग्रंथांत
रे मूर्तः कालोनिवसतिमहानिशायांचदिनदलेयस्मात् दशपूर्वंदशपरतस्तस्माद्वर्ज्यानिचपलानीति २० अथमूलादियो

संधौपुरंध्रीसुतमेतिवंध्यामृतप्रजावायदिसंधिसंधिः वदंतिवात्स्याऋतुनाविमूढांनिशीथमध्यंदि
नसंधिमूढां २० मूलवैधृतवरीयसांचयत्पंचमेषुचतिथिष्ववांतरे रेवतींद्रफणिभोद्भवंतुदध्यागताहि
गुणमुत्सृजेत्सुधीः २१

गसंधीनांविशेषमाह रथोद्धता मूलस्यवैधृतस्यवरीयांसश्च एषांयोगानांयत्प्रागागतं अवांतरं
यच्चपंचमेषुतिथिषुपंचमीदशमीपंचदशीषुयच्चरेवतींद्रफणिभोद्भवंरेवतीज्येष्ठाश्लेषोद्भवंतदपिआगतांदेवांतराह्निगुणंसु
धीः उत्सृजेत्त्यजेत् एतेषांमत्रादेतत्तुल्यंपूर्वः पश्चाच्चेत्यर्थः एतद्गंडांतसंज्ञं २१ अथतिथ्यादीनांसंधिव्यवहारार्थंमध्या
गत्यानीयपठति वसंततिलका नक्षत्रयोगतिथीनांसंधिषुएकानाडिकाक्रमेणतिथ्यष्टविंशतिपलैः सहिताउभयत्रपू
र्वंपश्चाच्चत्याज्या एकानाडिकापंचदशपलैः सहिताउभयत्रपूर्वपश्चाच्चत्याज्याएकानाडिकापंचदशपलैः सहिता

नक्षत्रसंधिः अष्टपलैः सहितायोगसंधिः विंशतिपलैः सहितानिथिसंधिरित्यर्थः लग्नसंधिमाह कर्कालीति कर्कालिमी
ननृनांकर्कवृश्चिकमीनलग्नानांसंधिषुदिक्पलानिदशपलानि उभयत्रत्याज्यानि एषांअंतात्पूर्वपश्चाच्चेतिशेषाणां
वृषादिलग्नानांविवरेषुसंधिषुपंचपंचपलानि उभयत्रत्याज्यानि एषसंधिरंशानामपिज्ञेयः लग्नोपलक्षणात् २२ अथ।
माससंधिमाह उपजातिका अमावास्यातिथिः पार्श्वयोस्तिथिद्वयेनसमंसहसार्द्धंसाकंसमंसहेत्यमरः चतुर्दश्याप्रतिपत्सहि
तेत्यर्थः मांगल्यंनउपादधातिनधारयति अत्रहेतुमाहलोकमितियस्मात्कारणात्तत्रनस्मिन्तिथित्रयेलोकंपृणश्चंद्रमाः

नक्षत्रयोगतिथिसंधिषुनाडिकैकातिथ्यष्टविंशतिपलैः सहितोभयत्र कर्कालिमीनतनुसंधिषुदिक्प
लानित्याज्यानिशेषविवरेष्वपिपंचपंच २२ अमातिथिः पार्श्वतिथिद्वयेनसमंनमांगल्यमुपादधा
तिलोकंपृणस्तत्रतिथेः प्रणेतायस्मात्पीयूषवपुर्वपुष्मान् २३ ॥ लोकपृणानि असौलोकंपृणः पृपालनपू
रणयोः कर्त्तरिशःशित्वात्नुम् लोकस्यपृणोइतिमुम् तिथेः प्रणेताप्रवर्त्तकः पीयूषवपुरमृतशरीरः वपुष्मान् प्रशस्तंवपुर्य
स्यासौवपुष्मान्नास्ति चतुर्दश्यादिषुकृष्णपक्षेसर्वविधस्यचंद्रस्य अस्तंगतत्वादित्यर्थः चंद्रोह्यमृतकिरणोलोकाप्याय।
कस्तिथिप्रवर्त्तकइति अन्यैश्चंद्रबाल्यत्वात्द्वितीयानिषिद्धा २३ तन्मतंनिषेधयन् किंचिद्विशेषमाह उपजातिका।
अयंचंद्रमाप्रतिपत्समासोप्रतिपदंतेउदेतिचसामीप्येसप्तमी प्रतिपदंतेतत्समीपेइत्यर्थः दृक्कर्मादिसंस्कारवशात् ।

सउदितश्चंद्रः कृशोपिवर्धिष्णुतयाहेतुनाप्रशस्तः वर्धनशीलोवर्धिष्णुः तस्यभावस्तत्तायया आशिष्मुर्वर्धमानतयाप्रशस्
तेतदृष्टंद्रोपीत्यर्थः अतोस्यबालत्वदोषोनास्तीतिसूचितं तस्यापिविशेषमाह द्वीपेति द्विर्गता आपोयस्मिन् तद्वी
पं तस्मादन्यद्वीपंद्वीपांतरं तत्रतिष्ठतीति द्वीपांतरस्थः देशांतरदृष्ट इत्यर्थः देशांतरदृष्टश्चंद्रस्तावद्विफलः तावत्ते
षां यावन्नपृथ्वीनयनाध्वनीनोनास्ति पृथ्वी शब्देनतत्रस्थाजनालक्ष्यंते तेषांनयनानि पृथ्वीनयनानि तेषांमध्वामार्ग
स्तस्मिन्नलंगच्छतीति पृथ्वीनयनाध्वनीनः अध्वनीयत्वाविन्यलंगामीत्यर्थे खः आत्मा ध्वानौखइति अतः प्रकृतिव्य

उदेतिचांयंप्रतिपत्समाप्तौकृशोपिवर्धिष्णुतयाप्रशस्तः द्वीपांतरस्थोविफलोपितावद्यावन्नपृथ्वी
नयनाध्वनीनः २४ नोजन्ममासतिथिभेषुनचाधिकोनेमासेतिथौचपृथुमंगलमामनंतियज्ज्ये
ष्ठगर्भजमपत्यमुपेतमेतज्ज्येष्ठेमहोत्सवमवश्यमियान्नवृद्धिम २५॥१९ द्या पृथ्वीनयनाध्वनीनसम
र्थः पृथ्वीनयनमार्गेसमर्थ इति एतदुक्तं भवति शास्त्रेणादृष्टश्चंद्रोदेशांतरदृष्टइदंलंकापुरेर्केस्यपदोदयः स्वरूपदादिना
र्धयमकोटिपुर्यामित्यादिगोलवासनयाप्रसिद्धं अतः स्वदेशभूमिस्थितैर्यावन्नदृष्टस्तावद्विफलइत्यर्थः अभ्रा
दिनातु अदर्शनेनदोषइतिप्रसिद्धमेव २४ अथजन्ममासादीनांनिषेधमाह वसंततिलकाजन्मनिमासतिथिभा
नितेषुजन्ममासिजन्मतिथौजन्मनक्षत्रेवेति पृथुमंगलं चौलोपनयनविवाहादिकंनो आमनंतिनकथयंति नचअ

धिकोमिमासे अधिमासेस्वयमासेच्चेति अधिकोनेति थौनदिनक्षौदिनक्षयेचेति ज्येष्ठमासस्यविशेषमाह यज्ज्येष्ठेतियज्ज्येष्ठगर्भज
मपत्यंपुत्रःकन्यावातज्ज्येष्ठमासेमहोत्सवंचौलोपनयनविवाहादिकंउपेतंप्रासंनदवश्यंच्छिंनद्रूयात्जन्माप्तुयात्ज्येष्ठापत्यस्यज्ये
ष्ठमासे मंगलंशुभन्नेत्यर्थः २५ अथैषांगुणदोषाणांविवेकर्त्तुःप्रशंसामाहत्थोद्धतं इतियदुक्तंगुणागुणमयंगुणाश्च अगुणा
अगुणागुणाःतैःप्रचुरंगुणागुणमयंअतींद्रीयदृशोदिव्यदृष्टारोमुनीश्वराःनिरूपितेनिजगदुःविदित्तजन्मतन्मनःलग्नलग्न
धीःदैवविन्कीर्तिभाग्भवति तच्चतन्मतं अस्यतच्छब्दस्यपूर्वेणयच्छब्देनान्वयःजन्मचतन्मतंचजन्मतन्मतेयेनासौतथा स

इत्यतींद्रियदृशो निरूपितेयद्गुणागुणमयंमुनीश्वराः दैवविद्विदितजन्मतन्मनःकीर्तिभाग्भवतिल
ग्नलग्नधीः २६ इतिविवाहवृंदावनेलग्नषड्वर्गाध्यायोऽष्टमः ८ ॥ अथगोधूलिकाध्यायःप्राचींकुं
कुमचर्चितामिवदिशंमुक्ताफलस्रग्विणींकौसुंभांशुकभासिनीमिवदिशंप्राचेतसींदर्शयन् ॥ १ ॥

वंविधगुणदोषविचारचतुरोलग्ननिर्दिष्टैकबुद्धिःकीर्तिमान्भवतीत्यर्थः २६ इतिश्रीसकलागमाचार्यवर्यश्रीकेशवसांवत्सरात्मज
गणेशदैवज्ञविरचितायांविवाहवृंदावनटीकायांविवाहदीपिकायांलग्नषड्वर्गादिशुद्ध्यधिकारोऽष्टमोऽध्यायः ८ सर्वेसर्वलग्ना
नांशुद्धिमभिधायेदानींगोधूलिकलग्नविशेषशुद्धिरारभ्यते तत्रतावत्तस्यकालंदर्शयन्स्वकविताकौशलंदर्शयति शार्दूलविक्री
डितं तावत्पर्यंतमंगलग्नसुरभीरेणोःकुमार्याःकरंपाणिंगृह्णतःस्वीकर्तुःपुरुषस्यमंगलंभवतिसुरभीणांधेनूनांरेणुःधूलिः

सुरभीरेणुः अंगेषुलग्नाः संसक्ताः सुरभीरेणवोयस्याः सातथाधेनुधूलिधुसरायाइत्यर्थः तावत्कथयावद्रविः सूर्यः संध्याकुरंगी
दृशासहकरग्रहंयाति कुरंग्याहृगिवदृग्यस्याः सातथामृगलोचनासंध्यैवकुरंगीदृक्संध्याकुरंगीदृक्तथा अत्रसंध्यासायंसंध्यैवतत्र
सुरभीरेणूनांसंभवात् किंकुर्वन्सन् कुंकुमचर्चितामिवप्राचींदिशंप्रति आत्मानंदर्शयन् इवोत्प्रेक्षायांकुंकुमेनचर्चितांमंडितांतांदृशेर्णि
जंतत्वाद्विकर्मकत्वं सायंकालेप्राच्यांकुंकुमसदृशः स्वाभाविकः संध्यारागः सकुंकुममिवेत्युत्प्रेक्षा कथंभूतांप्राचींमुक्ताफलस्र
ग्विणींमुक्ताफलानांस्रक्मुक्ताफलहारः सोस्तियस्याः सामुक्ताफलस्रग्विणीतांमत्वर्थीयोविनिः अर्थान्नक्षत्रमालेवमुक्ताफल
स्रक्तामिवदर्शयन् प्राचेतसींदिशमिव प्रचेतसोवरुणस्येयंप्राचेतसीतांप्रतीचीं इवयथार्थेयथाप्राचींतथाप्राचेतसीमपि

यावद्यातिकरग्रहंसहरविः संध्याकुरंगीदृशातावन्मंगलमंगलग्नसुरभीरेणोः करंगृह्णतः १ उत्कर्णा
तर्णकविलोकनवल्गुवल्गन्पीनस्तनोद्धृषितदुर्धरधेनुधूलिः ॥११तिनेनप्राचींदिशंप्राचेतसींचदिशंनदर्शयन्नि
तिभावः कथंभूतांप्राचेतसींकौसुंभांशुकभासिनींकुसुंभ्याः पुष्पाणिकुसुंभानितैरक्तंकौसुंभंतच्चतदंशुकंचतेनभासतेसातथा अर्था
त्संध्यारागएवकौसुंभांशुकमिति यद्वाकौसुंभांशुकमिवभासतेसातथा यावत्सायंसंध्याकालेसतादृशः संध्यारागः सुरभीरेणव
श्चदृश्यंते तावत्कालेकरग्रहकर्तुर्मंगलंस्यादितितात्पर्यार्थः १ अथगोधूलिकप्रशंसांतदधिकारिणश्चाह वसंततिलका पंच
श्लोकाः उदूर्ध्वीकर्णौयेषांतेउत्कर्णाः तेचतेतर्णकाश्च तर्णकावत्साः तेषांविलोकनंतेनवल्गवः शोभमानाः वल्गंतितावल्गन्त्यः

वल्लानंगतिविशेषः पीनामांसलास्तनायासांता पीनस्तनाः उदुत्कर्षेणाहर्षिताः संतुष्टाउद्धर्षिताः हर्षेर्निष्ठायांवेडन्वेदुःखेनध
र्तुं शक्यंतेनाः दुर्धराः उत्कर्णनर्णकविलोकनेनवल्लावश्यनावल्लान्यः पीनस्तना उद्धर्षिताः दुर्धराश्चताधेनवश्चतासोधूलय
स्तास्तथाताः कर्मगोधूलिकंलग्नंकर्तुंगोप पृथग्जनानांसृजत्युत्पादयति ददातीत्यर्थः गवांधूलयस्तत्रभवंतदुपलक्षितंका।
लेजातंलग्नंनक्तो धूलिकंगोपाः पशुपालकाः पृथग्जनाहीनवर्णाः गोपादीनांगोधूलिकलग्नेनएवंविधधेन दे॰ अवंतीतिभा
वः अस्यमाशस्त्यमाह दोषैरितिकथंभूतलग्नं अन्येर्महद्भिर्दोषैः अनूनंसहितमपि अयंभावः गोधूलिकलग्नेसदासस

गोधूलिकंसृजतिगोपपृथग्जनानांदोषैर्महद्भिरपिलग्नमनूनमन्यैः२ गोधूलिकेपिविधुमष्टमष
ष्ठमूर्तियम्मोचयंतितदयंस्वरुचिप्रपंचः॥२॥ मः सूर्योस्त्येव अयंमहादोषः मदनमूर्तिशयइत्युक्तत्वात् एतदन्यै
र्महादोषैरष्टमभौमादिभिः सहितमपिलग्नंशुभंभवेदिति यद्येवंतर्हिकेचित्षष्ठाष्टमचंद्रेसतिलग्नस्यभंगमाहुस्तन्निरस्य
ति २॥ गोधूलिकेपि अष्टमषष्ठमूर्तिंविधुंयत्केचिन्मोचयंतित्याजयंति नत्तस्मात्कारणादयंस्वरुचिप्रपंचः अष्टमंचषष्ठं
च अष्टमषष्ठेतयोर्मूर्तिर्देहोयस्यासौतथा अष्टमषष्ठस्थितइत्यर्थः तद्धाकंपत्वजामित्रंनविचिंतयेद्धृहयुतमित्यादि हित्वा
चंद्रमसंषडष्टमगतंगोधूलिकंशस्यते इतिअयंस्वरुचेः स्वस्याभिरुचेः प्रपंचोविस्तारः यद्वास्वरुच्याकृत्वाप्रपंचोव्या
मोहनंजनानांतस्मात्कुतः यस्मादिदंगोधूलिकंविवाहधिष्ण्यैः सहपंचांगशुद्धिमयमेव पंचांगशुद्ध्याप्रधानंपंचांग।

शुद्धिमयं गोधूलिके विवाहनक्षत्रेषु सत्सु पंचांगशुद्धिरेव मुख्या नन्वन्यत् लग्नशुद्ध्यादिकमिति पंचांगादीनि तिथ्यादीनि प्रसि
द्धानि तेषां शुद्धिः स्वाभाविकदोषविरहः यथा रोहिण्यादिषु विवाहे हितत्वात् नहि विवाहधिष्ण्यैरिति पौनरुक्त्यं तत्र नक्षत्रस्य प्राधा
न्यात् उक्तधिष्ण्यमधिकृत्य पंचांगशुद्धिं विलोकयेत् इत्यर्थः एतदग्रे प्रपंचयिष्यामः एतत्कथं यस्मात्कारणादिदं गोधूलिकं सततं नि
त्यं अस्तगते समग्रे पतंगे सूर्ये सति भवेत् एतादृशे महादोषे गृहीते सति किं त्वन्येषु षष्ठाष्टमचंद्रादय इति भावः [illegible]
भौमादयोपि निराकृताः किंच ३ इहास्मिन् गोधूलिके अंशो नवांशः स्वभर्त्रा स्वस्वामिना दृष्टयुतो नास्तु लग्नं च स्वभर्त्रा दृष्टयुतं मास्तु

पंचांगशुद्धिमयमेव विवाहधिष्ण्यैर्यस्मादिदं सततमस्तगते पतंगे ३ नांशो न लग्नमिह दृष्टयुतं स्वभर्त्रा ॥
नार्कारसौरतमसामपि संगमं गः किं चंद्रचारभयमेकमिहास्तु किं चिन्नात्र प्रमाणवचनं किमपि श्रुतं ॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

अर्कारसौरतमसां सूर्यभौमशनिराहूणां संयोगस्तेन भंगो लग्नभंगः सोपि नास्तु एवं सत्येकं चंद्रचारभयं किमस्तु चंद्रस्य चारस्तस्मा
द्भयं हित्वा चंद्रमसं षष्ठाष्टमगतमिति एतदेकं कथमस्त्विति अपि तु तदपि नास्तु नन्वत्रागम एव प्रमाणमिति चेत्तत्राह किंचे
ति किंच अन्यच्च अत्रास्मिन् चंद्रचारविषये वो युष्माकं प्रमाणवचनं किमपि न श्रुतं अस्मिन्विषये यद्वाक्यं प्रमाणीकर्तव्यं
तादृशं महर्षिसंमतं वाक्यं नास्तीति भावः ४ नह्यत्र किं विलोक्यमिति आह तद्गोधूलिकं शनौ शनिवारे सार्के कार्यं दृश्ये रवौ
सतीति चित्रशिखंडिनः सूनौ गुरुवारे विरवि कार्यं विगतो रविर्यस्मिन् नहि रवि अस्तंगते र्के सतीति कस्मात् कुलिकयाम

दलोपलंभात् कुलिकस्य यामदलं च तयोरुपलंभः प्राप्तिः शनौ हि रात्रौ प्रथममुहूर्ते कुलिकः अतः सार्के गुरौ तु अष्टमयामार्धं अतो विरवीति केवलमिदमेव पंचांगमध्ये वारदोषसद्भावात् नत्वन्यदिति सूचनं किं तत्राह प्रायेणेति संकरेण जातिसंकरेणाभवंतीति संकरभुवः तेषां हीनवर्णानां करपीडनं प्रायेण बाहुल्येन अशुभक्षेपक्रूरक्षणेषु शुभकृत् स्यात् क्रूः क्षणं च पुरस्सरश्च क्षपक्षौ अशुभौ च तौ क्रूरक्षपक्षौ च तौ न तथा क्रूरश्चासौ क्षणश्च स तथा अशुभक्षेपक्षौ च क्रूरक्षणाश्च तेन तथा एतदुपलक्षणा दुष्टवारयोगादिष्वपि एष्वपि विहीनवर्णानां पाणिपीडनं शुभं किं पुनः पंचांगशुद्धाविति भावः तथा च शौनकः अंत्यानामशुभपक्षेऽपीत्यादि ५ यदुक्तं सार्कमित्यादि तत्परिमाणमाह अत्रास्मिन् गोधूलिके यस्मात्कारणादुभयत्र अर्धास्त

सार्कं शनौ विरवि चित्रशिखंडिसूनौ तत्केवलं कुलिकयामदलोपलंभात् प्रायेण संकरभुवामशुभक्षेप

मयाम्यागपश्चाच्च घटिकादलमिष्टमाहुः तत्तस्मात्कारणादेव रमणेः ॥ सक्रूरक्षणेषु शुभकृत्करपीडनं स्यात् ७

सूर्यस्य अर्धबिंबोपि कालो न ग्राह्यः अर्धं बिंबं काले यस्मिन् सति तथा तर्हि तद्वाचकवाक्यानां अर्धोदिते अर्धास्ते [illegible] सूर्ये [illegible] शंगत इत्यादीनां गतिमाह कालार्गलेति इयं तपनार्धबिंबवेलाव्यवस्थितिः कालार्गला नियततया मुनिभिः रचिता बभूवेअ रचि णिजंताद्रचतेः कर्मणि लिटि भुवोनुप्रयोगः तपनस्य अर्धबिंबं तस्य वेलाकालः तस्य व्यवस्थितिरवस्थानं कालस्य अर्गला तस्या नियतिर्नियमः इयमर्धबिंबात्मिका वेलाव्यवस्थितिः कालमध्यनियमाय रचिता किंतु तत्पूर्वं तत्र

पश्चाच्च कालांतरमस्ति अर्धघटिकात्मवाक्यांतरदर्शनादिति भावः तथाचाहुः दिनांतेसूर्यविंबार्धपूर्वपश्चाद्वटीदलं कालार्गलेवदे
लायांधात्रीद्युहायनिर्मितेति अत्रगोधूलिकेपिविघ्नमष्टमषष्ठेत्यादियदुक्तंग्रंथकृतातत्सम्यग्विचारपदवींनाधिरोहति तथाहियद्
कोत्रहेतुः पंचांगशुद्धिमयमेवविवाधिष्ण्यैरित्यादिना तत्रप्रकृतेकेयंपंचांगशुद्धिरितिपंचांगानितिथ्यादीनिप्रसिद्धानि नारद
वसिष्ठादिभिः पंचांगशुद्धिविरहदोषस्त्वाद्यः इत्यादिनामहादोषप्रकरणेभिहितानि तेषांशुद्धिर्दोषविरहः दोषोहि[illegible]प्राकृतिक आ
गंतुकश्चेति यस्मिन्कर्मणियदभिहितंनतिथ्यादिकंतस्मिन्प्राकृतिकोदोषः यथाविवाहेदर्शव्यतिपातभरण्यादौ आगंतुकोग्र
हादिजनितः यथातिथौदग्धत्वं नक्षत्रेपापवेधादिकमिति अतः पंचांगानांप्राकृतिकदोषएवात्रशुद्धिः नत्वागंतुकदोषविर

अत्रोभयत्रघटिकादलमित्यमाहुर्ग्राह्यस्तदंवरमणेरपिनार्धविंवः ॥

हः तस्ययोगकरणयोरनभिधानात् अपिचशुद्धिशब्देनआगंतुकदोषविरहेउच्यमानेवारदोषः खार्जूरिकसमांघ्रिभमित्या
दिनारदादिपठितेषुदोषेषुपौनरुक्त्यापत्तिः एकविंशतिपरिगणनाया असंभवश्चतस्मात्पंचांगानांप्राकृतिकदोषविरहएव
शुद्धिरितिस्थितं अतएवंविधायापंचांगशुद्धिस्तन्मयमेवगोधूलिकंइत्युक्तंभवति उतयदीदृशंब्रूषे पंचांगशुद्धिमयमेवविवा
ह धिष्ण्यैरितिवदतोयमाशयः विवाहविहितनक्षत्रेसतिपंचांगानांग्रहादिजनितदोषाभावलक्षणाशुद्धिर्विवक्षिता तद
पितयोगकरणयोस्तस्यासंभवात् यथासंभवमितिचेत्तदपिन पंचपदस्यवैयर्थ्यात् अतःशुद्धिशब्देनप्राकृतिकदोषाभावः।

वि॰ वृं॰ टी॰ पृ॰ ४ स्वीकर्त्तव्यस्तर्हि पंचांगशुद्धिवार्त्तैः सार्द्धं शनावित्यादिना कुलिकार्धयामौ कथं त्यज्येते वारदोषादिति चेत्तन्न नारदवसिष्ठा- अ॰ ९
दिभिः पंचांगशुद्धिविरह इत्यादिपठितदोषेषु वारदोषस्य पृथग्ग्रहणात् तर्हि कुलिकं क्रांतिसाम्यं चेत्यागमबलात् कुलिका-
र्धयामौ त्यज्येते यद्येवं षष्ठाष्टमचंद्रेण किमपराद्धं सोप्यागमबलात्त्यज्यते नात्र प्रमाणवचनं किमपि श्रुतमपि चेत्तद्दपि न य-
त आगमप्रमाणवाक्यानि संत्येव षष्ठाष्टमे मूर्तिगते च चंद्रे गोधूलिके मृत्युमुपैति कन्या कुजेष्टमे मूर्तिगतेथवास्ते वरस्य नाशं ।
प्रवदंति गर्गाः धिष्ण्यं क्रूरयुतं त्याज्यं मूर्तौ षष्ठाष्टमे चंद्रं कुजं रंध्रास्तलग्नगं विनारंध्रं शुभैर्युक्तं गोधूलं शुभदं भवेदित्यादीनि एता-
न्येव बहुसंमतानीति चेत्तद्दपि न मन्याख्येयः पाक्षिकोपीह दोष इत्युक्तत्वात् किमुत बहूक्तेः अतः षष्ठाष्टमचंद्रादयो गोधूलिके ।

कालार्गलानियतयेन पनाधीविंब वेलाव्यवस्थितिरियं रचयां बभूव ६ इति विवाहवृंदावने गोधूलिका-ध्यायो नवमः ९

उक्तदोषास्तेपि त्याज्या इति सिद्धं ६ इति श्रीसकलागमाचार्यवर्यश्रीकेशवसांवत्सरात्मजगणेशदैव-
ज्ञविरचितायां विवाहवृंदावनटीकायां विवाहदीपिकायां गोधूलिकाध्यायो नवमः ९ अथ विवाहे मासगोचरे [illegible]
ख्यायते तत्रादौ सौरचांद्रमासयोर्विचारमाह मंदाक्रांतया यस्मात्कारणाच्चैत्रे मासि शुक्लप्रतिपदि तिथौ रवेर्वासरे सर्वैर्गगन- राम॰
गतिभिः रव्यादिग्रहैः मेषादौ स्थितैर्भूर्भुवःस्वःप्रवृत्तिः आसीत् भूर्भुवःस्वरित्यव्ययानि क्रमेण लोकत्रयवाचकानि तथा ५४
चोक्तं भूर्लोकाख्योदक्षिणोव्यक्तदेशात्तस्मात्सौम्योयं भुवःस्वश्च मेरुः इति अतः पृथिवीसत्त्वलोकत्रयाधिष्ठितानां लोका-

Indira Gandhi National Centre for the Arts

तां प्रवृत्तिः प्रथमनिर्मीणं सृष्ट्वा भवत्कं कमलोद्भवेनेति लंकानगर्यामुदयाच्च भानोरिति च यदुक्तं तत्पौषमासे मृगमुख
गते मकरादिस्थिते भास्वति भास्करे नासीत् तस्मात्कारणात् परिणायविधौ इंदुमासश्चांद्रमासः श्रेयान् श्रेष्ठ उक्तः अयं
भावः लंकायां क्षितिजगतयोर्मेषादिस्थिति चंद्रार्कयोः किल लोकत्रयस्य युगपत्प्रवृत्तिः तत्र चंद्रार्कयोः सम...लत्वाच्चांद्र...
सादिः स एव मेषगतार्कत्वात्सा स च चैत्रमासः तदानीमादित्यस्यैव होरा अतोर्कवारः इत्यादि सर्वं पौषमकरादिस्थितेर्क...
दतेयेमः सौरवर्षमासादेः प्रवृत्तिः संहिताकारैर्मकरादेरेव स्वीकृता उक्तं च मृगादिराशिद्वयभानुभोगादिति अतश्चंद्र...

अथ मासगोचरविचाराध्यायः चैत्रेमासि प्रतिपद्दिति यो वासरेर्कस्य सर्वैर्मेषादिस्थैर्गगनगतिभिर्भूर्भु ८
वः स्वः प्रवृत्तिः एवं पौषमृगमुखगते भास्वति स्यान्न चासावुक्तः श्रेयान्परिणयविधौ विदुमासोस्ति तस्मा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

त्स्य इति ग्रंथकारोक्तिः नैतच्चतुरस्रं प्रवृत्तिकाले मेषादिगतार्कत्वात्सौरमासस्यापि प्रवृत्तेः साफल्यकीर्तनायैव वास्तवं तु मेषा
देरेव ग्रहगणितेप्रसिद्धा तथा चोक्तं दिनं सुराणामयनं यदुत्तरमित्यादि किंच प्रवृत्तिकाले चांद्रदिनं वर्षादेरपि प्रवृत्तेस्तस्यापि
मुख्यत्वं कथन्न वक्तव्यं तस्मादनया युक्त्या चांद्रमासस्य श्रेष्ठत्ववक्तृमनुचितं किंतु युक्त्यंतरसंहितागमबलात् तदुच्यते तत्र सूत्रे
णायुक्तः कालः सास्मिन्पौर्णमासीति संज्ञायामिति च पाणिनेरनुशासनात्पौषीत्यादिसंज्ञा सौरादौ नोपपद्यते तस्माच्चांद्रमास
एव मुख्य इति अत एवाह नारदोपि यस्मिन्मासे पौर्णमासी येन धिष्ण्येन संयुता तन्नक्षत्राह्वयो मासः पौर्णमासी तदाह्वया

तत्पक्षौ शुक्लकृष्णाख्यौ देवपित्र्यौ चताावुभाविति अभिधानंच पक्षौ पूर्वापरौ शुक्लकृष्णौ मासस्तु ताावुभाविति अतस्वसि
द्धांतेप्युक्तं मासास्तथा चतिथयस्तुह्हि नांशमानात इति अतः सौरादौ मासप्रयोगो गौणवृत्त्या योजनीय इत्यस्माकं सिद्धांतः
तर्हि रवेर्वैसारणमुत्तरायणमिति विवाहे सौरमासाः कथमुक्ताः नाषाढप्रभृतिचतुष्टये विवाह इत्यनेन चांद्रमासाग्रंथांत
रेउक्ताः १ अनयोर्विरोधे सति सयुक्तिकं निर्णयं वक्तुं पूर्वपक्षमाह मंदाक्रांता सुंदरीणामुपयामे विवाहे मृगयुजि मकर
गते रवौ पौषोनेष्टः मकरगतार्कस्य शुभत्वेपि अशुभपौषयोगात्सनेष्ट इति भावः ननु विपरीतं कुतो न स्यादित्यत्राह आह

नेष्टः पौषो मृगयुजि रवावाहृतश्चेत्प्रवीणैश्चारुश्चैत्रोप्यजसहचरे भास्करे सुंदरीणां मांडव्याद्यैः
स्मृतशुभफलस्यास्य किं नोपयामे मीनोपि स्यादविकृतफलः फाल्गुनस्य प्रसंगात् २ ॥ ॥

तदिति प्रवीणैः पंडितंमन्यैः मृगयुजि रवौ पौषश्चेदाहृतः स्वीकृतः मकरार्कस्य शुभत्वात् तदा चैत्रोपि अजसहचरे मेषग
ते भास्करे सति चारु शुभं स्यात् न चैवमस्ति किंच अस्य प्रसिद्धस्य फाल्गुनस्य मांडव्याद्यैः स्मृतशुभफलस्य प्रसंगाद्योगा
त् मीनो मीनगतार्कोपि अविकृतफलः किं न स्यात् अपितु अविकृतफल एव न विकृतं फलं यस्यासौ तथा यथावत्फ
लएवेत्यर्थः शुभस्यापि फाल्गुनस्य योगात् दुष्टोपि मीनो दुष्टफल एवेति भावः न चाप्येवमस्ति एवं सौरप्राधान्यं स्वीकर्तुं
रनिष्टद्वयं २ एवं सति सिद्धांतमाह उपजाति का यदि फाल्गुने झषो मीनगतार्कस्तदा न निंद्यः चांद्रस्य मुख्यत्वात् एत

त्प्रसंगेन व्रतबंधेपि निर्णयमाह मेषइति मेषोमेषगतार्कस्तु यदि वैशाखगतस्तदा न निंद्यः मेषेर्के चव्रतं न हीत्युक्तेरशुभ
स्यापि मेषस्य शुभवैशाखयोगाच्छुभत्वमिति भावः प्रकृतमाह मधुमाश्रितेति मधुमाश्रितौ चैत्रमासगतौ द्वौ मीनमेषग
तार्कावपि वर्जनीयौ चैत्रस्य दुष्टत्वात् मीनस्तु स्वरूपतएवाशुभः मेषस्तु चैत्रयोगादिति चांद्रस्य मुख्यत्वादिति सर्वत्र
हेतुः इत्यादिवाचांद्रत्वादिवसिष्ठाणां युक्तिरियमेव इत्यादिकमुक्तवतां युक्तिरियमुक्तैवेत्यर्थः ३ यदि हि चांद्रमुख्यत्वं त
दा पृथक्सौरमानकथमुक्तमित्याशंक्याह शालिनी यदि प्रायोबाहुल्येन सौरमानं विवाहे स्वीकृतं तेन तदा फाल्गुन चैत्र

झषोन निंद्यो यदि फाल्गुने स्याद्जस्तु वैशाखगतो न निंद्यः मधुमाश्रितौ द्वावपि वर्जनीयावित्यादि
वाचामियमेवमुक्तिः ३ प्रायः सौरमानमिष्टं विवाहे तत्किं चांद्रमासमाहुः फलेन यस्मात्सम्यक्
तत्फलाप्तिस्तदैकोपि सौरो मासः केवलः किंचिदूनः ४॥ ११ मासं किमाहुः शौनकादयः धनमानपरिभ्रष्टाचै

त्रेचात्र समेथुनात्वसतीत्यादिना यस्मादेतौ सौरचांद्रमासौ विवाहेउक्तौ तस्मात्तदैकोपि तयोः सौरचांद्रमासयोरेकत्वे सति फ
लाप्तिः सम्यक् परिपूर्णा स्यात् केवलः सौरमासः चांद्रापेक्षया किंचिदूनः चांद्रस्य मुख्यत्वादित्यर्थः ५ सर्वं सौरचांद्रयोर्ब
लाबलमुक्त्वा गोचराष्टकवर्गयोर्बलाबलमाह रथोद्धतानि ३ योषितां स्त्रीणां गुरुपतंगयोः गुरुसूर्ययोः गोचरे शोभने स
ति गोचरविधिना गुरुबले रविबले च सतीत्यर्थः करग्रहः शुभकरः स्यात् तदत्यये तस्य गोचरबलस्यात्यये अलाभेस

ति अष्टवर्गविधिनागुरुपतंगवलेसतिमतांतरमाह सूर्यशुद्धिमिति अपरेनृणांपुरुषाणांसूर्यशुद्धिंजगुः ननुगुरुशुद्धिंगोचर
विधिनातदलाभे अष्टवर्गविधिनेतिउक्तंचमाक् भानुरप्युपचयेति पुरुषाणांगुरुशुद्धिस्तुअनवंधएव अतोनविवाहे शूद्रा
दीनांतुअनवंधाभावाद्विवाहस्वगुरुशुद्धिःसूर्यशुद्धिश्चेति ५ नन्वत्रगोचरस्यकथंमुख्यत्वंतत्राहजातकेअष्टकवर्गफल
मेवास्तितत्रयच्चंद्रराशिफलंतदेवगोचरफलंसंहितासुपठितं अतोस्यअष्टवर्गफलस्यपरिणयेतिमुख्यताकिंनस्यात्
गोचरफलंह्येकस्माच्चंद्रराशेरेव अष्टवर्गफलंत्वष्टराशिभ्यः अतोस्याधिक्यात् परिणयेपितत्प्राधान्यंकथंनस्यादिति

योषितांगुरुपतंगगोचरेशोभनेशुभकरःकरग्रहः अष्टवर्गविधिनातदत्ययेसूर्यशुद्धिमपरेनृणांज
गुः ५ अष्टवर्गफलमेवजातकेनास्यकिंपरिणयेपिमुख्यता सत्यमुद्वहेमजन्मशास्त्रयोरन्यतामुनि
भिरेवसंस्मरे ६ क्रूरमष्टममरिष्टमिष्टदंसप्तमंशुभमुशंतिजन्मनिनेयमुद्वहनरीतिरित्यसावत्रगोच

भावःसतदर्धांगीकारेणपरिहरतिसत्यमिति जातकेअष्टवर्गफलंमुख्यमितिमन्यामहेपरि ११ रपथोरथोद्धतः॥
णयेपिमुख्यत्वेनितिसह्यामहइतिकथंउद्वहनजन्मशास्त्रयोः विवाहशास्त्रजन्मशास्त्रयोरन्यता अन्यत्वंमुनिभिरेवसं
स्मरेस्मृता विवाहशास्त्रस्यजन्मशास्त्रस्यचभेदोमुनिभिरेवस्मृतइति ६ अत्रोदाहरणमाहजन्मनिजन्मकालेअष्टमं
क्रूरमरिष्टमशुभमुशंति सप्तमंशुभंशुभग्रहंद्र ष्टदंशुभप्रदमुशंतिकांसंतिमुभयः ह्यमुद्वहनरीतिर्विवाहमार्गेनभवति

तथाहि जन्मकालेऽष्टमः क्रूरग्रहोऽशुभः विवाहे शुभः जन्मकाले सप्तमः शुभग्रहः शुभः विवाहे त्वशुभः अतोनयोः शा
स्त्रयोरन्यथात्वं इति हेतोरत्र विवाहे गोचरपथो गोचरमार्गः रथोद्धतरथैरुद्धतः अतिघृष्टः अस्य मार्गे श्लेषः गोचरमा
र्गः पारं पर्यागतः स्फुट इत्यर्थः रथोद्धतं इति छंदसोऽपि नाम सूचितं ७ इति श्रीसकलागमाचार्यवर्यश्रीकेशवसांवत्स
रात्मजगणेशदैवज्ञविरचितायां विवाहवृंदावनटीकायां विवाहदीपिकायां मासगोचरविचाराध्यायो दशमः १०
अथ मानितस्विकं भावफलमुक्त्वा योगजमाह शालिनी चक्रस्य प्राचि अर्द्धे पश्चादर्द्धे क्रमेण क्रूराक्रूरैः कृत्वा चक्रामि

इति विवाहवृंदावने मासगोचरविचाराध्यायो दशमः १० अथ ग्रहयोगाध्यायः चक्रस्यार्धे प्राचि
पश्चात्क्रमेण क्रूराक्रूरैश्चक्रमित्यामनंति अत्रोढायाः सुभ्रुवः स्वैरिणीत्वे भ्राम्यत्युच्चैश्चक्रवृत्ति

तियोगमामनंति मुनयः एतदुक्तं भवति दशमभावभागानारभ्य चतुर्थभावभागपर्यंतं चक्रस्य पूर्वा ११ तवृत्तिः १
र्द्धं चतुर्थभावभागानारभ्य दशमभावभागपर्यंतं पश्चिमार्द्धं तत्र चक्रस्य पूर्वार्धे यदा क्रूरग्रहाः पश्चिमार्धे सौम्यास्तदा
चक्रं नाम योगः स्यादिति अस्य फलमाह अत्रेति अत्र योगे ऊढायाः परिणीतायाः सुभ्रुवः सुष्टु भ्रुवौ यस्याः सा सुभ्रूः त
स्या योषितश्चित्तवृत्तिः मनोवृत्तिः स्वैरिणीत्वे पौंश्चल्यविषये चक्रवदुच्चैर्भ्राम्यति चतुर्थे स्वैरिणी प्रोक्ता पंचमे बंध
कीस्मृतेति स्मृतिः चतुर्थे चतुर्थे पुरुषोपभोगे पौंश्चल्यविषये तस्या मनोवृत्तिरतितरां चक्रवद्भ्रमतीत्यर्थः अयं

सर्वग्रहकृतोयोगः इनविलंबितानि तनुलग्नंनिमीलनमष्टमं तत्रगतैःक्रमेणाशुभाशुभैःलग्नस्थैःशुभैरष्टमस्थैःपापग्रहै
रित्यर्थः अयंध्वजइतियोगः इहास्मिन्योगेकृतोद्वहनाद्वधूःसगुणलाभवतीभवति कृतमुद्वहनंयस्याःसातथागुणैःसहव
र्तमानःसगुणःसचासौलाभश्चसोस्यास्तीति सगुणलाभवतीपुनःकथंभूताइंगितैःस्वचेष्टितैःहावभावादिभिःप्रियमनोयमनो
न्मुखविभ्रमाप्रियस्यभर्तुर्मनःप्रियमनःतस्ययमनमाकर्षणंतत्रोन्मुखःविभ्रमोविलासोयस्याःसातथा विभ्रमोभ्रांतिविलासयोरिति
विश्वः२ अखिलानिचतानिकेंद्राणिचतेषांसस्वायस्तेनथाटच् चतुर्ष्वपिकेंद्रेषुगतैःखलखेचरैःपापग्रहैःवापिनामयोगोभ

तनुनिमीलनगैश्चशुभाशुभैर्ध्वजइतीहकृतोद्वहनाद्वधूः सगुणलाभवतीभवतींगितैः प्रियमनोयमनो
न्मुखविभ्रमा २ अखिलकेंद्रसखैःखलखेचरैर्भवतिवापिरिहार्पितपुंस्करा युवतिरुज्झितकांतगृहा

वति इहास्मिन्योगे अर्पितपुंस्करा अर्पितोदत्तःपुंसेवरायकरोययासा गृहेजनयितुःकुरुतेकुरुतोत्सवान् ३ ॥
परिणीतेत्यर्थःयुवतिःस्त्रीउज्झितकांतगृहासतीउज्झितंत्यक्तंकांतगृहंभर्तृगृहंययासातथाजनयितुःपितुर्गृहेकुरुतोत्सवान्कु
कृते कुत्सितानिकृतानिकुकृतानिकुशब्दाःतेषामुत्सवाःआनंदाः३ गगनंदशमंतोयंचतुर्थंतपोनवमंतेषुयथाक्रमंस्थितैःशुभग्र
हैःशंखसंज्ञंयोगंभृगुमुनिर्गदति असौयोगःअशमसुखंस्वलयनिर्मंनिवधांतिनिराकरोतीत्यर्थःकेनपरिणयेनकासांपयोरुह
चक्षुषांपयोरुहंकमलंतद्वच्चक्षुर्यासांतास्तथातासांस्त्रीणांकथंभूतानांधनयशोनयशोभिनतुश्रियांधनंचयशश्चनयश्चतैःशो

भतेसा धनयशोनयशोभिनी तनोर्वपुषः श्रीः कांतिः तत्र श्रीर्धनादिशोभिनी तनुश्रीर्यासांतास्तथा ४ यशंतनिलका एकादशे
कुजरवीसपत्ने शत्रौषष्ठे रविजः शनिः वित्ते धने विधुः तपसि नवमे शेषनभश्चराः कुजरविशनिचंद्रव्यतिरिक्ता ग्रहास्तदा
श्रीवत्सोनामयोगः एषयोगः रूपेणारिक्तारूपरिक्तासौंदर्यहीना तामपि स्त्रियंसुखयतिकथंभूतांसौभाग्येतिसौभाग्यस्य
भोगःतस्यभरोभारः तस्यभंगिः रचनातयातरंगितानितरंगाजाताः येषुतानितरंगितानितानि अंगानियस्याःसातथा ५ शालि
नीमूर्तौलग्ने सौम्याःस्वांत्यराश्योर्द्वितीयद्वादशयोर्यातथा असौम्याःपापाःकार्मुकनामयोगंकुर्युः अस्मिन्योगेपरिणीताकन्य

गगननोयनयसुमग्रभैर्भृगुर्गदति शंखमशंसवलयन्यसौ धनयशोनयशोभितनुश्रियांपरिणयेनय
योरुहचक्षुषां ४ एकादशेकुजरवीरविजःसपत्ने वित्ते विधुस्तपसिशेषनभश्चराश्चेत् श्रीवत्सर
षसुखयत्यपिरूपरिक्तां सौभाग्यभोगभरभंगितरंगितांगीं ५ सौम्यामूर्तौस्वांत्यराश्योरसौम्याः कुर्युर्योगं
कार्मुकंकन्यकास्मिन् हत्वाकांतं कांतवेषाविषाद्यैर्वेश्यारामंरंरमीतिस्वतंत्रा ६ ॥२९ कांकांतवेषासतीवे
श्यारामंरंरमीति अतिशयेनरमतइतिरंरमीतियङ्लुकुवेश्याःरमयंतीतिवेश्यारामःवेश्योपभोगीतमप्येषा अतिशयेनर
मयतीति कथंस्वतंत्रानिजोपभोगकौशलेनकिंकृत्वाविषाद्यैःविषशस्त्रादिधनादिभिःकांतंभर्तारंहत्वा ६ सूनौपंचमेशु
क्रःदुश्चिक्येतृतीये सांगिराःसगुरुःगौररश्मिश्चंद्रस्तदांगनाभ्युद्गमश्चेत्स्यात् अंगनायाअभ्युद्गमोभ्युदयःविवाहइति।

वि॰ रं॰ यात्वतन् यद्वा अंगनाभ्युद्गमः कन्यालग्नंतदाख्यं आनंदोनामयोगः तेनयोगेनसुंदरीसांद्रसौख्यासांद्रंनिविडंसौख्यंयस्याः अ॰
टी॰ सातथावंशयोःपितृभर्तृवंशयोरानंदंविस्तृणातिविस्तारयतिणिजंतभावः ७ पुष्पिताग्राणि ३ व्ययोद्वादशंरिपुःषष्ठं। ११
५८ हिबुकंचतुर्थं एषुवक्रोभौमः शुक्रः प्रसिद्धः द्युमणिसुतः शनिः एभिः क्रमशः स्थितैः एषकुठारोनामयोगः स्यात् इहा
स्मिन्कुठारयोगेपरिणीताविटपटलेभंडसमूहेविहरतिक्रीडतेकथंभूता संहतोमारितःस्ववंशोययासातथा पटेव
ध स्त्रांचलेलेखितः अभिसारोयस्याःसातथा असंशयंमतिसारिणीत्यर्थः कांतार्थिनीतुयायातिसंकेतंसाभिसारिकेति

सूनौशुक्रःसंगिरागोरखिमर्दे ष्विकेस्यादंगनाभ्युद्गमश्चेत् आनंदोयंसुंदरीसांद्रसौख्यातेनानंदंवं
शयोर्विस्तृणाति ७ व्ययरिपुहिबुकेषुवक्रशुक्रद्युमणिसुतैः क्रमशः कुठारएषः इहविहरतिसंह
तस्ववंशाविटपटलेपटलेखिताभिसारा ८ रविकविरविजेंदुभिः क्रमेणव्ययधनषष्ठनिधनेषुकूर्मे

अभिधानात् यद्वा अभिचारेनिपातः अभिचारोव्यभिचारोतत्पाठे व्यभिचारिणीत्यर्थः ८ रविःसूर्यःकविःशु ८८एषः
क्रः रविजःशनिःइंदुश्चंद्रः एभिर्ग्रहैःव्ययोद्वादशं धनंद्वितीयंषष्ठंषष्ठं निधनमष्टमं एषुयथाक्रमंस्थितैःएषःकूर्मो राम॰
नामयोगः इहास्मिन्योगेविहितःकृतःकरग्रहोयस्याःसातथापरेःशतानिगृह्णाणिभ्रमति शतेभ्यःपराणिपरःशता ५८
नि पारस्करादित्वात्सुट् यद्वापरःशब्दोनिपातइति भोजराजःशतेभ्योधिकानीत्यर्थःकयाहेतुभूतया भुजिष्य

तयादोषत्वेनभुजिष्यायाभावोभुजिष्यता त्वतलोर्गुणवचनस्येति पुंवद्भावः नियोज्यकिंकरप्रैष्यभुजिष्यपरिचारकाइत्यमरः ९
भवः एकादशंपरिभवःषष्ठंविक्रमस्तृतीयं एभिः स्थानैः द्युमणिः सूर्यः महीसुतो भौमः सूर्यस्यापत्यंसौरिः शनिः तैर्यथाक्रमंसनाथै
र्युक्तः कृत्वा दलेंदुरर्धचंद्रोनामयोगः परिणमतिपरिपाकंप्राप्नोति किंकरिष्यन् इंदुमुख्याश्चंद्रवदनायाः स्त्रियः कुलयुगलोद्ग
तिधूर्यतांविधास्यन् करिष्यन् कुलयुगलंपितृकुलंभर्तृकुलंचेति तस्योद्गतिरुद्धरणंधुरंवहतीत्यर्थः औपछंदसिकं १० व्य

इहविहितकरग्रहा गृहाणि भ्रमति भुजिष्यतया परः शतानि ९ भवपरिभवविक्रमैः क्रमेण द्युम
णिमहीसुतसौरिभिः सनाथैः परिणमति दलेंदुरिंदुमुख्याः कुलयुगलोद्गतिधूर्यतां विधास्यन् १०
व्ययनिधनतनूषु मंदचंद्रारुणकिरणैर्मुसलं जगुर्मुनींद्राः इह वृष्णिकुलांतके कुमारी कुलमारी न च
कापि कार्यसिद्धिः ११

योद्वादशंनिधनमष्टमंतनुर्लग्नंस्त्रियांमूर्तिस्तनूस्तनुरित्यमरः तेषुयथाक्रमंमंदः शनिः चंद्रः प्रसि
द्धः अरुणकिरणः सूर्यः तैः स्थितैः कृत्वा मुसलंनेनामयोगंमुनींद्राजगुः इहास्मिन्वृष्णिकुलांतकेयोगे वृष्णयो यादवाः तेषां
कुलंतस्यांतकंसंहारकंमुशलमित्यर्थः क्रीडद्भिर्यादवैः शांवजठरे यद्बद्धंतन्मुसलंतेनमुसलेन यादवाविनष्टा इति भागव
तादौप्रसिद्धं अस्मिन्मुसलेयोगेकुमारीकुलनाशिनीभवति नचकापिकार्यसिद्धिर्भवतिकेवलंकुलनाशिन्येवेत्यर्थः
॥११ पुष्यित्ताग्रं तनुलग्नंनवनवमंभवएकादशंतेषुगतैः यथाक्रमंबुधः प्रसिद्धः विबुधार्चितोगुरुः पंगुः शनिः एभिः

कन्यागजो नामयोगः स्यात् इहास्मिन्योगे युवतिः स्त्री अहंकृताहंकारं यासासनीकृतानिष्यादिना अनेअर्थान्विनर

निददाति वा इत्यथवा युवतिः दैवतदैवतत्परा स्यात् दैवतानि चदैवं च दैवतदेवानि तेषु तत्परा देवार्चनरताभाग्यरता चेत्य
र्थः भाग्यवतीनियावत् १२ इति श्री सकलागमाचार्यवर्य श्रीकेशवदैवज्ञसुतगणेशविरचितायां विवाहवृंदावनटी
कायां विवाहदीपिकायां ग्रहयोगाध्याय एकादशः ११ पूर्वं मरिपराक्रमेत्यादिना साधारण्येन ग्रहफलान्युक्तानि अ
धुना भनिस्थानेतानि सविशेषाण्याह तत्रादौ लग्नस्यग्रहाणां फलानि शिखरिणीमूर्तौ लग्ने स्थितो जीवः मृगादृशस्त

तनुनव भवर्गैः क्रमेणा योगो वुधविवुधार्चितपंगुभिर्गजः स्यात् इह युवतिरहंकृताकृतार्थान्वितरति
दैवतदैवतत्परा वा १२ इति विवाहवृंदावने ग्रहयोगाध्याय एकादशः ११ अथ ग्रहाणां भावकुंड
लिकाध्यायः चिरंजीवां जीवः कविरविरलानंगसुभगां शशांकोर्वीपुत्रौ यमयुवतिपार्श्वप्रणयिनीं

यं चिरंजीवां सृजति चिरं जीवतीति चिरंजीवा चिरमित्यव्ययं विभक्तिप्रतिरूपकं कविः शुक्रः अविरलानंगसुभगां सृज
ति अविरलो निविडश्चासौ अनंगश्च अनंगो मदनः तेन सुभगा सौभाग्यवती शशांकश्चंद्र उर्वीपुत्रो भौमस्तौ यमयुवति

पार्श्वप्रणयिनीं सृजतः यमस्य युवतिः तस्याः पार्श्वं सामीप्यं तत्र प्रणयः प्रीतिरस्ति अस्याः सा तया तां यमलोककां
क्षिणीमित्यर्थः वुधो भर्तुः भक्तां सृजति शनिरपि अशीलां दुष्टशीलां त्रयी मूर्तिः सूर्यः शिखिरग्निः शस्त्रप्रसिद्धं ते ।

आदित्यैर्यांतानिशिखिशस्त्रादीनितेभ्योनि धनंयस्याःसातथातां १ अथधनभावस्यपृथ्वीवृत्तं धने द्वितीयभावे स्थि
ताःसितसितांशुजीवेंदुजाःनितांतधनिनींजनयंति सितःशुक्रःसितांशुश्चंद्रःजीवोगुरुःइंदुजोबुधःनितांतःधनं
नदल्पयस्याःसातथा धरानंदनोभौमःरुजादहनदस्युभिर्विधुरितांजनयंति रुजारोगःदापैश्चैवहल्लतानार्भिर्निटापू
दहनोग्निःदस्यवश्चौराःसर्पादयोवाविधुराविमुक्ताभार्तृहीना तस्याभावोविधुरतावैधव्यं पुंस्त्वंपूर्ववत् अर्का
त्मजःशनिःसुतेषुपुत्रेष्वपिविषयेमितं पचांमलिनमूर्तिंजनयतिमितंपचतीतिमितंपचाकृपणाभितेनविशखि

बुधोभर्तुर्भक्तांमृगदृशमशीलांशनिरपित्रयीमूर्तिर्मूर्तौसृजतिशिखिशास्त्रादिनिधने १ नितां
तधनिनींधनेसितसितांशुजीवेंदुजारुजादहनदस्युभिर्विधुरितांधरानंदनःसुतेष्वपिमि
तंपचांमलिनमूर्तिमर्कात्मजःस्त्रियंसहजदुर्भगांजनयतिद्युतीनांपतिः २ ११ त्वान्मुमम् मलिना

मूर्तिर्यस्याःसातथाद्युतीनांपतिःसूर्यःसहजदुर्भगांजनयति सहजातंसहजंस्वाभाविकंदुर्भगंअदैवंयस्याःसातथा
यद्वासहजेसोदरविषयेदुर्भगोयस्याःसातथा २ अथतृतीयस्येद्रुतविलंबितं सहजेतृतीयभावेदूनशनीरविश
नीवधूंसधनांधनसहितांकुरुतःसचिवःशक्रसचिवोबृहस्पतिःतनुधनांकरोतितनुरल्पंधनंयस्याःसातथाश
शीचंद्रःसुभगांसुष्ठुभगोभाग्यंयस्याःसातथाकुजसोमजौभौमबुधौसुकृतिनींकुरुतःसुकृतंपुण्यंनदल्पयस्याःसा

तथादेवरिपूपनीः शुक्राः देवरिंदेवरिंनयंति प्रापयंति देवरगामिनीत्यर्थः देवानां रिपवो दैत्याः तान् पनयंति सा देवरिपूपनी
दैत्यगुरुः देवइतिककारांतः समौतु देवृदेवरावित्यभिधानात् ३ अथ चतुर्थस्य प्रहर्षिणी सुखे चतुर्थे भावे रविः दारि
द्र्यं सृजति अवनीसुतो भौमः वरांगव्याघातं वरांगं शिरः तस्य व्याघातो भंगः गुरुभृगुजेंदुजाः प्रभुत्वं सृजंति गुरुः
बृहस्पतिः भृगुजः शुक्रः इंदुजो बुधः प्रभुत्वं स्वामित्वं अब्जश्चंद्रमाः बाल्ये बालत्वे प्रियवियुतिं भर्तृवियोगं शनिः
स्तनाभः शून्यत्वं स्तनयोरंभः स्तनांभः स्तन्यदुग्धं तस्य शून्यत्वं अभावं सृजति कासां सुवासिनीनां पौढांगनानां चि

हून शनीसहजे सधनावधूतनुधनासचिवः सुभगां शशी सुकृतिनीं कुरुतः कुजसोमजौन
यंति देवरिंदेवरिपूपनिः ३ दारिद्र्यं रविरवनीसुतो वरांगव्याघातं गुरुभृगुजेंदुजाः प्रभुत्वं बाल्ये
ब्जः प्रियवियुतिं शनिस्तनांभः शून्यत्वं सृजति सुखे सुवासिनीनां ४ सत्सुत्रामसुरसुरेज्यसोमपु
त्रारिरवि रसुतं प्रजा द्विजेंद्रः शोकार्तामवनिसुतः सुतस्य सेनिः संतानेसततरुजं सृजेत्कुमारीं

रंडीं तु सुवासिनीत्यमरः ५ अथ पंचमस्य प्रहर्षिणी असुराश्च सुराश्च असुरसुराः तेषामिज्यो शुक्रगुरू सोमपुत्रो बुधः
एते सुतस्थाः पंचमभावस्थिताः कुमारीं सत्सुत्रां सृजेयुः कुर्युः रविः पुत्रारिं सृजेत् पुत्राणामरिः पुत्रघातिनी द्विजेंद्र
श्चंद्रो सुतप्रजां सुते भ्योन्या असुतां सा प्रजा यस्याः सा तथा कन्याप्रसूः अवनिसुतो भौमः शोकार्ता शोकेनकृ नार्ता

डितां सौनिः इनस्यापत्यं सौनिः संज्ञाने सति तस्मिन् विषये सततरुजं सततं नित्यं रुक् रोगो यस्याः सा तथा तां सृजेत् ५ अथ ष
ष्ठे पृथ्वीतृतीये वैरिगः षष्ठभावगः विधुः चारुभ्रुवां चारु शोभने भ्रुवौ यासां ताः तासां स्त्रीणां निधनं व्यनक्ति प्रकटयति ददा
तीत्यर्थः इन्दुजो बुधः परभयं शत्रुभयं भानुमान् भानवो रश्मयः सन्त्यस्य सौ तथा सूर्यः जयं कुजो भौमः कुशलं क्षे
मं अर्कोऽङ्गवतीत्यर्कभूः शनिर्विगतवैरतां विगतं वैरं यस्याः सा विगतवैरा तस्या भावो विगतवैरता प्राग्वत्पुंस्त्वं
उशना भृगुः सहचरेण मित्रेण समं सार्द्धं रिपुत्वं शत्रुत्वं सहचरतीति सहचरः वचसांपतिर्बृहस्पतिः भर्त्तारं अजा

विधुर्निधनमिन्दुजः परभयं जयं भानुमान्कुजः कुशलमर्कभूर्विगतवैरतां वैरगः रिपुत्वमुशना सह
सहचरेण चारुभ्रुवां व्यनक्ति वचसांपतिः पतिमजातशत्रुश्रुतिं ६ बुधो वध्यामिन्दुः परिचित्तस
पत्नीपरिभवां गलद्गर्भां पङ्गुः परनररतां दानवगुरुः अवीरामल्लेको गुरुरमरसेव्यः सनिनीं विवा
हे माहेयः स्त्रियमतिरजस्कां जनयति ७ ॥

तशत्रुश्रुतिं व्यनक्ति शत्रूणां श्रुतिः श्रवणं अजाता शत्रुश्रुति
र्यस्याः सा तथा शत्रुरिति श्रवणमपि नास्तीत्यर्थः ६ अथ सप्तमे शिखरिणी विवाहे विवाहकाले अस्तेऽस्तभावे स्थि
तो बुधः स्त्रियं वध्यां जनयति इन्दुश्चन्द्रः परिचित्तसपत्नीपरिभवां सपत्न्याः संबंधी परिभवः पराभवः सपत्नीपरिभवः
परिचितः परिवृद्धः सपत्नीपरिभवो यस्याः सा तथा पङ्गुः शनिः गलद्गर्भां गलन् स्रवन् गर्भो यस्याः सा तथा दान

वि॰वृं॰ टी॰ ६१ वगुरुः शुक्रः परनरतां परपुरुषगामिनीं अर्कः सूर्यः अवीरां नास्ति वीरो भर्त्ता यस्याः सा तथा गुरुः अमरसेवाव्यसनिनीं अम अ॰ १२
रसेवायां व्यसनं विद्यते यस्याः सा तथा माहेयो भौमः अतिरजस्कां जनयति अतिशयितं रजो यस्याः सा तथा प्रदरव्याधियुक्ता।
मित्यर्थः ७ अथाष्टमे मालिनीमृत्युवेश्मनि अष्टमभावे सितसितकिरणेज्याः द्रुहिणगृहसुखीनां स्त्रीणां मरणाय भवंति
सितः शुक्रः सितकिरणश्चंद्रः इज्यो गुरुः द्रुहिणो ब्रह्मा तस्य गृहं पद्मं तत्र हृत्सुखं ययोः सा तास्तथा सूर्यसौरी रविशनी अन
वरतसुखायुः संपदे भवतः सुखं च आयुश्च संपच्च सुखायुःसंपत् इद्वंद्वैकत्वं क्लीवत्वं च अनवरतमखंडितं तं च तत्सु।

सितसितकिरणेज्यामृत्यवेमृत्युवेश्मन्यनवरतसुखायुःसंपदे सूर्यसौरी भवति पतिशरीरद्रोहकृद्द्रौहिणेयो द्रुहि
णगृहसुखीनां यक्ष्मरोऽक्षोणिजन्मा ८ शशिसुतगुरुशुक्राः सांद्रसौभाग्यलीलां सरलहसितकांतस्वांतके।
लिकुमारीं॥

खायुःसंपत्त्सौरो हिण्या अपत्यं रोहिणेयो बुधः पतिशरीरद्रोहकृत् स्यात् पत्युः शरीरं तस्य द्रोहः अथ
घातः तं करोतीति तथा क्षोणिजन्मा भौमः यक्ष्मणो व्याधये भवेत् ८ अथ नवमे मालिनीतपसि नवमभावे शशिसुतगुरुशु
क्राः कुमारीं सांद्रसौभाग्यलीलां सरलहसितकांतस्वांतके लिकुर्वंति शशिसुतो बुधः गुरुः शुक्रो प्रसिद्धौ सांद्रं निबिडं यत्
सौभाग्यं च तस्य लीला यस्याः सा तथा सरलं आर्जवं च तद्धसितं च तत्तथा कांतस्य भर्त्तुः स्वांतं मनः कांतस्वांतं सरलहसितेन सम॰ ६१
न कांतस्वांतेन केलिः क्रीडा यस्य संबंधेन सा तथा रविरविसुतवक्राः केतवाक्रांतशीलां कुर्वंति रविः सूर्यः रविसुतः शनिः

Indira Gandhi National Centre for the Arts

वक्रो भौमः कैतवं कपटं तेन आक्रांतं युक्तं शीलं यस्याः सा तथा तुहिनरश्मिश्चंद्रः स्त्रीं सवित्रीं करोति सूते सा सवित्री स्त्रीणां सवित्री कन्याप्रसूः ९ अथ दशमे मालिनी व्योम्नि दशमभावे शनिः कन्यकां अनियमशौचां रचयति करोति नियमेन रहितं शौचं यस्याः सा तथा शुचित्वहीनामित्यर्थः विधुश्चंद्रः अन्यकार्यैः परकर्मभिः अतिविधुरां गीं रचयति अतिशयितं विधुराणि विकलानि अंगानि यस्याः सा तथा वक्रो भौमः शाकिनी डाकिनी क्षुद्रदेवता विशेषः शाकिनीव शाकिनी मांसभक्षिकेत्यर्थः रविः सूर्य उग्रां अशीलां कोविदो बुधः कार्मणज्ञां कार्मणं सुतकर्म विशेषः तज्जानातीति तथा आर्यः सुक्रो गुरुः शुक्रो अविकृतसुकृ

रविररविसुतवक्राः कैतवाक्रांतशीलां तपसि तुहिनरश्मिः स्त्रीसवित्रीं करोति ९ शनिरनियमशौचां कन्यकां मन्यकार्यैर्विधुरतिविधुरांगीं शाकिनीं व्योम्नि वक्रः रचयति रविरुग्रां कोविदः कार्मणज्ञामविकृतसुकृतश्री मालिनीमार्यशुक्रौ १० एकादशो दशशतांशुसुखाः सुखानि रत्नांवरद्रविणभोगभरोत्सुखानि ॥ ६ ॥

तश्रीमालिनीं रचयतः सुकृतं च श्रीश्च सुकृतश्रियौ पुण्यलक्ष्म्यौ अविकृते पूर्णे च ते सुकृतश्रियौ च ताभ्यां मालते शोभते सा तथा अत्र मालिनीति छंदसो पि नाम सूचितं १० वसंततिलकादीर्घो द्रग्लोचनयासां तास्तासां स्त्रीणां पाणिग्रहे एकादशे स्थाने दशशतांशुसुखा दशशतानि अंशवः किरणा यस्यासौ तथा सुखमादिर्येषां ते सूर्यादयो ग्रहेंद्राः रत्नांवरद्रविणभोगभरोत्सुखानि सुखानि ददाति रत्नानि च अंबराणि च द्रविणं च तेषां भोगः तस्य भरो भारः तस्मादुत्सु

रवानिउदितानि अथश्लोकावशेषेसति अत्रैवग्रहाणांभावफलेषुवलप्राशस्त्यमाह सर्वेपीति सर्वेपिग्रहाअवला:
स्थानादिवलहीनाःसंतःसर्वभवनेषुलग्नादिसर्वभावेष्वपिकिंचिच्छुभमशुभंवानेदद्युःअर्थादेतत्फलमुक्तंनत्स
वलानामेवेति ११ अथअयेरुचिराचृतं अयेद्वादशेस्थिताःशुभाःवुध गुरुशुक्राःस्त्रियं सद्यपकर्षितांरचयंतिकु
र्वंतिसंश्चासौव्ययश्चतेनकर्षितांकृशांत्वंप्राप्तांनोशनिःसुराकुचिंसुरायांरुचिर्यस्याःसातथादुष्टाविधायंस्यास्तांविधु
श्चंद्रःदुर्विधांविधानंविधादुर्विधांदुष्टकर्मांकुजोभौमः अदक्षिणावयववरुजं अदक्षिणश्चासाववयवश्चतस्यरुग्

पाणिग्रहेददतिदीर्घदशांगृहेंद्राःसर्वेपिसर्वभवनेष्ववलानकिंचित् ११ व्ययेशुभाःसद्यपकर्षितां
शनिःसुराकुचिंरचयतिदुर्विधांविधुश्च अदक्षिणावयवरुजंकुजोरविर्विरूपयत्यतिरुचिरामपि
स्त्रियं १२ इतिमुनिजनमतमतनुवितर्कंप्रतिगृहचरखेचरोद्भवं दर्कंपरिविगणय्यविशेषमशेषं
॥ फलमिदमशेषमनुज्झितरेखं १३

गोयस्याःसातथाधामांगव्याधितां रविरतिरुचिराअतिसुंदरामपिस्त्रियं
विरूपयति विरूपांकरोति रुचिरेतिछंदसोपिनाम १२ अथैषांभावफलादीनांप्राशस्त्यमाह इत्यनंतरोक्तं इदं
लग्नादिभावस्थितग्रहाणांफलमशेषंसमस्तमनुज्झितरेखंभवेत् नउज्झिताअनुज्झितारेखायेनतत्तथा अत्यक्तमर्या
दंयथावद्भवतीत्यर्थः कथंभूतं मुनिजनमतंमुनिजनानांसंमतं अनतुःपृथुःवितर्कोयस्यतत्तथा यद्यप्युक्तानार्थमे

वद्दृश्यंते तथापि ग्रहबलादिविचारवशाद्दृह्वितर्कमित्यर्थः पुनः कथंभूतं प्रतिगृहेति गृहं गृहं प्रतिप्रतिगृहं प्रति
गृहं चरंति ते प्रतिगृहचराः ते च ते खचराश्च तेभ्य उदेति उद्भवतीति प्रतिगृहचरखेचरोद्यत् स उदर्कः उत्तरकाली
नशुभाशुभफलं यस्मिन् तत्तथा किं कृत्वा अशेषं परिविगणय्य प्रागुक्तं समस्तं विशेषं बलाबलरूपं विचार्ये
त्यर्थः ११ इति श्रीसकलागमाचार्यवर्यश्रीकेशवसांवत्सरात्मजगणेशविरचितायां विवाहवृंदावनटीकायां
विवाहदीपिकायां ग्रहाणां भावकुंडलिकाध्यायो द्वादशः १२॥ अथोक्तभावफलानां व्यवहारार्थमुपसंहा।

इति विवाहवृंदावने ग्रहाणां भावकुंडलिकाध्यायो द्वादशः १२ अथ ग्रहयोगादिबलाबलाध्यायः
षट्त्र्यायेष्वशुभाः शुभाय निधनद्यूनांत्यवर्ज्यं परेष्वायार्थेषु शशी मृतौ शनिरवी भंगाय तत्रापरे

Indira Gandhi National Centre for the Arts

रादिकं तथान्यदपि शुभाशुभयोगादिकं बलादिकं च निरूपयन् ग्रहबलाध्यायमारभ्यते तत्रादौ भावफलोप
संहारादि शार्दूलविक्रीडितं षट् षष्ठं त्र्यस्तृतीयं आयं एकादशं एष्वशुभाः पापग्रहाः शुभाय भवंति शेषे
ष्वशुभाय निधनमष्टमं द्यूनं सप्तमं अंत्यं द्वादशं एतानि वर्जयित्वान्येषु नवसु स्थानेषु परे सौम्यग्रहा बुधगुरुशु
क्राः शुभाय भवंति शेषेषु निधनद्यूनांत्येषु अशुभाय शशी चंद्रः त्र्यायार्थेषु तृतीयैकादशद्वितीयेषु शुभाय भ
वेत् शेषेष्वशुभाय तत्राष्टमे सर्वेषां विशेषमाह मृताविति मृतौ अष्टमे शनिरवी शुभाय भवतः नत्वशुभाय अ

त्र रवेरुपलक्षणाद्वा क्रूरश्चाष्टमः शुभः तत्स्वरूपांतरं वै तु श्वराहफलस्य रवेरनिर्देशोक्तेः तत्राष्टमे स्थाने परे स्ये चंद्रभौमबुधगु रु शुक्रा भंगाय भवंति लग्नभंगकर्त्तार इत्यर्थः अन्यानपि लग्नभंगानाह क्रूरद्यूनेति शशितनू क्रूरद्यूनवृत्तान्विते भंगाय भव तः द्यूनं वृत्तमावृत्तं ययोस्ते द्यूनवृत्ते द्यूनवृत्ते अन्विते च द्यूनवृत्तान्विते क्रूरराशौ द्यूनवृत्तान्विते तेन तथा चंद्रस्य लग्नस्य वा सप्तमं क्रूराक्रांतं भवेत् यद्वा चंद्रो लग्नं वा क्रूरान्वितं भवेत्तदा लग्नभंगः स्यादित्यर्थः अस्ते सप्तमे लग्नाद्वा चंद्राद्वा सितज्ञौ शुक्रबुधौ वा तौ पि भंगाय लग्ने विधुश्चंद्रः भंगाय द्विषि षष्ठे सोमसिताधिपाः भंगाय स्युः सोमश्चंद्रः सितः शुक्रः अधिपाः स्वामिनः लग्नां

क्रूरद्यूनवृत्तान्वितेशशितनू अस्ते सितज्ञौ विधुर्लग्ने सोमसिताधिपाद्द्विषि सितः सेंदुर्विनष्टांशपः १॥
अतूर्यकायकेंद्रगः सुहृत्स्वसौम्यवर्गयुक् सुहृच्छुभेक्षितः शुभः शशी मयूरवमांसलः २॥ ६॥

शांद्रेष्काणानां अत्र षष्ठं लग्नादेव न तु चंद्रात् सोमग्रहणात् सितः शुक्रः सेंदुः सचंद्रः भंगाय शुक्रयुक्त चंद्र इत्यर्थः अंश योनवांशाधीशो विनष्टोस्तंगतो भंगाय स्यात् १ अथ सप्तमदशमं चंद्रस्य विशेषमाह अमापि कातुर्यं चतुर्थं कायो लग्नं ता भ्यामन्यानि अतुर्यकायानि तानि च तानि केंद्राणि च तत्र गतः सप्तमदशमग इत्यर्थः शशी शुभः स्यात् कथंभूतः सुहृदित्यादि सुहृच्च स्वश्च सौम्यश्च तेषां वर्गः तेन युनक्तीति तथा सुहृद्वर्गगः स्ववर्गगः सौम्यवर्गगो वेत्यर्थः सुहृच्च शुभश्च ताभ्यामीक्षि तः सुहृद्दृष्टः शुभदृष्टश्चेति बहुमांसमत्स्य सोमांसलः सिध्मादिभ्यश्चेति मत्वर्थीयो लः मयूरवैः किरणैर्मांसलः रश्मि

भिः शुभ इत्यर्थः सप्तमदशमोपि चंद्रस्त्वेवंविधः शुभः स्यादिति भावः अत्रापि अकायकोणकेंद्रे निपातः तत्र अकायकोणकेंद्राणि चतुर्थसप्तमदशमनवमपंचमानि तथा च शौनकः त्रिकोणसप्तमांत्यव्ययोपगो विलग्नतो हिमद्युतिः शुभसंगः शुभेक्षितस्त्वा शोभन इति अत्रव्ययस्थोपि गृहीतः स तु नारदेन महादोषेषु पठितः तोसौ ग्रंथकृता त्यक्तः २ अथ शुभयोगानाह मालिनी तनु पात इति प्रत्येकं संबध्यते शशितनयो बुधः सितः शुक्रस्ताभ्यामनुगताभ्यां क्रमेण नंदभद्रौ योगौ स्तः बुधेन लग्नगतेन नंदः शुक्रेण भद्र इति उभाभ्यां लग्नगताभ्यां जय इति योगः जीवे गुरौ तनुयाते जीव इति योगः असुरसुराणां गुरू शुक्रगुरू ताभ्यां तनुस्था

शशितनयसिताभ्यां नंदभद्रावुभाभ्यां जय इति तनुयाते जीव इत्येव जीवे असुरसुरगुरुभ्यां स्था
वरोऽसिज्यशुक्रैर्विजय इति विशुक्रं तेच जीमूतमाहुः ३ इति शुभफलयोगाः सप्तसप्तर्षिमुख्यैर्मुनिभिरभि
हितास्ते जन्मयात्रास्वपि स्युः

ताभ्यां स्थावर इति योगः असिज्यशुक्रैः बुधगुरुशुक्रैस्तनुयातैर्विजय इति योगः तमेव योगं विशुक्रं शुक्रवर्जितं बुधगुरुभ्यां लग्नगताभ्यामित्यर्थः जीमूतं नाम योगमाहुर्मुनयः ३ अथैषां फलमाह मालिनी इति सप्त शुभफलयोगाः सप्तर्षिमुख्यैर्मुनींद्रैरभिहितास्ते योगाः जन्मयात्रास्वपि स्युः न केवलं विवाहे किंतु जन्मकाले यात्राकाले च शुभफलदा इत्यर्थः तत्किं शुभफलमित्याह भजतीति एभिर्योगैर्युवतिः भूपसीमंतिनीत्वं भजति भूपस्य सीमंतिनी तस्या भावस्तत्ता नारी सीमंतिनी वधूरित्यमरः राजपत्नी भवतीत्ययमर्थः अस्मिन् शुभफले ग्रहयुतिबलयोगाद्वरा धर्म्यं स्यात् ग्रहाणां युतियोगः तत्र बलयोगः

वि·टी· ६४ सबलत्वंतस्मात् उत्तरंच अधरंच उत्तराधरे तयोर्भावः उत्तराधर्यं योगकर्तृग्रहाणांबलवशाच्छुभफलस्याधिक्यंन्यूनत्वं अ·
चकल्प्यमिति भावः ४ अथाशुभयोगानाह मालिनीनतोर्गृहं तत्तुगृहं तेनयुनक्तीति तत्तुगृहयुक् तस्मिन् लग्नगते। १३
न्यर्थः एतत्सन्न्येकंसंबध्यते दिनकररुधिराभ्यां लग्नगताभ्यां क्रमेण व्यालपातालवक्त्रौ योगौस्तः रविणा लग्नगतेन
व्यालोभौमेनपातालवक्त्र इति रविपुत्रेशनौ लग्नगते क्षय इति योगः सैंहिकेये राहौ लग्नगते नमस्क इति योगः केतौ लग्नग
ते अन्तक इति योगः एवं पंचतेषु योगेषु पंकजासी नारी शोकव्यसननिधनताभिः तप्यते [illegible] निरूपंनिधनताभिरिति करणं

भजतियुवतिरेभिर्भूपसीमंतिनीत्वं ग्रहयुतिबलयोगादुत्तराधर्यमस्मिन् ४ दिनकररुधि[illegible]भ्यां व्यालपाता
लवक्त्रौ क्षय इति रविपुत्रे सैंहिके येतमस्कं तनुगृहयुजिकेतावंतकस्तेषु शोकव्यसननिधनताभिस्तप्य

यद्वा कर्मणि रूपं तदा निधनताभिरिति कर्त्तरि तन्यन्येकं फलं ५ अथान्यद्दृष्टयोगद्वयमाह मा ((तेपंकजाक्षी
लिनीनतुर्लग्नंतुहिनमरीचिश्चंद्रः तयोर्लग्नचंद्रयोः चरगृहगतयोश्चरराशिस्थितयोः आधारे स समी अंगनाखेटः
शुक्रः तस्य दृष्टौ सत्यां चरराशिस्थौ लग्नचंद्रौ शुक्रेणदृष्टावित्यर्थः चेद्यापि नीग्रहा अविदिशिस्थिताः सन्तोबलिनः राम·
स्युः तदाकुमार्याः कांतयुग्मं भर्तृद्वयं स्यात् एतदुक्तं भवति जातके प्राच्यादिषु जीवबुधावित्यादिना दिग्बलान्यासेल। ६४
ग्नं प्राच्यां भवति चतुर्थमुदीच्यां सप्तमं प्रतीच्यां दशमं दक्षिणा इति शिष्टान्येष्ठी तन्मध्यवर्तिषु चेत् सर्वेषुविदिक्षुभ

र्थ२

वंनि कोणगतादिग्विदिग्गिन्सु च्यनेनस्या अन्या अविदिक् सादिगेव प्राच्यादिकानस्थां स्थिताः यायिनो ग्रहाः लग्ने चतुर्थे सप्तमे दशमे चेत्यर्थः यानुशीलं येषां ते यायिनः स्थानुशीलं येषां ते स्थायिनस्त एव पौराः उभयत्रिलग्ना आक्रंदः तेव राहेणोक्ताः रविराक्रंदो मध्ये पौरः पूर्वे परे स्थितो यायी पौरा बुधगुरुरविजा नित्यं शीतांशुराक्रंदः केतुकुजराहुस्का यायिन इति अथ योगः शौनकेन स्पष्टमुक्तः लग्ने द्विचरराशौ केंद्रस्था यायिनो यदा बलिनः योषिद्गृहस्था दृष्टा पतिं हृयं गच्छते नारीति अथ द्वितीयं योगमाह युग्म इंदाविति युग्मे समराशौ स्थिते इंदौ चंद्रे अशुभदृशा पापदृष्ट्या सुपेते

तनुतुहिनमरीच्योरंगनाखेटदृष्टौ चरगृहगतयोः स्यात्कांतयुग्मं कुमार्याः अविदिशि बलिनः स्युर्यायि... नो युग्म इंदावशुभदृशा युपेते कन्यकान्यकाम्या ६ नरः प्रियो नीरजलोचनानां नरग्रहैरुत्कटकांतिवी

र्यासे पापग्रहदृष्ट इत्यर्थः तदा कन्यका अन्यकाम्या स्यात् काम्यते तत्काम्यं अन्यस्य ... सा तथा परपुरुषकांक्षिणीत्यर्थः तथा च शौनकः क्रूरग्रहसंदृष्टे समर्क्षगे शशिनि भजति पतिमन्यं स्त्रीणामन्यत्र ... दृष्टे शुभं भवतीति ६ अथ ग्रहविशेषेण फलविशेषमाह उपजातिका नरग्रहैः पुरुषग्रहैः उत्कटकांतिवीर्यैः कांतिश्च वीर्यं च उत्कटे कांतिवीर्ये येषां ते तथा अतिशयितप्रकाशैरतिबलैः ... तदा नीरजलोचनानां स्त्रीणां नरो भर्ता प्रियः स्यात् नारीनभोगैः स्त्रीग्रहैर्बलशालिभिः बलेन शालंते शोभंते ते बलशालिनः तदा नारी नृणां चित्तहरा प्रिया स्यात् ...ः स्वभोगैः निजभोगकौशलैः

Indira Gandhi National Centre for the Arts

वि.वृं. पुरुषस्यनारीप्रियास्यादित्यर्थः बुधसूर्यसुतौनपुंसकाख्यौ शशिभृक्कौयुवतीनराश्चशेषाइतिस्त्रीग्रहद्वित्वेसतिनाशिनभो अ.
टी. गेरिति बहुत्वंकथमुपपद्यते उच्यते शौनकीये ... हि निबहुत्वमस्ति अतोऽस्यपूज्यार्थेनादित्यादिगोनिष्ठत्वात्किंच ७ १३
६५ वैतालीयंसुहृद्ग्यासाताः सुहृशाः नासांस्त्रीणांपतिः अस्तपतिः सप्तमाधीशः स्यात्विरोचनः रविः अथसुतः मदग्रहः शुक्रस्तस्य
अथसुतसप्तमदास्त्रीणांश्वश्रूरित्यर्थः अमीपत्यादयः खचराः अबलानिर्बलाः बलिनः सबलाः क्रमात्सुदृशांस्त्रीणांनेतृपत्यादि
ष्वशुभंशुभंदिशंति ददति किंच ८ वैतालीयंकरग्रहे पाणिग्रहसमये शशिसूर्यसुता... सुतैः चंद्रशनिभौमैः यद्यास्ते

नारीनृणांचित्तहरास्वभोगैर्नारीनभोगैर्बलशालिभिस्तु ७ पतिरस्तपतिर्विरोचनः ... स्तन्मम
दामदग्रहः अबलाबलिनोदिशंत्यमीसुदृशांतेष्वशुभंशुभंक्रमात् ८ शशिसूर्यसुत... नीसुतै
रविनीचास्तगतैः करग्रहे अपितन्वधिपेनतप्यतेनिरपत्यानियतंनितंबिनी ९ ॥ ॥

ष्वावस्थितैरविनीचास्तगैः तैः अरिः शत्रुगृहं नीचगृहं अस्तमस्तमयः तत्रगतैः अपिः समुच्चयेतन्वधिपेनापि अरि
नीचास्तगतेन एवंयोगेनितंबिनीस्त्रीनिरपत्या अपत्यरहितासतीनियतंनिश्चितंतप्यते तापंप्राप्नोति अत्रसप्तम राम.
भवनेनिर्बलेसतीति प्रश्नेसर्वं तथाचशौनकः लग्नपतौरिपुभवनेनीचेवारविसुतारजनीकरैः बलरहितेचद्यूने ६५
स्त्रीणांनभवंत्यपत्यानि अथशास्त्रविरुद्धं किंचिल्लोके खिलदुपहसंति ९ उपजातिकात्तृतीयस्यकवेः शुक्रस्य

रेखाशुभायभवेत् लग्नस्यग्रहबलावलोकने गणनार्थं मनिग्रहमेकैकारेखाक्रियतइति ज्योतिर्विदांसंप्रदायः तत्रतृतीयःशु
क्रःशुभइतिकृत्वारेखाक्रियतइत्येकारीतिः नभस्थोदशमस्थोभौमः लग्नंनभनक्ति लग्नभंगकर्तानभवेदित्यन्यारीतिः त
हृद्व्ययेद्वादशेसौरिःशनिरपिलग्नंभनक्तीतितृतीयारीतिः इयंरीतिःपद्धतिर्जनेषुकुतस्त्याजागर्ति नराइयंरीतिःसर्वथा
निर्मूलालोकेषुकस्माद्धेतोर्जाता अतिप्रसिद्धास्तीति अस्यानकुत्रापिमूलंदृश्यतइत्यर्थः कुतोजाताकुतस्त्या अतिशयि
ताजागर्तीतिजागर्तिनरा आख्यातान्तरप आम्रचतदंनमव्ययं १० अथजामित्रदोषस्यभंगमाह वैनोस्तीयंउशा

कवेस्तृतीयस्यशुभायरेखालग्नंनभस्थोनभनक्तिभौमः नहृद्व्ययेसौरिरपीतिरीतिर्जनेषुजागर्तिन
रीकुतस्त्या १० उशनागुरुरिंदुनंदनःशशिजामित्रगपापतापहृत् नवपंचमकेंद्रगोथवाशुभगायीपुष्टदृशाविधुंस्वशान् ११

नाशुक्रःगुरुर्बृहस्पतिः इंदुनंदनोबुधः अयमेकोपिशशिजामित्रगपापतापहृत्स्यात् शशिनो
जामित्रंनत्र गच्छतीतितथासचासौपापश्चतस्यतापःअशुभंतंहरतीतितथा चंद्रात्सप्तमपापस्यदोषहर्ताभवती
त्यर्थः कथंभूतः नवपंचमेतिनवपंचानांपूरणोनवपंचमेतेचकेंद्राणिचनवपंचमकेंद्राणि तत्स्थानिमित्रभंतत्प्रमाणयोस्त्य
स्यासौतथा नवपंचमकेंद्रगतःस्वमित्रगृहस्थितोवेत्यर्थः अपिचपुष्टदृशाविधुंस्वशान्पूर्णदृष्ट्याचंद्रंपश्यन्निति
त्यर्थः अत्रकेंद्रसमाविरहितंज्ञेयं अशुभत्वात् तथाचोक्तं हरिजदिवसचंद्रात्सप्तमक्रूरदोषस्यछेदमरपूज्यः

सोमपुत्रः सितो वा उदयस्थितुक् धर्मे व्योमपुत्रा तत्पस्थो यदि च सकलदृष्ट्यालोकये च्छीनरश्मिमिति ११ नत्वपरिपूर्णा
जामित्रदोषे अभंगत्वमाह वैतालीयं यदि हिमरश्मिनवांशकाच्चंद्रस्थितनवांशकान्नवलवखेदः शरसायकांशके
पंचपंचाशत्तमे नवमांशे भवति अयमुपसर्गडंवरः दोषाडंवरः निविडैः परिपूर्णैः यमन्यगुरौ न हन्यते चेज्जामि
त्रगोपि पापः यदि षड्जान्तरे भवति न दायं दोषः केनापि गुणेन न भज्यत इत्यर्थः १२ अथैषां योगानां विचारगम्यत्वम
सौम्याह वैतालीयं केपि केचन शरीरधारिणः संपूर्णाः प्रत्यक्षदृश्यमाना योगा फलाः स्युः किंचन शिखिद।

हिमरश्मिनवांशकान्नवलो यदि खेदः शरसायकांशके अयमन्यगुरौ न दन्यते निविडैरप्युपस
र्गडंवरः १२ मोघाः शिखिदग्धवीजवद्योगाः केपि शरीरधारिणः दृढगूढफलोदयाः परे पराणीकी
र्णहुताशराशिवज्ज १३॥

ग्धवीजवत् शिखिना वन्हिना दग्धं यद्बीजं तद्वत् यथा वह्निदग्धं वीजं प्रत्यक्षसंपूर्णा
वयवमपि कार्यक्षमं न भवेत्तद्वत्केचिद्योगाः संपूर्णाः प्रत्यक्षदृश्यमाना अपि मोघाः स्युरित्यर्थः निर्वलानां ग्रहाणां संपूर्णा अ
पि योगाः मोघाः स्युरिति भावः परे केचन योगाः दृढगूढफलोदयाः संतः दृढः गूढः आच्छन्नः फलोदयः फलप्राप्तिर्येषां तेन
था किंचन पर्णाकीर्णहुताशराशिवत् पर्णैः आकीर्णः आच्छन्नश्चासौ हुताशराशिश्च तद्वत् यथा पर्णाच्छन्नो वन्हिः
प्रत्यक्षमदृश्यमानोपि स्वकार्यक्षमोस्त्येव तथा केचन योगा अपीत्यर्थः सवलानां ग्रहाणां अल्पयोगोपि परिपूर्णफल

स्यादित्यर्थः १३ एवंविधविचारवतो दैवज्ञस्य जगत्सु पूज्यत्वं स्यादित्याह एवं नालीयं सदैव वित्तसतां विदुषां भवनं सतो
प्राप्नोति भवनेसः कर्णपूरः तस्य भावस्तथा सततमपि वंद्यः किमुतान्येषामिति सकः यइत्युक्तप्रकारेण प्रतिकूलका
रकग्रहभावांशनिवेशदृष्टिभिः कृत्वा तन्वादिफलेषु दत्तदृक् प्रतिकूलदृशं कुर्वंतिते प्रतिकूलकारकाः ते च ते ग्रहाः
श्च भावा अंशाश्च प्रतिकूलकारकग्रहभावांशास्तेषां निवेशः स्थानं तत्र दृष्टयः ताभिः तन्वादीनां फलानि तेषु दत्ता
दृग्येन स तथा दुष्टकारका ये ग्रहा भावाश्च अंशाश्च तेषां यानि स्थानानि तेषु दृष्टिं दत्वा तन्वादिफलेषु च दृष्टिं द

इति यः प्रतिकूलकारकग्रहभावांशनिवेशदृष्टिभिः तन्वादिफलेषु दत्तदृक् स प्राप्नोत्यवनं सतां
सतां १४ इति विवाहवृंदावने ग्रहयोगादिबलाबलाध्यायस्त्रयोदशः १३ अथ मिश्राध्यायः अखि
लस्य सामुद्रिकलक्षणानि वरः कुमारीं वृणुयान्निमित्तैः सर्वं कुमारीवरस[illegible]कौ नह्येकधा निरधी

त्वा तद्बलाबलं विचार्य यदादिष्टं तदन्यथा न स्यादिति कृत्वा सदैव वित्सतां वंद्यः स्यादित्यर्थः १४ इति श्री ॥ रिधीरैः १
सकलागमाचार्यवर्य श्रीकेशवसांवत्सरात्मजगणेशविरचितायां विवाहवृंदावनटीकायां विवाहदीपिकायां ग्रहयो
गादिबलाबलाध्यायस्त्रयोदशः १३ अथ स्त्रीपुंसयोः सामुद्रिकलक्षणपूर्वकं मिश्राध्यायं आरभ्यते तत्रादौ तत्कारण
माह उपजातिका वरः कुमारीं वृणुयात् कैर्निमित्तैः यल्लिंगिवालकेत्यादिना वक्ष्यमाणैः किं कृत्वा सामुद्रिकलक्षणा।

निरुक्तिस्त्वप्रकटीकृत्यसमुद्रेणप्रणीतानिसामुद्रिकाणितानिलक्षणानिसामुद्रिकलक्षणानिसामुद्रिकानिस्त्रीपुंसयोः शुभा शुभलक्षणानांमुख्यप्रवर्तकः समुद्रएव यथाव्याकरणस्यपाणिनिः छंदसश्चपिंगलः अनस्तानिसामुद्रिकलक्षणानीत्युच्य तेकुमार्योःसामुद्रिकलक्षणैः प्रश्नकालेनिमित्तादिभिश्चशुभंज्ञात्वातांवरयेदित्यर्थः सचेवरमपिकुमारीवरयेत् वरस्यापिशु भंज्ञात्वातंवरंकुमारीवृणुयादित्यर्थः एवंचेत्तर्हिप्रागुक्तेनफलसंदर्भेणकिमित्याशंकायामाह उदर्कइतिहियस्मात्कारणा दुदर्कःउत्तरकालीनंफलंधीरैर्गर्गादिभिरेकधासकप्रकारंअरंनिश्चितंननिरधारितंइति धीरितंभातिफलमनेनैवप्रका रेणाङ्गीयमितिननिश्चितमितिभावः १ तदेवसप्रपंचमाह इंद्रवज्रा सर्वस्वप्नादिकफलादाफलमार्गः विविधो

स्वप्नानिमित्तंशकुनाःस्वकर्मशारीरमागंतुकमद्भुतानिदोषाभिचारग्रहचारकालकाम्यानिचैवंविवि

नेकप्रकारोस्तिस्वप्नोनिद्राविशेषजंज्ञानंननुस्यान्निद्राशयनंस्वापःस्वप्नःसंवेशइत्यभिधाने ॥धःफलाध्वा २

निद्रास्वप्नयोरभेदोस्तिसत्यंतथाप्यवांतरविशेषाद्भेदोस्त्येववनगहनवत् तथाहिजागृतिस्वप्नसुषुप्तितुरीयाइत्यव स्थाचतुष्टयंयोगशास्त्रेप्रसिद्धं तत्रजगतःप्रसिद्धामनसोनिरिंद्रियप्रदेशावस्थानंनिद्रासाद्विधास्वप्नःसुषु प्तिरितियत्रदुष्टांतःकरणजंज्ञानमस्तिसास्वप्नइत्युच्यतेयत्रतु सतन्नास्तिसासुषुप्तिःसतत्रितयंसर्वजनानुभव सिद्धंनिसत्भ्योपिलक्षणासातुरीयासाचयोगिनामेवस्वप्नावस्थायांतद्भवंज्ञानमपिस्वप्नशब्देनोपचर्यते यथा

श्रीमद्भागवते स्वप्नोनिद्रानुगोयथेति नैषधकाव्येपिनक्तानिशास्वप्नगनंदर्शनमिति अनस्तल्लक्षणमाहुर्नैय्यायि काः योगजधर्मानुगृहीतस्यमनसोनिरिंद्रियप्रदेशावस्थानंनिद्रा तत्रदुष्टांतःकरणजंज्ञानंस्वप्नइति एवमत्रस्व प्नशब्देननिद्राविशेषजंज्ञानमुच्यते तस्मात्फलादेशः अयमेकोमार्गः निमित्तानिसुतदुर्वचनादीनिशकुनाः पूर्व कृतभाग्यस्यकर्मनिजगताचीनकर्मविपाकः शारीरंसामुद्रिकलक्षणादि आगंतुकंभविष्यत्सूचकंजातकादि अद्भु तानिउत्पाताः दिव्यभौमांतरिक्षाः दोषावातपित्तश्लेष्मादयः स्वाभाविकाः शरीरस्यास्तेषामभिचारः प्रचारः स्वरविधा नादिग्रहचारागोचरवक्रमार्गास्तोदयादयः कालसंवत्सरमासलग्नादिः काम्यकांक्षितं ऐहिकंपुरुषचेष्टादिन

प्राक्कर्मवीजंसलिलानलोर्वीसंस्कारवत्कर्मविधीयमानं शोषायपोषायचतस्यतस्मात्सदासदाचा

ख्याचशौनकः तिथिकरणर्क्षनिशाकरविलग्नपरिकल्पनामथगर्गः पारिग्रहरोगफलंवदंति ॥ रवतांनहानिः ३

यवनावसिष्ठप्रग्रहराशिगोचरभवंजातकंविहितंचदेवलः प्राहशाकुनरुतज्ञाः शाकुनैर्निमित्तकुशलानिमित्तैश्चक र्मससृत्यचान्येकुलदेशस्त्रीस्वभावमपरेतुदक्षन्यन्येमुनयः कालविशेषादिविशेषफलमिति सर्वस्वप्नादिः फलमार्गोनाना विधोस्ति अतोवरवध्वोः सामुद्रिकलक्षणस्वस्यारिष्टादिकमप्यस्माभिरप्युच्यतइति भावः तथाचाहुः जातकनिमि त्तशब्दांशुभलक्षणस्थितांकुलोद्भूतांवरयेत्सुतसौख्यार्थीयवीयसींकन्यकामितियवीयसींन्यूनांवयसाप्रमाणेनतत्र

सर्वं फलमार्गेष्वनेकेषु सत्सु तत्समाधानमाह उपजातिका सनत्यागे व्याख्यातप्रायं पूर्वजन्मनियदुपार्जितं सदसत्कर्मत
स्मात्कर्मेत्युच्यते तदेव दैवं यदैहिकं कर्म तत्प्रयत्नः पौरुषं चोच्यते यत्प्राक्कर्मतस्य शोषाय सुयापयोषापपुष्टेच्च अधुना
वि धीयमानं क्रियमाणं कर्म भवतीत्यन्वयः किंवत् बीजं सलिलानलोर्वीसंस्कारवत् सलिलं जलमनलोग्निः उर्वी भू
मिः आसां संस्कारः तद्वत् यथा सद्बीजं सद्भिः सलिलादिसंस्कारैः संस्कृतं सदुदेति वर्धते च अन्यथा क्षीयते तद्वत्प्राक्कर्म
ऐहिकेन सत्प्रयत्नेन वर्द्धते अन्यथा क्षीयत इति तस्मात्कारणात्सदाचारवता शुभेषु निसृष्टादिषु यः विहितः सदाचारस्त
द्वतां पुरुषाणां सदा कदाचिदपि न हानिः स्यात् अशुभमपि कर्मफलं सत्प्रयत्नेन निवार्यत इत्याधिकं प्रपंचितं प्राक् न

फलेद्यदि प्राक्तनमेव तत्किं कृष्याद्युपायेषु परः प्रयत्नः श्रुतिः स्मृतिश्चापि नृणां निषेधविध्यात्मके
स्मात्स्वप्ननिमित्तशाकुनसामुद्रिकलक्षणाद्योपि प्रयत्नलक्षणा आवश्यं विलोकनी ९ कर्मणि किं निषण्णा ४॥
यादृनिसिद्धं सत्तदस्माभिः सप्रपंचं प्रथममेव निरूपितं अथ केचित्प्राक्कर्मैव फलतीति मन्यमानास्तन्मतं निरस्यति
विपरीताख्यानकी प्राग्भवं प्राक्तनं कर्म यदि प्राक्तनकर्मैव फलेत् ननु प्रयत्नैस्तदा कृषिवाणिज्यादिषूपायेषु आगम
प्रकारेषु परः प्रयत्नः किं कुत्र मेनेषु कृष्यादिषु प्रयत्नः कर्तव्यः यद् अवश्यंभावि तद्भवत्येवेति कृत्वा सर्वजनेन कृष्यादि
षु न प्रवर्तितव्यं स च प्रवर्तते अतः प्रत्यक्षविरुद्धं तदित्यर्थः न केवलं प्रत्यक्षविरुद्धं किं च आगमविरुद्धमपी।

Indira Gandhi National Centre for the Arts

त्याह श्रुतिरिति नृणां निषेधविध्यात्मको निषेधविधिरूपे कर्मणि श्रुतिः स्मृतिश्च किं निषण्णा कथं प्रवृत्ता आत्मानं सत
तं गोपायेत्यादि श्रुतिः न वृक्षमारोहेन्न कूपमवेक्षेत न बाहुभ्यां नदीं तरेन्न संशयमभ्यापद्येतेत्यादि आश्वलायनादिकल्पा
नां श्रीकामः पुष्टिकामो वा ग्रहयज्ञं समाचरेदित्यादि याज्ञवल्क्यादिस्मृतीनां चिकित्सादिशास्त्रस्य च वैयर्थ्यं प्रसंगः
स्यादित्यर्थः सत्तदपि सप्रपंचं प्रथममेव निरूपितं अतो यदुक्तं तत्सम्यक् अथ प्रकृते तत्र तावत्स्वस्थाविशिष्टान्या
ह श्लोकसप्तकेन ४ उपजातिका अमुं वरं न वर्णीरत्निरित्युत्तरेण सर्वत्र संबंधः अमुं कयः विधोः छायाकलं

छायां विधोर्न ध्रुवमृक्षमालामालोकयेद्यो न च मातृचक्रं । खंडं पदं यस्य च कर्दमादौ कफश्च
तोमज्जति चांबुचुंबी ५ उरः पुरः शुष्यति यस्य चार्द्रं न मांति निस्त्रोंगुलयश्च चक्रे ॥ ॥

कं न आलोकयेत् न च ध्रुवं न नक्षत्रमालां न नक्षत्रमंडलं न च मातृचक्रमालोकयेत् मातृसंज्ञाः तारा विशेषास्तारा चक्रं
मंडलं यस्य च कर्दमादौ खंडं पदं भवति कर्दमधूलिप्रभृतिषु क्षिप्तं पदस्य प्रतिरूपं खंडं भवतीत्यर्थः यस्य कफः
श्लेष्मा उदके च्युतः निःसृतः सन् अंबुचुंबी मज्जति अंबु चुंबतीत्यंबुचुंबी जलमाकृष्य बुडतीत्यर्थः ५ यस्य
च उरः उरस्थलं उदकचंदनादिना आर्द्रं क्लिन्नं सदन्यस्माच्छरीरस्थानात्पुरः पूर्वमेव शुष्यति शुष्कं भव
ति यस्य च चक्रे मुखैकनिष्ठोंगुष्ठौ विहाय मध्यमास्तिस्रोंगुलयः परस्परकुक्षिसंलग्नाः न मांति न समा वि

त्रि·कां· शंतिअपि: वार्थेयस्यवाउदकेनस्नातस्यमूर्धनिमस्तके धूमवर्त्ती धूमशिखास्यात् यस्यवामूर्धनिफलधान्यादि अ·
टी· नारिक्तमुखः रिक्तचंचुः खगः पक्षी निलीयतेनिविशति ६ यश्चांगुल्यादिनाच्या कीर्णकर्णः आवृतकर्णरंध्रः से १४
६९ न अंतर्वर्तिनं स्वाभाविकं घोषनश्रृणुयात् योवासुभुक्तोपि अतिशयितंभुक्तोपि धृतिंन्नसिंनधत्ते अतिभुक्तःसन्नपि
नृसिंनमाप्नोतीत्यर्थः यश्चसुश्रीरप्यकस्मात्सुतरांनिश्रीर्भवति यश्चनिश्रीरप्यकस्मात्सुतरांसुश्रीर्भवतिअपिः।

स्नातस्यमूर्द्ध्न्यपिधूमवर्त्ती निलीयतेरिक्तमुखःखगोवा ६ नाकीर्णकर्णःशृणुयाच्चघोषं योवासुभुक्तो
पिधृतिंनधत्ते निश्रीरकस्मात्सुतरांचसुश्रीः कृशःस्थवीयानपियोप्यकस्मात् ७ अनावृतंकुर्वहुत्वा
न्यहेतोरतीतसात्म्यःसदसत्प्रवृत्तौ अप्यंगुलिक्रांतविलोचनांतोनमेचकंवीक्षतेयः ८॥

वार्थेनिर्गताश्रीःशोभायस्यासौनथा यश्चकृशोप्यकस्मात्स्थवीयान्भवतियश्चस्थवीयान् कस्मात्कृशोभवतिअ
तिशयितस्थूलःस्थवीयान्स्थूलदूरेतिस्थवादेशः ७ यश्च अहेतोःज्वरादिहेतुंविना अतीव अतिशयितंतुच्छं म
ल्पं अतिभक्षयेत्यश्चअस्मकोदिक्ष्याध्यादिहेतुंविना अनावृतंबहु भूरि अत्तियश्चसदसःत्तत्त्वज्ञो विषये अतीतसा राम
त्म्यःसत्त्वअसत्त्वसदसतीतन्नप्रवृत्तिःतस्यांअतीतन्त्यक्तं सात्म्यंस्वाभाविकंयेनसतथायेःस्वभावेनसत्प्रवृत्तिःसन्
सन्नेवसदसत्प्रवृत्तिरित्यर्थः अपिवार्थेयोवा अंगुलिक्रांतविलोचनांतःसन्चंद्रकंमेचकंनेक्षतेअंगुलीभिःक्रांतौआ

क्रमितौलोचनानौनेत्रप्रांतौयेनसनथामेचकवर्णोमयूरपत्रनिभः चंद्रकंखद्योतइवद्योतमानंस्वानुभवसिद्धं ८ मध्येलला
टस्येतिमध्येललाटंपारेमध्येषष्ठ्यावेत्यव्ययीभावः मणिबंधंधारयतीतिमणिबंधधारी योललाटमध्येमणिबंधंधृत्वाअ
ल्पिकांकुशांकलावींनपश्यति तलहस्ताधस्तनसंधिर्मणिबंधः तदधोहस्तभागःकलावीस्त्रीरत्नकरभूषणस्थानंयथाश्रु
अहेतुकंअकारणंशवगंधिगात्रः शवस्यगंधइवगंधोयेषांतानिशवगंधीनितानिगात्राणियस्यासौतथा योवासर्वे
त्रसीमंतितमूर्धजः सीमंताःसंजातायेषांतेसीमंतिताः तेमूर्धजाःकेशायस्यासौतथा सीमंतःस्त्रीणांकेशललाटादूर्ध्वगो

मध्येललाटंमणिबंधधारीनत्वाल्पिकांपश्यतियःकलावीं अहेतुकंयःशवगंधिगात्रःसर्वत्रसी
मंतितमूर्धजोवा ९ अपिक्षरद्रोमनखःशरीरात्सयःस्रवद्वामविलोचनोवा निरीक्षतेस्वममानुषंवावि

शवेशविशेषःप्रसिद्धः ९ अपिवीर्थेयोवाशरीरात्क्षरद्रोमनखःक्षरंतिगलंतिरोमाणि। ११ स्रस्तनासानयनश्रुतिर्वा १०
नखानिचयस्यासौतथायोवाऽस्ममानुषंमानुषादन्यंसत्वंप्राणिनंपिशाचादिकं निरीक्षितोयोवाविस्रस्तनासानयनश्रुतिः
नासानासिकानयनेनेत्रेश्रुतीकर्णौविस्रस्ताःशिथिलीभूताःनासानयनश्रुतयोयस्यासौतथा १० इंद्रवज्रायोवास्वप्नमध्ये
खरादौगर्दभादौयानेऽधिरूढः आरूढोदक्षिणस्यांदिशि आक्षिप्यमाणःप्रेर्यमाणःसन्जागर्तिप्रबुध्यतिअमुंवा
आर्याद्वानारःकुमार्याःप्रदानायनवृणीरन् तत्रकारणमाहनेदिष्टेतिनेदिष्टःअतिसमीपःदिष्टांतःप्रलयोयस्या

वि·वृं· सातथा अतिशयेन अंतिकः नेदिष्ठः अंतिकबाढयोर्नेदसाधाविति नेदादेशः इष्ठांतः प्रत्ययोन्यथ इत्यमरः आसन्नमृत्युं अ·
टी· सवरं वरयेयुरित्यर्थः अर्थादेवंविधां कुमारीं वरोपि २१ अथच्छायालक्षणेनारिष्टज्ञानमाह इंद्रवज्रा निश्चलः स्थिरः नेत्र १४
७१ योः पातो यस्याः सा तथा यः निश्चलदृष्टिः सन् सरांस्यस्य छायां निरीक्ष्य ततः स्वरामं तरिक्षं पश्यन् तथा स्वकायं स्वदेहं शु-
भ्राभ्रसच्छायं न पश्येत् स नश्येन्नाशं प्राप्नोति शुभ्राणि शुभ्रमेघाः तैः समाना छाया यस्याः सा तथा समानस्य सादेशः
दृष्टास्मिन् स्वकाये विकृतो दृष्टा यां सत्यां विकारः स्यात् यस्यांगस्य विकारो दृष्टस्तदंगस्य तथा विकारः स्यादित्यर्थः २२

आक्षिप्यमाणो दिशि दक्षिणस्यां जागर्ति यानेऽधिकृतः स्वरादौ नेदिष्ठदिष्टांतममुं कुमार्यो[...]यीः प्रदानाय
वरं वृणीरन् २१ छायां निरीक्ष्य स्वरामं तरिक्षं पश्यन्न यो निश्चलनेत्रपातः शुभ्राभ्र[...]छायमिह स्वकायं
पश्येत्स नश्येद्धि कृतो विकारः २२ प्रदक्षिणावर्तशरीररोमा वृषस्वनः फेनिलमूत्रपात्र[...] ॥ [...] ॥

अथ श्लोकत्रयेण शुभलक्षणमाह उपजातिका प्रदक्षिणं सव्यमावर्तः परिभ्रमो येषां तानि प्रदक्षिणावर्तानि
शरीररोमाणि यस्याः सा तथा वृषस्य स्वन इव स्वनः शब्दो यस्याः सा तथा फेनोऽस्ति यस्मिन्नसौ फेनिलः फेनादि- राम·
लच्चेनिलच् फेनिलः मूत्रस्य पातो यस्याः सा तथा न अन्यल्पः अनिलघुः पार्ष्णिर्यस्याः सा तथा नाकादित्वान्नञ्नलो- ७७
पः पार्ष्णिः गुल्फयोरधः प्रदेशः तद्ग्रंथी घुटिके गुल्फौ पुमान् पार्ष्णिरधस्तयोरित्यभिधानात् मनस्वा गभीरो

गंभीरः प्रकृत्यादिभ्यश्चेति तृतीया निम्नं गभीरं गंभीरमित्यमरः धीरा निःसंदेहा उन्नता वर्धमाना आरंभेषु कार्यारंभेषु रुचि
श्रीतिर्यस्यासौ तथा प्रशास्तं यशोऽस्त्यस्यासौ यशस्वी प्रशंसायां मत्वर्थे विनिः २३ आख्यानकी ईक्षणे नेत्रे स्निग्धाः
सस्नेहाः ईक्षणे चान्वकं च नूत्नाश्च दंताश्च केशाश्च यस्यासौ तथा युवा मध्यमवयस्कः सुष्ठु वासो यस्यासौ तथा अम
लिनवस्त्रः परिवीता अतिसंवृता च शरीरेंगितं यस्यासौ तथा व्यक्तसंवरणो स्त्रियाः मुखमिव मुखं यस्यासौ स्त्रीमु
खः न च स्त्रीमुखः नितरां प्रभा यस्यासौ निःप्रभः शांता मूर्तिर्यस्यासौ तथा अनिकृष्टो लक्षणान्तारकैः [illegible]

नान्यस्य पाणिं मनसा गभीरो धीरोन्नतारंभरुचिर्यशस्वी २३ स्निग्धेक्षणान्वङ्कदंतकेशो युवा सु
वासाः परिवीतचेष्टः न स्त्रीमुखो निःप्रभशान्तमूर्तिर्न चानिकृष्टोक्षणतारको वा २४ औचित्यचारी प्र
चितेंगितज्ञो विशालहस्ताननबाहुवक्षाः ॥१९ पीनेत्रयोस्तारके ईक्षणतारके अनिकृष्टौ ईक्षणतारके य
स्यासौ तथा २४ उपजातिका उचितयोग्यं तस्य भावः औचित्यं तच्चरति आचरतीति तथा प्रचितनिर्दिष्टः चारु इंगितं प
रस्य चेष्टितं तज्ज्ञानातीति तथा विशाले विस्तीर्णे हस्तौ च आननं बाहू च वक्षश्च यस्यासौ तथा मुख्यलक्षणान्याह सर्वो
पीति सर्वोपि एभिः सर्वलक्षणैः संपन्नोपि नरः सत्वाकृतिमान् कुलीनः नरोगी स्यात् सत्वस्य आकृतिर्यस्यासौ तथा सा
त्विकप्रकृतिरित्यर्थः कुलीनो निरवद्यात् सत्कुलप्रसूतः नरोगी अव्याधितः किमर्थं कन्याप्रदानाय २५ सर्वं वरलक्ष

वि॰ टं॰ टी॰ ७१

णान्युक्त्वा वधूलक्षणान्याह स्रग्धरया श्मश्रुभिः श्यामौ श्मश्रुश्यामौ तौ उन्नतौ उच्चौ ओष्ठौ यस्याः सा तथा नासिको अ॰ १५
दरे निङीप् कूरौ चु चरणौ च करचरणं पृथु करणं यस्याः सा तथा पृथुहस्ता पृथुचरणा चेति रूक्षाणि अस्निग्धा
नि अग्राणि येषां ते रूक्षाग्रा ह्रस्वा रूक्षाग्राः केशा यस्याः सा तथा अत्र ङीप् नो विकल्पान्न ङीप् स्तु चेभोवः शोचेति निःश्वो वाशो
च हीना रोमाणि सन्ति येषु तानि रोमशानि रोमादेः शहृशिमत्तु वर्थे शः रोमशानि अङ्गानि यस्याः सा तथा अगगा
त्रे निङीप् कृश लघुः कुटिला वक्रा चरनौ अस्थिरा कूरा उग्रा सच्छद्मा सकपटा उपधिः छद्म कैतवइत्यमरः स

सर्वौधिसत्वाकृतिमान्कुलीनः कन्याप्रदानाय वरो न रोगी १५ श्मश्रुश्यामोन्नतोष्ठी पृथुकरचरणा
ह्रस्वरूक्षाग्रकेशा निःश्वासा रोमशाङ्गी कृशकुटिलचलकूरसच्छद्मदृष्टिः वामावर्ता विशालोन्नतवि
कटनटङ्कललाटास्पृशन्ती नोर्वीमन्यांगुलिभ्यामनियतबहुभुग्गेहिनी देहिनीरुक् ॥१६॥

त्रे विधा दृष्टिर्यस्याः सा कृशकुटिलचलकूरसच्छद्मदृष्टिः वामा अप्रदक्षिणा आवर्ता रोमा यस्याः सा तथा विकटं वि
सदृशं नटतः नृत्यतः ते विकटनटं नीतेभ्रू यस्मिन्तद्विकटनटङ्कु विशालं विस्तीर्णं उन्नतं उच्चं विकटनटङ्कु राम॰
ललाटं यस्याः सा तथा बहुत्वान्नङीप् विशालोन्नतललाटा विकटनटङ्क अत्यर्थः अन्यांगुलिभ्यां कनि ७१
ष्ठिकां प्रकनिष्ठिकाभ्यां उर्वीं भूमिं न स्पृशन्ती अर्थात्चरणास्य यस्या अग्रचरणागतकनिष्ठिके भूमिं न स्पृशत इत्यर्थः

अनियतमसंख्यातं बहु भूरि भुनक्तीति अनियतबहुभुक् एवंविधा गेहिनी गृहिणी देहिनी कुत्सितान देहो स्तियस्याः
सा देहिनी स्त्री स्युर्जाचोपनापइत्यमरः सा स्त्री मूर्तिमान् रोगः स्वेत्यर्थः १६ उपजातिः यानितंबिनी स्त्री स्फिग्लला
टोदरलंबिनी सा क्रमेण कांतकांतानुजतातहंत्री स्यात् स्त्रियां स्फिजौ कटिप्रोथावित्यमरः स्फिजौ च ललाटं च
उदरं च तैर्लंबते सा न यादीर्घस्फिक् दीर्घललाटा दीर्घोदरीत्यर्थः कांतश्च कांतानुजश्च तातश्चेतेन थ्र कांता भ
र्ता कांतानुजो भर्तृकनीयान् कांततातः श्वशुरस्तेषां क्रमेण नाशयतीति यास्वल्पनितंबा स्वल्पगुह्या सा पीनदुह्या

यास्फिग्ललाटोदरलंबिनी सास्यात्कांतकांतानुजतातहंत्री नितंबिनी स्वल्पनितंबगुह्या द्दुह्यान्य
तिदीर्घगल्लाकुलघ्नी १७ निःस्वातिह्रस्वा धमनी पुरंध्री प्रायेण तत्रापि पृथुः प्रचंडा कपोलकूपाह
न विरोधयति पश्चान्नितंबः स्त्रीकट्या इत्यमरः गुह्यं योनिः सितेप्यशीला कूर्मोदरी दुःखदरी दुरात्मा १८॥
स्वल्पनितंबा स्वल्पगुह्या चेति यादीर्घगल्ला सा कुलघ्नी भर्तृकुलनाशिनी १७ उपजातिः या स्त्री धमनी शिरायां अति
ह्रस्वा अतिकृशा सा पुरंध्री निःस्वा निर्धना भवति यस्या अतिकृशाः शिरा इत्यर्थः नाडी तु धमनिः शिरेत्यमरः दा
राः स्यात् कुटुंबिनी पुरंध्रीत्यमरः तत्र तस्यां धमनौ या अतिपृथुः सा प्रचंडा अत्युग्रा स्यात् यस्याः शिरा अति
स्थूला इत्यर्थः याहसिते हास्ये सति कपोलकूपा कपोलयोर्गंडयोः कूपौ गर्तौ यस्याः सा न याता अशीला दुरा

चारा भवति या कूर्मोदरी कूर्मसदृशजठरा सा दुःखदरी दुरात्मा भवति दुःखस्य दरीव दरी दुःखदरी दुःखगुहा दुरात्मा दुष्ट-
स्वभावा द्वाभ्यामन्यतरस्याभिनिर्द्दाय १८ सर्ववरेव ध्वोः सर्वशरीरलक्षणमुक्त्वा विशिष्टहस्तचरणांगनेरेखाल-
क्षणमाह श्लोकः सप्तकेन इंद्रवज्रा अंगुष्ठतलेहस्तांगुष्ठतलेहस्तांगुष्ठमूलाधः स्थिताभीरेखाभिः विपुलाल्पिकाभिः
क्रमेण पुंस्त्रीप्रसूनिर्वाच्या यावंत्यो विपुलरेखास्तावंतः पुत्रा यावत्यः कृशास्तावंत्यः कन्या इत्यर्थः अमूभिः रेखाभिः अ-
च्छिन्नभिन्नाभिः अच्छिन्नाभिः अभिन्नाभिश्च अस्याः पुंस्त्रीप्रसूतेः आयुरायुष्यं अखंडं परिपूर्णं वाच्यं तदन्याभिस्तद्वि-

रेखाभिरंगुष्ठतलेंगनानां पुंस्त्रीप्रसूनिर्विपुलाल्पिकाभिः अच्छिन्नभिन्नाभिरखंडमायुः खंडं तद-
न्याभिरमूभिरस्याः १९ स्फानि र्यक्तनर्जनीयानि रेखा तर्जन्यंगुष्ठांतराले तदन्या भेदस्यात्तामायुरै-
श्वर्यरेखेव तत्सौंदर्यसुंदरत्वं तयोः स्यात् २० ॥१९ पवीनाभिः छिन्नभिन्नाभिः खंडमल्पमायुर्वाच्यं तासु रेखा-

सु यायारेखा अच्छिन्ना भिन्ना तदपत्यं पूर्णायुः या च्छिन्नभिन्ना तदल्पायुरित्यर्थः १९ शालिनी सकारे स्यात्तर्जनी प्रदेशि-
नीं प्रति तिर्यग्यानि तदन्या रेखा तर्जन्यंगुष्ठयोरंतराले स्थिता हे क्रमेण आयुरैश्वर्यरेखे स्यातां प्रथमा आयुष्यरेखा द्विती-
या ऐश्वर्यरेखेत्यर्थः तयोरेखयोः सौंदर्यं सति अरुक्षगंभीरे निवक्ष्यमाणसौंदर्ये सतितयोः आयुरैश्वर्यरेखयोः सुंदरत्वं
चारुत्वं स्यात् २० उपजातिः या रेखा मूलान्यापि मूलान्निर्गतास्तेश्वर्यरेखायाः शिखरं अग्रं तेन सार्द्धं युनक्ति यागं॰

निस्रा पितृवंशरेखा भवतिना हृशः पितृवंशो ज्ञेयइत्यर्थः सारेखा नीरंध्रवंधा नीः छिद्रावंधरंहिताच गृहत्वं धनाय भव
तिगृहंगृहिशीतस्यावंधन मतिधीतिः साचेद्रेखावहीयसी अतिशयेन बहुलावहीयसी वंशविवर्धनाय भवतीत्य
य स्थिरैरित्यादिनावहुलस्यवंहादेशः २१ उपजातिः जीवितरेखा आयुष्यरेखा कनिष्ठिकाजीवितयोर्मध्ये करभ
प्रदेशे स्थिताः मिथः परस्परं कांतकलत्ररेखाः स्युः पुरुषहस्तेनावंत्यस्तस्यभार्याः स्त्रीहस्तेनावंतस्तस्याः कांताइ
त्यर्थः मशिवंधादाकनिष्ठकरस्य करभोवहिरित्यमरः परे उर्वरिते अस्मिन्करभे स्थिताः सांमातुरवर्गरेखाः अ

रोध्वयवैरेखा शिखरेरामूलायुनक्रियासौ पितृवंशरेखा नीरंध्रवंधा गृहदं धनाय वहीयसी वंश
विवर्धनाय २१ कनिष्ठिकाजीवितरेखयोः स्यान्मध्ये मिथः कांतकलत्ररेखाः अपत्यरीत्याकरभेप

पत्यरीत्याज्ञेयाः संमातुरपत्यानि सांमातुराः सोदराः भातृरूतंस्व्या रस्मिन्नभवंति सांमातुरवर्गरेखाः २२ ॥
संभद्रपूर्वीयाइत्यण् उच्चैर्यथांगुष्ठतले पुत्राः कन्याश्चलक्षितास्तेषामायुष्यं तद्वत्तस्मिन् जीवितरेखाया अधः स्थितेक
रभे भ्रातरो भगिन्यश्च तेषामायुश्च लक्षणीयमिति भावः २२ अनामिकायामूलं तस्य विभूषणमिव विभूषणं योरेखा
नित्यनपुंसकत्वात्स्त्री विशेषणत्वेपिक्लीवत्वं अनामिकामूले ऊर्ध्वस्थितेत्यर्थः सारेखा पुण्यस्यरेखा कथं भु
तानदत्वासिद्धेतुः तस्य पुण्यस्य अवाप्तिः प्राप्तिः तस्य हेतुः नित्यपुल्लिंगत्वात्स्त्री विशेषणेपि पुल्लिंगत्वं तस्यास्तस्यां

वि॰टे॰ पुण्यमासिरस्तीत्यर्थः निर्गतासीमायस्यासौनिःसीमः सीमंतः संजातोयस्मिन्निति सीमंतिनः पंचशाखायस्यासौ अ॰
टी॰ पंचशाखःपाणिः निःसीमःसीमंतिनः पंचशाखोययासातथा साऊर्ध्वरेखाकस्यराज्यंनकरोति अपितुसर्व १४
७३ स्यापिराज्यंकरोतीत्यर्थः पंचशाखःशयःपाणिरित्यमरः ययोर्ध्वरेखयाहिधात्कृतमिवपाणिनलंभवतिसा
वश्यराज्यमस्तीत्यर्थः २३ इत्यादीनांसर्वासामपिशुभाशुभरेखाणांसाधारण्येनअतिशयितत्वमाह विपरीता
रव्यानकी अरुणाः स्निग्धाः गंभीरानिम्नामनोहराःसुंदराः अंतःअभ्यंतरेमधुवत्पिंगलाःनचत्रुटितवल्ल्यः

अनामिकामूलविभूषणांयापुण्यस्यरेखानदचासिहेतुः निःसीमसीमंतिनपंचशाखाकरोत्यूर्ध्व
रेखानकरोतिराज्यं २३ अरुणगंभीरमनोहराभीरेखाभिरंतमधुपिंगलाभिःनचात्रुटितवल्लीभिर
वामेष्वंगेषुपुंस्त्रीफलयोःस्फुटत्वं २४ सरोजश्रीवृक्षध्वजगजतिमिस्तंभकलशस्रजादर्शच्छ

अनतिसंकीर्णाःस्पष्टाः दृशाभिरुक्ताभीरेखाभिःपुंस्त्रीफलयोःस्फुट॰॰त्रांकुशकुलिशभृंगारशिबिरैभिः
त्वंशुभफलाधिक्यंस्यात् केषु अवामवामेषुअंगेषुपुरुषस्यदक्षिणहस्तचरणादिषुस्त्रियावामेष्वित्यर्थः राम॰
२४॥ अथकरेचरणेवाराज्यचिन्हान्याह शिखरिणीसरोजंकमलंश्रीवृक्षोबिल्ववृक्षः ध्वजःकेतुर्गजो ७३
हस्तीतिमिर्मत्स्यःस्तंभकलशौप्रसिद्धौ स्रक्मालाआदर्शोमुकुरःछत्रमातपत्रंअंकुशःप्रसिद्धःकुलिश

शंखज्ञं भृंगारः कलकः गिरिः पर्वतः रथः प्रसिद्धः अश्वखुरगः श्रीवत्सो विष्णुवक्षसि रोम्णामदक्षिणावर्तः तदुपलक्षणा
त्मदक्षिणावर्तमात्रं गृह्यते व्यजनं तालं यवो धान्यविशेषः यूपो यज्ञस्तंभः प्रभृतिभिरित्यादिभिश्चिन्हैः पदपाणिप्र
णयिभिः चरणगतैः पाणिगतैर्वा नराः पुरुषाः नार्यः स्त्रियः राज्यं दधति धारयंति सभिर्लक्षणै राज्यप्राप्तिरित्य
र्थः २५ अथ मुख्यलक्षणान्याह रथोद्धतं मद्दिवचनं भाषणं अर्चितं पूजितं स्यात् मनोहरमित्यर्थः मनमानं सउ
न्नतं पृथुलं नाल्पविषये मनः मद्गतिरित्यर्थः वपुः शरीरं दृशां नेत्राणां निर्विशेषसुखदं निर्विशेषं अधिकं सु

रथाश्च श्रीवत्सव्यजनयवयूपप्रभृतिभिर्नरा नार्यो राज्यं दधति पदपाणिप्रणयिभिः २५ अ
र्चितं वचनमुन्नतं मनो निर्विशेषसुखदं वपुर्दृशां अस्ति चेद्दघपराङ्मुखी मतिर्लक्षणैः किम
परैर्नृयोषितां २६ वरस्य कन्यावरणे वरेण्यो दुर्गे वयोदक्षिणचेष्टितेश्च ॥ ॥ खं तत्प्रददातीत्यर्थः

मतिर्बुद्धिः अघपराङ्मुखी पापानकान्परा हृत्तानदान्नृपो वितां पुरुषाणां स्त्रीणां वा परैर्लक्षणैः किं सत्सु चतुर्षु
लक्षणेषु सत्सु अन्येषां शुभलक्षणानां किमपि न प्रयोजनमिति भावः इति सामुद्रिकलक्षणानि २६ अथ नि
मित्तानि तत्र वरणकाले पक्षिचेष्टितमाह उपजातिः वरस्य कन्यावरणसमये यदा वरः कन्यां वरीतुमिच्छति
तस्मिन्काले यः कश्चन पुल्लिंगः पक्षी दक्षिणाचेष्टितः दक्षिणांगे कंडूयन् कंपनादिभिश्चेष्टितो भवति स वरे

अतिशुभः स्यानकाद्वदगोदूवदुर्गाकृष्णचीदिका स्त्रीलिंगपक्षिशुभ ध्येदुर्गापि दक्षिणा चेष्टिताशुभेत्यर्थः अथवा
दनयोर्वामचेष्टितमशुभमिति कुमारीनरं वेद वृणुयात्तस्मिन्काले तयोः पुल्लिंगपक्षिदुर्गयोः अदक्षिणावामांगचेष्टि
तं द्वयं शुभमाहुः २७ अथ शुनश्चेष्टितमाह अनुष्टुप् यत्र कुमारीकांक्षिणी वरं वरीतुमिच्छति तत्र शुनः श्वानकस्या
दक्षिणाभागेन गतिरिष्टा शुभा यत्र वरः स्त्रीं कुमारीं वृणुयादिति वरीतुमिच्छति तत्र श्वानो गतिरदक्षिणा स्व स्ववामभा
गे चेत्तदा शुभा २८ अथोपश्रुतिशकुनमाह शार्दूलविक्रीडितं असनैस्तंदुलैः परिपूरिते मस्यादिपात्रे मस्यकुट्यादीनां

अदक्षिणं चेष्टितमिष्टमाहुस्तयोः कुमारीं वृणुयाद्वरश्चेत् २७ शुनो गतिर्दक्षिणतः कुमारी यत्र कां
क्षिणी अदक्षिणा यत्र तत्र वरस्तां वृणुयादिति २८ आरोप्याक्षतपूरितं गणपतिं मस्यादिपात्रे शनैः
संमार्जन्यववेष्टिते शुवनय स्त्रिस्तः सकन्या निशि ॥ मानपात्रे संमार्जन्या अववेष्टिते स्याककादिते गणेशमप्र

तिमामारोप्य प्रक्षिप्य सकन्याः सकया कुमार्या सहिता स्तिस्रो युवतयः सुवासिन्यः निशि रात्रौ रजकादीनां वस्त्रनिर्णेज
कमघकारादीनां वेश्मसु गृहसमीपप्रदेशे निर्याताः किंकृत्वा सर्वविधं गणपतिं गंधपुष्पादिभिरर्चितं पूजितं कृत्वा इति
कृत्वा तस्मिन् गृहे स्थितानामनुज्ञानायां वाचं यदृच्छया वचनं शृणुयुः आकर्णयेयुः तस्यार्थः अभिप्रायः तेन सद्यो सिद्धिः
चिंतितकार्यस्य सिद्धिर्ज्ञेया किलेति निश्चये अत्राधिवासनमंत्रादिकं विधानमालाद्युक्तं ज्ञेयं इत्यादिलक्षणैः

स्थितांकन्यांवरोवरयेत्कन्याधिवरमित्युक्तं २९ तत्रकन्यावरणेनक्षत्राणिकुलधर्मानतिक्रमणंचाह उपजातिःश्रुतिःश्र
वणःत्रिपूर्वाःपूर्वात्रितयंवसवोधनिष्ठावन्हिःकृत्तिकामित्रोनुराधा विश्वेउत्तराषाढाअनिलःस्वातीसप्तनक्षत्रेषु
कुमार्यावरणंस्यात् अथकुलधर्मः यत्आर्याःवृद्धतमाःस्वकुलोक्तंस्वकुलपरंपरागतंआचरेयुःतच्चेतसापिनावम
न्येत तस्यावज्ञामनसापिनकार्याकिंपुनःसाक्षात् अतस्तेकुलधर्माअवश्यंकर्तव्याइत्यर्थःतत्राप्यागमविरुद्धाः
नकार्याःदेशाचाराःकुलाचारायेनुविध्यविरोधिनइतिस्मरणात् ३० अथवेदिकानिर्माणतत्प्रभृतीनांकालंचा

निर्याणास्त्रजकादिवेश्मसुकरेकृत्वातमभ्यर्चितंयांवाचंशृणुयुस्तदर्थसदृशींसिद्धिंकिलोप
श्रुतौ २९ श्रुतित्रिपूर्वावसुवह्निमित्रविश्वानिलैर्वरणंकुमार्याः तच्चावमन्येतनचेतसापि
पदाचरेयुःस्वकुलोक्तमार्याः ३० वेदिकांविरचयेद्यथातथास्यादियंप्रविशतश्चदक्षिणे।

हस्तयोद्धता ३ वेदिकांतथारचयेत् तथाकथंयथाइयंवेदिकागृहंप्रविशतःपुरुषस्यदक्षिणोभागेभवतितस्याःलक्ष
णंभूषणादिकंनारदादिभिरुक्तंज्ञेयं इत्यादीनां विवाहकृत्यानामारंभकालमाहस्त्रुतिजनाश्रयोमंडपःमंडपो
स्त्रीजनाश्रयइत्यमरः यवोत्थितंवापःअंकुरार्पणमितियावत् तत्प्रकारःशौनकस्मृत्यादिषूक्तःवर्णकालोक
प्रसिद्धाः अपूपविशेषाःयद्वावर्णकारंगवल्यादयःएतदुपलक्षणंदलनकंडनवारकादिगृह्यतेएतानि

वि॰वृं॰ अग्रतः पूर्वलग्नदिनमारभ्य षण्णवसु षष्ठतृतीयनवमेषु दिवसेषु न स्युः पश्चादपि तद्दासनादिकं च ज्ञेयं केचि अ॰
टी॰ त्तु नवमदिनं शुभमाहुः देशाचारतो व्यवस्था ३१ अथेंद्राणीपूजनादिकमाह युवतिभिः सुवासिनीभिः सहिताः स १४
७५ युवतिः कन्यका उक्तविधिवत् सुभगामथेंद्रपत्नीं घटकारमृदा सल्लक्षणां वेयवामित्यादिना शौनकाद्युक्तवि
धिना पुलोम्नो जाता पुलोमजा इंद्राणी तस्याः पूजनं समाचरेत् अथ मातृकादिपूजा घ्नंतीति मानरौद्रवि
धा देव्यो मानुष्यश्चेति तत्र देव्यो गौरी पद्मेत्यादयो ब्राह्मी माहेश्वरीत्यादयश्च मानुष्यः मातृमातामह्यादयश्चेतु वि

स्युर्जनाश्रयय्यवोस्तिवशिक्ताः षण्णवत्रिदिवसेषु नाग्रतः ३१ कन्यकोक्तविधिवत्पुलोमजापूज
नं सयुवतिः समाचरेत् घ्नंति चाशुभमविघ्नमातरो मातृयज्ञकुलकर्मशांतये ३२ इति विवाह

श्चेति मतोक्ताः तासां यज्ञः पूजादिकं कुलकर्मशांतयः कुलोकाचारवशतो याः॰ वृंदावने मिश्राध्यायश्चतुर्दशः १४
शांतयः कुलदेवताराधनादयः ता अविघ्नमातरः तेन विस्तारेण निर्विघ्नं निष्पादिताः अशुभं घ्नंति नाशयंति च ततः सम
च्चये पुलोमजापूजनं च अशुभं हंतीत्यर्थः अतः शचीमातृकापूजादिकमवश्यं कर्तव्यमिति भावः ३२ इति श्री राम॰
सकलागमाचार्यवर्य श्रीकेशवसांवत्सरात्मजगणेश विरचितायां विवाहवृंदावनटीकायां विवाहदीपिका ७५
यां मिश्राध्यायश्चतुर्दशः १४ अथ वधूवरप्रश्नाध्याय आरभ्यते तत्रादौ वधूप्रश्नमाह तत्संजनिलको [illegible]

कमस्याः कन्यायाल्लाभो भविष्यतीति नवेत्यस्मिन् प्रश्नकाले यल्लग्नं तस्माल्लग्नाद्यदि कर्मायसूनुसहजस्मरगः दशमैकादश
पंचमतृतीयसप्तमो मृगांकश्चंद्रो जीवेन गुरुणा दृष्टस्तदा स्त्रीपुंससंगमयिता स्यात् स्त्रीपुंसौ निश्चतु सविदृत्वा तु
तयोः संगमं समागमं कारयतीति स्त्रीपुंससंगमयिता कन्यालाभं करोतीत्यर्थः अयं योगः कन्याया वरलाभमपि पित्रोः
विशेषात् योगांतरमाह स्वर्क्षाणीति शुक्रशशिभ्यां दृष्टानि युतानि वा स्वर्क्षाणि लग्नंगतानि स्वराशयश्चेद्दृ शुक्रराश
यः कर्किंतुलो वृषभाः कन्यालब्ध्यै कन्यालाभाय भवंति योगांतरमाह च द्यूगृहे निवधुसंज्ञाः समराशयो वृषक।

अथव द्यूवरप्रश्नाध्यायः कर्मायसूनुसहजस्मरगो मृगांकः स्त्रीपुंससंगमयिता यदि जीवदृष्टः
स्वर्क्षाणि शुक्रशशिदृष्टयुतानि कन्यालब्ध्यै च द्यूगृहदृकाणनवांशका वा १ युग्मर्क्षगौ शशिसि
तौ द्विपदांगनांशे स्यातां तदासिपिशुनौ तनुमीसमारौ ॥ १९ कर्कटादयस्तेषां गृहाणि दृकाणा वा नवांशका वा

लग्नगताः शुक्रशशिदृष्टियुताः कन्यालब्ध्यै भवंति १ योगांतरमाह युग्मर्क्षगौ समराशिस्थितौ शशिसितौ द्विपदांगनां
शे स्थितौ द्विपदश्चासावंगनांशश्च स च कन्यांशस्तत्र स्थितौ तनुं लग्नं इ समारौ पश्यतौ तदानीं दासिपिसुनौ स्तः तस्याः
कन्याया दासिस्तस्याः पिशुनौ सूचकौ कन्यालाभसूचकावित्यर्थः अत्र बलिनाविति शौनकीये विशेषोस्ति योगांतर।
माहनारीति उदितमुदयं प्राप्तं लग्नगतमित्यर्थः उदितं नारीनवांशं स्त्रीनवांशं वृषककर्क्यादिकं शशिसितावीक्षमा।

पोनदाक्षिपिष्टुनावित्यनुवृत्तिः योगांनरमाह स्वचरादुतियरेपिशुक्रशनैश्चरव्यतिरिक्ताअपिखचरास्त्रैराशिगाःसम
राशिस्थिताः स्त्रीणामिमानिस्त्रैराणि स्त्रीपुंसाभ्यांनज्ञेयावितिनञ् विलसंतःस्निग्धाःउज्वलाःप्रकाशमानाःवीर्य
भाजःसबलाःउदितंनारीनवांशमीसमाराणाःकन्याप्राप्तिसूचकाइत्यनुवृत्तिः२ अथकन्यायवरोपलब्धियप्रश्नमाह स
वमनेनस्वसांरोण शुक्रशशीन्यादिविधिनानराःपुरुषानितंविनीतोस्त्रीरणंमुपनमंतिसमागच्छंतिलब्धेभवंतीत्यावत
कैःनरद्रकाणनवांशद्रभिःपुंस्वेचरैःनराविषमराशयोमेषमिथुनादयस्तैचनेद्रकाणनवांशाश्च नरद्रेःकाणनर

नारीनवांशमुदितंखचराःपरेपिस्त्रैराशिगाविलसदुज्वलवीर्यभाजः २ सर्वेनरानरद्रकाणनवां
शद्रभिःपुंस्वेचरैरुपनमंतिनितंविनीनां यल्लिंगिबालकपशुप्रभृतींगितंस्याद्यस्मस्तरोनद =ई

नवांशादृति नान्यस्यंतिनेनरद्रकाणनवांशद्रशःनैपुंसवेचरैःपुरुषग्रहे१विभौमगुरुभिःसन्त१नथैववधूवर
दुक्तंभवतिस्त्रीग्रहौकिलशशिसितौयत्रशशिसितौ वुक्तौनत्रपुंग्रहाग्राह्याःयत्रस्त्रीद्रकाणस्तत्रनरद्रकाणःयत्रस्त्री
नवांशस्तत्रनरनवांशःयत्रस्त्रीराशिस्तत्रनरराशिरिति सवमनेनविधिनाउक्तयोगैरेवकन्यायावरोपलब्धिर्ज्ञेयेतिअ रास·
थनिमित्तानियल्लिंगीति प्रश्नसरोप्रश्नकालेलिंगिनःकापालिकाःबालकाःप्रसिद्धाःपशवःछागवृषतुरगादयः ९६·
प्रभृतिग्रहणाद्धिस्तुकोन्मत्तादीनांग्रहणंतेषांयदिंगितंचेष्टितंनद्वधूवरस्यनथैवभवतिउरिन्····निश्चये निष्य।

Indira Gandhi National Centre for the Arts

पुनर्वस्वोर्नक्षत्रद्वंद्व इत्यत्र द्वंद्वे तत्र योगद्वंद्वे एकत्वज्ञापकात्सर्वोपि द्वंद्वो विभाषया एकवत्स्यात् अतोत्र ध्रुवस्येत्येक
त्वं ३ अथ च ध्रुवस्य प्रश्नकाले शुभाशुभयोगानाह प्रश्नकाले उदयः प्रश्नोदयः प्रश्नलग्नं तस्मात् प्रश्नोदया
दमृतरोचिषि चंद्रमसि षण्मृतिस्थे षष्ठे अष्टमस्थे चासति अयमेकश्चंद्रकृतो योगः तत्र तस्मिन् चंद्रमसि मूर्तौ लग्नस्थे
सति अवन्या अपत्यं मावनेयः भौमः कुदिकारादिति ङीषि कृते स्त्रीभ्यो ढक् तस्मिन्भौमे मदनस्थे शास सप्तमस्थे च स
ति च समुच्चये अयं चंद्रभौमकृतो द्वितीयो योगः तन्वस्तयोर्लग्नसप्तमयोः अशुभसंगतयोः पापग्रहयुक्तयोः स

प्रश्नोदयादमृतरोचिषि षण्मृतिस्थे मूर्तौ च तत्र मदनस्थशिवावनेये तन्वस्तयोरशुभसंगतयोश्च
रस्यनाशः क्रमाद्द्वसुमहीमुनिसंमितेब्दे ४ जामित्रगो विधुसितौ विधवामसाध्वीं सौरिः ॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

तोः अयं पापग्रहयकृतस्तृतीयो योगः एषु योगेषु क्रमाद्द्वसुमहीमुनिसंमितेब्दे वरस्य नाशः स्यात् प्रथमे योगे अ
ष्टमे वर्षे द्वितीये एकवर्षे तृतीये सप्तमे वर्षे इत्यर्थः ४ जामित्रगो सप्तमस्थे विधुसितौ चंद्रशुक्रौ तु धूं विधवां कु
रुतः सौरिः शनिः कुजो भौमः जामित्रगः असाध्वीं दुराचारां करोति शौनकीये तु शनिसंयुते मदने भौमो मरणयुक्ता
मिति तथापि फलं दुष्टमेव महाश्चासौ इज्यश्च महेज्यः असुराणां महेज्यः शुक्रः बुधः प्रसिद्धः तौ जामित्रगौ ध
नाढ्यां कुरुतः वपुषि लग्ने स्थितौ दीर्घायुषं कुरुतः प्रसूतौ पंचमे स्थितौ सुप्रसवां शुभसंततिं कुरुतः कुत्र चि

त्सुरमहेज्येति पाठः तदसत् यतः आह शौनकः यदि षष्ठकलग्नस्थौ भृगुसौम्यौ जीविनीं कुरुतः पंचमसंस्थौ पुत्रान्
जामित्रगतौ विपुलं धनमिति अस्मिन्नेव वधूवरप्रश्ने काले स्त्रीजातकोक्तमखिलं शुभाशुभं चिंत्यं ५ एवं कन्यावरोप
लब्धिमुक्त्वा तल्लाभे सति दलनकंडनादि विवाहकृत्येषु शुभकालमाह द्रुतविलंबितं दलनं कंडनादिषु सकलक
र्मसु शुभतिथिवारफलानि नक्षत्रादिफलानि परैरन्यैः पदे पदे विरचितानि पदे पदे इति लौकिकाभिप्रायेणोक्तं अ
ल्पकृत्येष्वपि पृथक्फलानि विशेषाभावेप्युक्तानीत्यर्थः नो निपृथक्फलानीति कारणादस्माभिर्नोचिरे नोक्ता

कृज्ञौ सुरमहेज्यबुधौ धनाढ्यां दीर्घायुषं वपुषि सुप्रसवां प्रसूतौ स्त्रीजातकोक्तमखिलं खलु चिं
त्यमत्र ५ भतिथिवारफलानि पदे पदे विरचितानि परैरिति नोचिरे ॥ ६ निकेचित्परोक्षाभावेपि भूत
मात्रे लिटमिच्छन्ति तथा च मुग्धबोधे भवद्भूतभविष्येषु काद्यस्त्रयस्त्रिंश इति अतएव वराहादिप्रयोगाः होरां वरा
ह मिहिरो रुचिरां चकारेति उदयनस्यापि व्याजेने किरणावलीमिति इतीति कथं हि यस्मात्कारणात्तदुपक्रमस्ते
षां सकलकर्मणां दलनकंडनादीनां य उपक्रमः आरंभः स विवाहभे विवाहनक्षत्रे सत्य शुभे दिने स्यात् शुभेव्यु
तिपातविष्ट्यादिमहादोषरहिते षण्नवत्रिदिवसेषु नागतइति निषिद्धादन्यदिने च तथा च श्रीपतिः विवाह
कृत्यं निखिलं विवाहभे विलोक्य यत्नाच्च बलं हिमद्युतेः नवत्रिषष्ठोपि च वारकः शुभ इति [illegible] यनिजकृतस्या वि

वाहपटलस्यपूर्वेभ्योवैशिष्ट्यमाह वसंततिलका प्रायोवाहुल्येनविवाहपटलंविवाहफूलसमूहः तस्येनत्वैरितस्त
लनानितसहतेहेत्वादिनाचालयितुंनशक्यते आगमसिद्धत्वादितिभावः अत्रविशेषणद्वारेणादृष्टोतःत्तदेवत्ति तदेवा
दीनदोलंवमानः प्रशिथिलमूलोयस्तंव स्तरणस्तवः तेनोपमीयतेतत्रथायथातदस्योलंवमानस्तरणस्तवोनुवालनं
सहतेचालितत्वधःपतनमेवतद्वद्विवाहपटलमपीत्यर्थः अतइहमयोक्तेवृंदावनेनाम्निपटलेसन्मतिश्रीःसतां
विदुषांमतिःवुद्धिःतस्याःश्रीःसंपद्रमतांसुखेनक्रीडतां अत्रहेतुःकथंभूतेपरमतेतिपरेषांमततानितदेवातपं

सकलकर्मसुयस्तदुषक्रमःसहिविवाहभएवशुभेदिने ६ प्रायोविवाहपटलंतदलंवमानस्त
वोपमंनसहतेनयचालनानिवृंदावनेपरमतातपपीड्यमानवृंदावनेत्तुरमतामिहसन्मतिश्रीः
॥७ इतिविवाहवृंदावनेवधूवरप्रश्नाध्यायःपंचदशः १५॥ १ उष्णंतेनपीड्यमानास्तेषांवृंदंतदव
तिभीरायतीतथा अयंभावः यथाकश्चन आतपेपीड्यमानोवनेगत्वासुखेनरमतेतद्वत्परमतैःपीड्यमानोस्मि
न्वृंदावनेसुखेनरमतामिति अथांतेश्रीप्रयोगःसमाप्यलंकारेयथात्रग्रंथारंभे ७ इतिश्रीसकलागमाचा
र्यवर्यश्रीकेशवसांवत्सरात्मजगणेशविरचितायांविवाहवृंदावनटीकायांवधूवरप्रश्नाध्यायःपंचदशः१५
अथस्ववंशवर्णनपूर्वकंग्रंथालंकारमाह उपजातिः भरद्वाजश्चासोमहर्षिश्चतस्यवंशेभरद्वाजगोत्रेवि

वि॰टी॰ श्वावतंसे अवतंसः कर्णपूरः विश्वस्य अवतंसः श्वावतंसः तस्मिन् विश्ववंश इत्यर्थः जनार्दनो नामाभूत् कथंभूतः अ॰
टी॰ श्रुतीति श्रुतीनां वेदानां तत्त्वं याथार्थ्यं तद्वेत्तीति तथा औदीच्या औदीच्यज्ञातीयजनाः तस्मिन्देशे ज्ञातयोनेकवि १६
७८ धाः प्रसिद्धाः तेषां चारित्रप्रचारस्तस्य पथो मार्गस्तत्प्रवर्तयतीति तथा औदीच्याचारमार्गप्रवर्तक इत्यर्थः अने
न स्वधर्मोपासकत्वं सूचितं याज्ञिकेषु चक्रवर्ती वचक्रवर्ती श्रेष्ठतम इत्यर्थः १ तस्य जनार्दनस्य द्वितीयः सू
नुः श्रियादित्य इत्यस्तिस्म आसीत् इति अनेन सूर्यनामेत्याह कद्भव श्रियादीप्त्या आदित्य इव अस्य श्रियादित्य

अथ विवाहवृंदावने स्ववंशवर्णनं अभूद्भरद्वाजमहर्षिवंशे विश्वावतंसे श्रुतितत्त्ववेदी औदी
च्यचारित्रपथप्रवर्ती जनार्दनो याज्ञिकचक्रवर्ती १ अस्ति श्रियादित्य इति स्म तस्य सूनुः श्रिया
दित्य इति द्वितीयः त्रिस्कंधपारंगतरंगमल्लस्तदात्मजो राणग इत्युदीर्यः २ ॥ ६ ॥

स्य आत्मजः उदीर्यो राणग इत्यासीत् उदीर्यते तदुदीर्यं कथनीयं तस्मिन्नाम्नीति यावत् राणगनामेत्यर्थः कथंभूतः त्रिस्कं
धेति त्रिस्कंधाः होरागणितसंहिताख्याः तेषां पारंगताः अशेषज्ञातारः तेषां रंगे युद्धभूमौ मल्ल इव मल्लः मल्लो बाहुयु वम्म॰
द्धकुशलः त्रिस्कंधज्योतिःशास्त्रविदां पराभवकृदित्यर्थः २ वसंततिलका अस्य देवज्ञस्य राणगस्य सुतः श्रीके ७८
शवः सुकविः शोभनकविरस्मिन् वृंदावने सुतपः श्रेयसुनिगवीनिवहं दुदोह मुनयो वह्वसुनिगवः उपमे

तंव्याघेतिनत्सुकृपः गोरनद्विनलुकीतिरच दित्वानङीप् नासांनिवहः समूहस्तंदुदोह दुग्धवान् किमर्थं अध्ययनाध्वनी
नव्यूहान् अर्थपयःप्रवाहैः प्रतर्पयितुं अध्ययनस्य अध्वा अध्ययनाध्वा तमलंगामिनइत्यध्ययनाध्वनीनाः अध्यय
नमार्गज्ञानशीलाः अध्वनोयत्खावित्यलंगामीत्यर्थे खः आत्माध्वानौखेइति अनःप्रकृतित्वं तेषां व्यूहाः समूहाः तान् अ
र्थपयइव अर्थपयः तस्य प्रवाहाओघाः तैः सुष्ठुतपोयेषांते सुतपसः सुपुण्याः तैः श्रीयते सेव्यते तत्रेथा अत्रायंश्लेषः
सुतपोभिः सेव्यमाने वने अध्वगमनेन रविक्लान्त्यपः प्रवाहैस्तर्पयितुं गावादुह्यंते तद्वत्सुपुण्यैः सेव्यमानेस्मिन्वृंदावने

श्रीकेशवः सुकृचिरध्ययनाध्वनीनव्यूहान्प्रतर्पयितुमर्थपयःप्रवाहैः देवद्रुतारागसुतः सु
तपः श्रयेस्मिन्वृंदावने मुनिगवीनिवहं दुदोह ३ अबहुदृष्टिधियः कियदप्यदः पदः पदग

नास्मिन्ग्रंथे अन्यग्रंथाभ्यन्ते नखिन्नाननर्थप्रवाहैस्तर्पयितुं मुनयो मया दुग्धा इति तद्वत् २ भीरम धीरभिरंस्यते
तेभ्यः सारं संगृहीतमित्यर्थः ३ अतएतत्सुज्ञेभ्यस्संचरोचयिष्यति कथमज्ञेभ्यइत्याशंकायामाह दृष्टिः विलुं वित्तं नवहु
दृष्टं ययासा अबहुदृष्टा सा धीर्यस्यासौ अबहुदृष्टधीः तस्य अल्पदृष्टशास्त्रस्य अदः सतदपि किं यत् किंपरिमाणम्
स्यतिकियत् विशिष्टगुणमप्येतत्तस्यनकिंचिदितिभावः अधीरबुद्धिः अभिरंस्यते अभिरामं प्राप्स्यति अत्रविशे
षद्वाराहेतुः पदेतिपदैः गभीरं गंभीरपदं अतिमंदबुद्धिस्तु अर्थं जानातु नवा पदगंभीरत्वादेवाह्लादयिष्यती।

Indira Gandhi National Centre for the Arts

न्यर्थः विशदशास्त्रधियां तु तु विशेषे विशदा अन्यधिका शास्त्रे धीर्येषां ते तथा तेषां तु इदमेकवारमेव श्रुतिगतं कर्णप्रासं सत् रसनासु जिह्वासु विवृत्स्यते विवृद्धिं प्राप्स्यति गोप्यं रसनागतं सद्यस्स कस्यापि नो च्यते इदं कर्णपथगतं सत् रसनासु विवृत्स्यतः इति कुत्र्यो निशायां कि—उक्तं हि भर्तृहरिणा अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यते विशेषज्ञः ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि तं नरं न रंजयति इति ४ इति ग्रंथालंकारः ॥ अथ ग्रंथकृदुक्तयुक्तिममलां व्याख्याय स्वस्य कृतस्त्वत्कुत्रोपि महद्दोधिक्कुह चिद्यर्थं वृथैवोच्छ्रितं सद्युक्त्यात्र निरस्य सारमुदितं नन्दं यतां सज्जनास्तद्दिष्ट्या सवतां प्रणीतिः

विषदशास्त्रधियां त्विदमेकदा श्रुतिगतं रसनासु विवृत्स्यति ४ ध्रुवानुराधामृगमूलरेवतीकरंमघास्वातिरदूषणो गणः रवेरमीनामकरादिषड्गृही करग्रहे मंगलकृन्मृगीदृशां ॥ १ ॥ ६ ॥

विहनसात्त्वं निरासं विना १ पश्चात्सागरपूर्व वर्णितदुर्गे ग्रामे त्रनं ग्रादिमेरं भापूगरसालशीर्षनिचुलकायावितानेवसत्तना नाशास्त्रकलाकलापचतुरः श्रीकेशवस्यात्मजस्त्रीकांयुक्तिमतीं गरोद्या विवुधो वृंदावनस्याकरोत् २ रसनगमनु १४७६ तुल्ये शाके श्रानंदवर्षे विवृतिमकृत शास्त्रा दीपिकाख्यां गणेशः यदिह लिखितमल्पानल्पकं वा सदोषं तद्ति विमलधीभिः शोध्यमिस्पर्धयेतान् ३ इति श्रीसकलागमाचार्यवर्य श्रीकेशवसांवत्सरात्मजगणेशदैवज्ञविरचितायां विवाहवृंदावनटीकायां विवाहदीपिकायांस्ववंशवर्णनः षोडशोध्यायः १६ विवाहोपपदं वृंदावनं व्याख्यायैके

तत्कृतांलग्नशुद्धिंचगणेशो व्याचिकीर्षति १ तत्रादौविहितनक्षत्रादिकमाह ध्रुवादिः करांतोयमेकादशनक्षत्रात्मकोग
णश्चेद्दूषणा वक्ष्यमाणपापवेधादिदोषरहितस्तदामृगीदृशांस्त्रीणांकरग्रहे मंगलकृत्स्यात् १ अथ [illegible]ान
क्षत्रशुद्धिमाह क्रूरेणपापग्रहेणउज्झितंत्यक्तंभंनक्षत्रंनशुभंस्यात् तदाप्यंतेनक्रूरग्रहेण आप्यंप्राप्यंभोग्यंआ
द्यंयुक्तंच अथलत्तोव्यष्टेतिकुजोभौमः आर्किःशनिःभानुःरविःस्वर्भानुःराहुःतेभ्यःसकाशात्क्रमेणाव्यष्टार्कवि
शत्तृतीयमष्टमंद्वादशंविंशंच सप्तविधाद्भुतंत्रिविधंदिव्यभौमांतरिक्षैरद्भुतैरुत्पातैःसहितंच द्विःशशिभोग

क्रूरोज्झितंद्विःशशिभोगतोर्वाक् तदाप्यमाद्यंचशुभंनभंस्यात् व्यष्टार्कविंशंचकुजार्किभानुःस्वर्भा
नुतःसप्तविधाद्भुतंच २ वैसाहगंशूव्यसमाप्तिसाग्रसंक्रांतिसाम्यखलवेधवच्च स्वांशाश्रमोभा।
न्वभिरेपुनर्भूग्रहैरमहाराणांत्रिभिरुत्तरैःस्यात् ३ ॥९ तोर्वाक्तनशुभंस्यादितिप्रत्येकं संबध्यते द्विवारंद्विःश
भिर्दोषैस्त्यक्तमपिनक्षत्रंद्विधाचंद्रभोगादर्वाक्नशुभंद्वितीयेचंद्रभोगेशुभंदंभवतीत्यर्थः नशुभमित्यग्रेप्यनुवर्तनी
यम् २ अथचंद्रायुधोदिवैवैधृतःसासाध्यःहहर्षणःगंगंडःशूशूलःव्यव्यतीपातःतेषांसमाप्तिरवसानंतत्रसाग्रस
शेषयत् येषांयोगानामंतेवर्तमानमित्यर्थः यच्चसंक्रांतिसाम्यंक्रांतिसाम्यंचंद्रार्कयोस्तेनसहितंयस्मिन्नक्षत्रेमहा
पातइत्यर्थः यच्चखलवेधवत् पापग्रहवेधयुक्तंतमेववेधमाह स्वांशेतिसवेधःस्वांशाद्येराद्यक्षरैरुपलक्षित

वि·वृं· टी· ८० नक्षत्राणांक्रमेणद्वयोर्द्वयोर्मिथःस्यात्तत्रयथास्वातीशतताराकाअनयोर्मिथोवेधःस्वातिस्थेनग्रहेणशततारका मु· ८७
विद्धा शततारकास्थेनस्वातीति एवमुत्तरत्रापिज्ञेयं श्रवणाःमघा अनयोर्मिथोवेधः भरणीअनुराधाअनयोर्मि
थोवेधः अभिजित् रोहिणी अनयोर्मिथोवेधः पुनःपुनर्वसुःमूलं अनयोर्मिथोवेधः रेमहाणांवेधः क्रमेणाचि
भिकृतरैःस्यात्रेवत्युत्तराफल्गुन्योःमृगोत्तराषाढयोःहस्तोत्तराभाद्रपदयोरित्यर्थः ३ अत्रैकार्गलादिकमाह अशुभा
ह्वयेषुदुष्टनामयोगेषुसत्सु इंदुतःइंदुनक्षत्रात् अर्कःसूर्यःसाभिजितिसमेऋक्षेभवतितदाएकार्गलोस्ति एतदुक्तं

एकार्गलःसाभिजितींदुतोर्कःसमेस्तियोगेष्वशुभाह्वयेषु चतुर्दशंचेंदुभमर्कधिष्ण्याद्वितीय
मुक्तोद्वहनर्क्षशुद्धिः४ षट्त्र्यायेष्वशुभाःशुभायनिधनद्यूनांत्यवर्ज्यपरेष्वायार्थेषुशशीमृतोश

भवतिव्याघातशूलपरिघव्यतिपातविष्कंभगंडातिगंडवज्रवैधृताःअशुभनामयोगाः निनमःसूर्याःपरेभंगदाः
एष्वन्यतमेयोगेसतिचंद्रनक्षत्रमारभ्यअभिजितासहअर्कनक्षत्रंगणयित्वायदियुग्मासंख्याभवतितदैकार्गलः
स्यात् तद्वर्ज्यमशुभमित्यनुवृत्तिःअथसंख्योदितं अर्कधिष्ण्याच्चतुर्दशमिंदुभंचंद्रनक्षत्रंचअशुद्धमशुभंस्यात् इती राम· ८०
येउद्वहनर्क्षस्यविवाहनक्षत्रस्यशुद्धिरुक्ता ४ अथलग्नशुद्धिमाह षट् षष्ठंत्र्यंतृतीयं आयं [illegible] एष्व
शुभाःपापग्रहाःशुभायभवंतिशेषेष्वशुभाये निधनमष्टमंद्यूनंसप्तमं अंत्यंद्वादशएतानिवर्जयित्वा अन्येषुन

वसुस्थानेषु परे सौम्यग्रहा बुधगुरुशुक्राः शुभायस्युः शेषेषु निधनद्यूनान्त्येष्वशुभाय शशी चंद्रस्त्वायार्थेषु तृतीये एकादश
द्वितीयेषु शुभाय भवेत् शेषेष्वशुभाय तत्राष्टमे सर्वेषां विशेषमाह मृतावितिः मृतावष्टमे शनिन [illegible] शुभायस्यु
र्नेन्वशुभाय अत्र राहुग्रहणात्तत्स्वरूपान्तरं केतुश्च परे अन्ये चंद्रभौमबुधगुरुशुक्राः मृतौ स्थिता भंगदाः लग्नभंगाय
स्युः अन्यानपि लग्नभंगानाह क्रूरद्यूने निशाशितनू क्रूरद्यूनवृत्तान्विते भंगाय भवतः द्यूनं सप्तमादं [illegible] तेद्यून
वृत्ते ते च ते अन्विते च द्यूनवृत्तान्विते क्रमेण द्यूनवृत्तान्विते तथा लग्नस्य चंद्रस्य वा सप्तमं क्रूरान्वितं भवेत् यद्वा

क्रूरद्यूनवृत्तान्विते शशिनि तनू अस्ते सितज्ञौ विधुर्लग्ने सोमसितात्ताधिपाद्विषि सितः सेंदुर्विनष्टांशपः ५
अंशाः षड्विनवाद्रयस्तदधिपे लग्नाशयो द्वादशद्वित्र्यष्टासु नलग्नमस्तलवपतत्स्समाभ्यां नधा

चंद्रो लग्नं वा क्रूरान्वितं भवेत्तदा लग्नभंगः स्यादित्यर्थः अस्ते सप्तमे लग्नाच्चंद्राद्वा सितज्ञौ शुक्रो बुधो वा सोपि भंगाय।
लग्ने विधुश्चंद्रो भंगाय द्विषि षष्ठे सोमसुताधिपाः भंगायस्युः सोमश्चंद्रः सितः शुक्रः अधिपाः स्वामिनः लग्नांशद्रे
ष्काणानां अत्र षष्ठं लग्नादेव न चंद्रात् सोमग्रहणात् सितः शुक्रः सेंदुः सचंद्रः भंगाय शुक्रयुक्तश्चंद्र इति भावः
अंशपो नवांशाधीशो विनष्टोस्तंगतः भंगाय स्यात् ५ अथ नवांशशुद्ध्यादिकमाह अंशा लग्ननवांशाः षड्विनवा
द्रयः कन्यामिथुनधनुस्तुलाः शुभाः तस्य नवांशस्याधिपे स्वामिनि लग्नस्य वा शयोर्लग्नान्नवांशाद्वा द्वादशद्वि

वि॰चू॰ टी॰ ८१

ष्टासु द्वादशद्वितीयतृतीयाष्टमेषु स्थिते सति न लग्नं कार्यं अस्तलवधे अस्तांशाधिपेन त्ससमाभ्यां लग्नादंशाच्च सप्तमाभ्यां सकाशात्तद्यानदृद्वादशद्वितृष्टासु स्थिते सति लग्नं न कार्यं सप्तसस्थानेन तस्य दृष्टिर्नास्तीत्यभिप्रायः अथान्ये महादोषाः गंडांते ष्विति त्रिविधेषु गंडांतेषु मूलवेधनवरीयसामित्युक्तेषु वेधतो सप्तविंशयोगे च संक्रांतेः सकाशादुभयतः पूर्वपश्चा च्च यामद्वये षोडशघटीषु च यामार्धमर्धयामः शास्त्रांतरोक्तः व्यतिपातः सप्तदशो योगः विष्टिर्भद्रा ससमंकरणं कुलिकः दि ह्मूनाम नवइत्यादिनोक्तः तस्मिन् ऊनाधिके मासि क्षयमासेधिःमासे चेति ऊनाधिके न्हि दिनक्षये दिनवृद्धौ चेति न लग्नं।

गंडांतेषु च वेधतावुभयतः संक्रांतियामद्वये यामार्धेव्यतिपातविष्टिकुलिके मासे न्हि चोनाधिके ६
जन्मर्क्षाज्जन्मलग्नान्निधनविधनतेऽष्टमद्वादशाभ्यां लग्ने तत्स्वामिनस्थैरपि वपुषि खगैस्त द्वहांशे

कार्यमिति प्रन्येकं संबंधः ६ अथाष्टमलग्नादिदोषानाह जन्मर्क्षाज्जन्मलग्नाच्च अष्टमद्वादशाभ्यां लग्ने। ९९ स्थितैस्त: स्थिताभ्यां क्रमेण निधनविधने स्तः जन्मराशेर्जन्मलग्नाद्वाष्टमे राशौ लग्नगते सति निधनं द्वादशे विधनं स[illegible]दित्यर्थः तत्स्वा मिनत्तुस्थैः तयोरष्टमद्वादशराश्योः स्वामिनौ तत्स्वामिनौ तयोरष्टमद्वादशराश्योः स्थिताः तत्स्थानेः खगैरपि वपुषि लग्ने। स्थितैः क्रमेण निधनविधने स्तः अष्टमस्थानाधीशोष्टमस्थो वा यहे लग्नगते सति निधनं द्वादशस्थानाधीशो द्वादशस्थे वा ग्रहे लग्नगते सति विधनता स्यादित्यर्थः तद्द्वहांशैः तेषां ग्रहाणां यानि गृहाणि तेषां मध्ये नवांशास्तैश्च वपुषि गतैः।

अ॰ १७

राम॰ ८१

Indira Gandhi National Centre for the Arts

तेनि धनविधनंतेक्रमेणस्तुः अष्टमराशेरष्टमस्थग्रहस्यराशेर्वानवांशेलग्नगतेसतिनिधनंद्वादशाराशौ[illegible]स्थग्रह।
स्यराशौर्वानवांशेलग्नगतेविधनतास्यादित्यर्थः अस्तेशारे अंशादस्तंसप्तमनस्येशः स्वामीतेस्यारिः शत्रुस्तस्यनवां
शेलग्नगतेसतिव्यसनंस्यात् अधमेलकः असुभयंइनि रुद्रायेमेइत्यादिनानारीनरनक्षत्रयोर्नाडीवेधेसति असुभयंअ
स्तंस्यात् षडष्टकेत्रेशानांस्त्रीनरराश्योर्मिथः षडष्टकराश्यधिपानां अेसरव्यु वैरेसति असुभयंस्यात् त्रियुग्मीत्यादि
नादनुजनरगणोराक्षसमनुष्यगणौच असुभयंस्यात् अर्कजीवेंदुशुद्धौच गोचरमार्गेणदंपत्योःसूर्यगुरुचंद्राणां

अस्तेशारेर्नवांशेव्यसनमसुभयंनाडिवेधेषडष्टकेत्रेशानामसख्येदनुजनरगणोवार्कजीवेंदु
शुद्धौ ७ वेदाइभाब्धयइयं किलनार्मदीभानव्यंगुलंकसतिपुष्यतियोजनेनयाम्योत्तरेपथिहना

वलालाभेसतिमरणंस्यादित्यर्थः ७ सवंलग्नाश्च ११ दशानागदिग्भिरंत्यापुनर्दहनहचरखंडकानि ८॥
शुद्धिज्ञात्वातस्मात्कालज्ञानार्थंपलभाचरोदयादीनाहवेदाश्वन्नार्यंगुलानिइभाब्धयोष्टचत्वारिंशद्व्यंगुलानिइयंकि
लसर्वत्रनर्मदातीरेपलभास्यात् तस्माद्याम्योत्तरेपथिएकयोजनेनव्यंगुलंयस्याःपलभायाःक्रसतिपुष्यतिचस्वदे
शनर्मदयोर्याम्योत्तरांतरेयावंतियोजनानितत्तुल्यव्यंगुलैःसानार्मदीपलभा ५।४८ याम्यदेशेनाहितादुत्तरेसहितास्वदे
शपलभोभवेदित्यर्थः साचिविधादशानागदिग्भिर्हता अंत्यापुनः अंतिमादुदहनहत्रि ३ हतांचरखंडकानिस्युः अथो

कृष्णगतक्षाचन्द्रयः शेषाः प्रसिद्धाः एतेन त्रयो लंकोदयाः स्युः तेभ्यः खंडैः कैस्त्रिभिः क्रमेण हीनाः विलोमविहिताउत्क्रम
स्थाः विलोमेभ्यः खंडकैः क्रमेणासहिताः एवं मेषादीनां षण्णां जाताः ते पुनर्व्यस्ताः एवं द्वादशस्वदेशोदयेजा विना॥
ड्यः स्युः ९ अथ संक्रांतेरर्कज्ञानमाह अत्यष्टिः सप्तदश धूर्जटयो रुद्राः मूर्छा एक विंशतिः अर्थाः पंच काराः कृशाः
नखाः शेषाः गुणाहराश्च प्रसिद्धाः लग्ने ष्टवारान् लग्नकालपर्यंतं संक्रांतिमारभ्येष्टदिवसान् धनुषः धनुःसंक्रांतिमा
रभ्य वेदिभिर्द्वादशगुणैः यथासंख्येन नामेणा निहत्य तिथ्यादिभिर्द्वादशभिर्विभजेत् फलं लिप्ताः मीनादिषु कन्यांता॥

लंकोदया भुजगभानि नवांक दस्ताचन्द्रैर्हि कृष्णगतयश्च खंडकैः स्वैः हीना विलोमविहिताः सहि
ता विलोमैर्व्यस्ताः पुनस्त्वविषयोदयजा विनाड्यः ९ वेदान्यष्टिगुणाग्निधूर्जटिगजत्र्यत्यष्टिहृग्विश्व
भूमूर्छाभिर्धनुषो निहत्य विभजेल्लग्नेष्टवारास्त्रिभिः मीनादिष्व धनं तुलादिषु धनं लिप्तास्फुटो भास्क

सुगतेऽर्के अधनं तुलादिकं कुंभांतासु धनं कृत्वा स्फुटो भास्करः स्यात् एतदुक्तं भवति संक्रमवशादर्कराशीनज्ञात्वा संक्र
ममारभ्येष्टदिनपर्यंतं वेदादिदिवसास्तेन दध्नाः स्युः ते दिवसाः पृथक् धनुरारभ्य यथाक्रमप्राप्तेन गुणकेनेष्टगुणक
यथाप्राप्तहरेण विभज्य कलादिर्यल्लब्धं तत्त्रिसिन्नवौ मीनादिषु सप्तसु गतेऽर्के कांतातुलादिपंचसु गते धने कार्ये सइष्ट॥
दिनेस्फुटः सूर्यः स्यादिति १० अथ कालज्ञानं स्पष्टार्थं ११ अथेष्टकालाल्लग्नज्ञानमाह रवेर्भोग्यकालमुदयैः सेहइष्ट

घटीपलेभ्यस्त्यक्त्वा भोग्यं तदग्रोदयांश्चत्यक्त्वेत्यर्थः तदुद्धृतानि तदूर्वरितानियानि पलानि तानि त्रिंशद्दुशितानि ग्रगलितोदयेन भाजितानि भागादियं लब्धं तदजादिगृहशेषखविरं तन्नु लग्नं स्यात् शेखवरोमुकद्दः शेखवरो जातो स्मिन् तन्छेखवरितं अजादिगृहेः शेखवरितं अजादिगृहशेखवरितं मूर्धनिमेषादिराशिसहितमित्यर्थः १२ अथषड्वर्गहोरादि तिमाह कलानां द्विशतीनवांशमानं स्यात् इष्टांशान्पूर्वांशोद्दिशतगुणात्लग्नकलाः स्युरिति भावः तस्मै [illegible] लग्नात् षड्

रात्रौ भानुर्भार्धयुक्तायनांशस्तत्त्वकांशाः स्वोदयघ्नाः ष्टयुक्ते त्रिंशद्भक्ताभुक्तभोग्याः पलादिस्ता
त्काले मध्यगस्वोदयाढ्यः ११ भोग्यं रवेः समयमिष्टघटीपलेभ्यस्त्यक्त्वोदयैः सहफलानि =
तद्धृतानि त्रिंशद्गुणान्यगलितोदयभाजितानि भागाद्यजादिगृहशेषखवितंतन्नुः स्यात् १२ नवांश
मानां द्विशती कलानां सूर्योनलग्नस्य शरेंदुभागे वारादिहोरा विगतांशरघ्ने षड्वर्गचिंतान्तु विनायनांशैः

वर्गचिंता अयनांशैर्विना स्यात् षड्वर्गचिंतायां अयनांशान देयाइत्यर्थः षड्वर्गान्वक्ष्यति अथ होरा वारादीति वारादेर्वारमारभ्य विगता होरा स्यात् कस्मिन्सति सूर्योनलग्नस्य शरेंदुभागे शरघ्ने सति सूर्येनलग्नस्यांशानां पंचदशांशे शेषं विरहितं पंचघ्नं कृत्वा तं वारमारभ्य वारक्रमेण गणयित्वा गता होरा स्यात् तत्परस्य वर्तमाना स्यादित्यर्थः १३
अथ होरायाः प्रकारांतरार्थं देशांतरचरे आह अवंतिरुज्जयिनी सा मध्यरेखोपलक्षणं तस्याः सकाशात्पूर्वापरपू

वि॰ टी॰ ८३ वे पश्चिमे वा स्वदेशपर्यंतं यानि योजनानि तानि स्वपादहीनानि स्वचतुर्थांशोनितानि देशांतरयोः पलानि स्युः तानि क्रमे अ॰ १७
णाकृणाग्नशोस्तः पूर्वे ऋणसंज्ञानि पश्चिमे धनसंज्ञानीत्यर्थः अथ च राधमिति त्रिंशद्गुणमानांतरमर्धितं चरार्धपला
नि अथात्र घटिकात्मकमतः षष्टिगुणानि पलानि स्युरिति अथ वारप्रवृत्तिमाह नराधं देशेत्तरे युग्मे योगो काये
याम्यगोले योगे उत्तरगोले वियोग इत्यर्थः योगे सति नन्तुल्यपदैः रव्युदयात्पुरा पूर्वं वियोगे पश्चादनंतरं दिनवारकृ
र्गुः दिनाधीशस्य प्रवृत्तिः स्यात् वारप्रवृत्तिरिति यावत् इयं वारप्रवृत्तिः अर्कोदयादूर्ध्वमधश्चनाभिः इत्यादि गो

अथ वै निपूर्वापरयोजनानि स्वपादहीनानि कृणाग्नशोस्तः पलानि देशांतरयोस्त्वराधं त्रिंशद्गु
मानांतरमर्धितं स्यात् २४ द्विघ्नेष्टनाडीशरलब्धितो वास्युः कालहोरा दिनपप्रवेशात् ॥ ॥

लवासनया संहितावचने श्च स्फुचिद्विरुध्यते अतोऽत्रेत्थं गणितं श्चिंतनीया ग्रंथाकारस्तु अवंत्याः पश्चिमदेशे आसीत् अ
नस्तेन स्वदेशाभिप्रायेणेदमुक्तं तथाप्युत्तरगोले देशांतरपलेभ्योल्पचरार्धे सति वियोगे पश्चादन्यथान्यप्रवृत्ति
तत्र वियोगेऽपि पूर्वमिति द्रष्टव्यं एवं व्यभिचारः परिहर्तव्यः २४ अथ प्रकारांतरेण कालहोरामाह दिनप्रवेशा राम॰
द्विघ्नेष्टनाडीशरलब्धिताः कालहोराः स्युः वारप्रवेशमारभ्य इष्टघटिका द्विघ्नाः शरभक्ताः लब्धं कालहोराः स्यु ८३
रित्यर्थः ताः शरघ्नाः सार्धद्वगुणयेत् तद्यथा तत्प्रमाणां निरवयवं वारादितो गणयित्वा गतानां लहोरास्यात्

न्यरस्यवर्तमानाइत्यर्थः सर्वंप्रकारद्वयेनापिक्रूरायापद्दोरापिअनिंद्याअदुष्टास्यात् कस्मिन्सति लग्नप्रभुर्वेदवर्गैसतिप्र
भा वेदाश्चत्वारोवर्गायस्मिंस्तनथा सौम्यवर्गाधिकत्वेसतीतिभावः अथषड्वर्गानाह राशेरंशाः राश्यंशाः राशिभुक्ताः भक्ताः राशिभुक्ताः
भक्ताःराशीनसंत्यज्य अंशाग्राह्याइत्यर्थः तेचतुर्षुस्थानेषुक्रमेणशशिभूगुरोस्सणः।१।२।३।२ हत्ताल्लिप्य)भूदिक्शरै॥
१५।२०।१०।५ भक्ताअभ्रभुवादशशेषाः सिद्धाःलब्धानिभाधीद्वयोवर्गाःस्युः भार्धहोराद्रकाणद्रेष्काणाः अंदादिनक्ष
द्भागोनवांशाद्वादशांशौ सर्वेचत्वारोवर्गाः यस्यगृहस्ययद्भहंनत्तस्यैवअयमेकोगृहाख्यः अथत्रिंशांशाः त्रिंशांशाइनि

प्राग्वच्छरघ्नागणायेदनिंद्याक्रूरापिलग्नेप्रभवेदवर्गै १५ राश्यंशाः शशिभूगुरोस्सणाहतालिप्यभ्रभू
दिक्शरैर्भक्ताभार्धहकाणनंददिनकृद्भागागृहंयस्यतत् त्रिंशांशाः शनिसौम्यजीवरविजस्माजन्मनो
व्युत्क्रमादोजर्क्षेषुशरेषुसप्तमरुतः पंचेतिषड्वर्गिकाः १६ महोदयेसायनसूर्यभोग्यंसषड्भभुक्तंचयुतंद्युमान

समराशौ सितादीनांपंचादयस्त्रिंशांशाःस्युः त्रिंशतः पूरणास्त्रिंशाः तेचतेअंशाश्चत्रिंशांशाः तद्यथासमराशौ आद्याःपंचभा
गाःशुक्रस्यततःसप्तबुधस्येत्यादि ओजर्क्षेषुविषमराशिषुव्युत्क्रमात् भागानामधिपतीनांचनद्यथा आद्याःपंचभौम
स्यततःपंचशनेरित्यादि इतीयंषड्वर्गिकास्यात् षण्णांवर्गाणांसमाहारः षड्वर्गीसैवषड्वर्गिका १६ अथग्रहगणितोक्तम
पिद्युमानानयनंसुगमोक्त्याह सायनसूर्यस्यय न्नाग्यद्भोग्यंसायनसूर्यस्यस षड्भस्ययद्भभुक्तंतन्मध्योदयेनदंतर्वैर्नि

वि॰वृं॰ शुभमध्योदयेष्वयुक्तं शुभानं स्यात् अर्थालंकारः इतीयं विलग्नस्य विवाहलग्नस्य शुद्धिः शिशुवो धनाय वालावबोधाय श्री अ॰
टी॰ केशवार्केण स्मृता संक्षिप्य कथिता १७ इति श्रीसकलागमाचार्यवर्य श्रीकेशवसांवत्सरात्मजगणेशदैवज्ञविरचिताके १७
८४ शवार्कोदितालग्नशुद्धेर्विवृतिः समाप्ता अत्र समूलाग्रंथसंख्या १७५ पादोनद्विशतीसमस्तग्रंथसंख्या ३३७५ हाय
नार्कलवतुल्यमायनं तत्तु नीरसयुक्ता युनिर्भवेत् सापि सागरयुतो दुयोदुकं तन्मिनेत्रलवरवपक्षकः पक्षः सपक्षो यदिवा

इति स्मृतं यं शिशुवो धनाय श्रीकेशवार्केण विलग्नशुद्धिः १७॥ इति विवाहवृंदावने लग्नशुद्धिः सप्तदशो

सरः स्यात्तदीयराशांशसमस्तितिथिः स्यात् यच्चाखिलैक्यं कुपमाहृत तुन्नंदादिकं मल्लुकवत्सराः स्युः ॥ ध्यायः १७ समाप्तः॥
दयनतिथिपक्षात्कल्यतायां निजस्मिन्नुकुचरचरणाज्ञालंबरोलवकृत्स्नः गणकवरगणेशप्रोक्तटीकामशेषाम खिं राम॰
लदखिलसारे मालिनीं वाग्विशेषैः ॥ मीः अधीक भाद्रपद कृष्ण ३० आमावस्याम् रविवासरे संम्वत् १९ ४७ शुभम् ८४

॥ इति श्री विवाहवृंदावनसटीकसमाप्तः शुभमस्तु ॥

IGNCA RAR
R-241
ACC. No.